

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

NYOLCZADIK ÉVFOLYAM.

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEμία KIADÁSA

1898.

TARTALOM.

	Lap
Szalkay Antal <i>Dr. Illéssy János</i>	1
Bacsányi János. (I. közl.) <i>Szinnyei Ferencz</i>	27
Kisfaludy K. »Murány ostromá«-nak forrása. <i>Dr. Viszola Gyula</i>	73

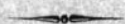
Adattár :

Oklevelek Gyöngyösi István életéhez. (I. közl.) <i>Nagy Iván</i>	81
Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz. (Befejezés.) <i>Dr. Récsey Viktor</i>	89
Döbrentei irodalmi munkásságához. <i>Rexa Dezső</i>	106
Petőfi levele Bacsó Jánoshoz. (Hasonmással.)	113

Ismertetések, bírálatok :

Benkó Imre. Arany János tanársága Nagy-Kőrösön	116
Ad vocem.	122

Irodalomtörténeti Repertorium. <i>Hellebrandt Árpádtól</i>	125
--	-----

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása. *Halas.*

SZALKAY ANTAL.

Három éve, hogy e folyóiratban Széchy Károly, Pázmándi Horváth Endre humoros és satirikus költeményeiről írván, sajnálkozását fejezte ki a felett, hogy a Blumauer Travestált Eneissének magyarra átöltöztetőjéről, Szalkay Antalról alig tud valamit az irodalomtörténet. Pedig a munka nagyon kapós volt a maga idejében. Vaskos mondásain urambátyámék jókat nevettek a papok és az asszonyok rovására. Az író, illetőleg átültető személyével mégis mitse törődtek. Még azok is, a kik a tudomány és szépirodalom terén szerepet vittek, alig tudtak egyebet, mint annyit, hogy a Szalkay név nem költött, hogy Szalkay Antal valóban élt. De hol élt, mint élt, ki volt, mit cselekedett?... mind e kérdésekre hasztalan várunk feleletet. Még legtöbbet vallanak róla Horvát István és Schedius Lajos, ez a »Zeitschrift von und für Ungarn« című hírlapjában 1804-ben közölt necrologban; amaz a Horváth Endre kíváncsi kérdezősködéseire adott válaszaiban.

Ezek a vallomások is vajmi soványak. Hogyan, hát még Horváth István, a ki pedig a korabeli írókkal, csaknem kivétel nélkül, összeköttetésben, ismeretségben állott, sem ismerte Szalkayt?

Megvallom: ez a problema szeget ütött a fejembe. Két magyarázat állott előttem: vagy egy vég nélkül obscurus ember lehetett az a Szalkay, a ki jött, feltűnt s hirtelen a semmiségbe veszett, mint a meteor, melynek csak pillanatnyi fényét látjuk, de nem egyszersmind pályáját is; — vagy pedig olyan író lehetett, a kiről, *mint emberről*, jobb volt hallgatni, tudomást sem venni. Az igazi, a helyes magyarázatra kíváncsi voltam magam is. Kutatni kezdtem utána. Abból indultam ki, hogy ha igaz, a mit Horvát István és Schedius mondanak, hogy t. i. a nádor szolgálatában állott: a hivatalos iratok közt valószínűleg akadok nyomára.

Föltevésemben nem csalódtam. A magyar és erdélyi udvari

kancellária, a m. kir. helytartótanács és erdélyi főkormányshékö levéltáraiban sikerült rá vonatkozó néhány adatot találnom. Megkísértem ez adatok nyomán életrajzát összeállítani. Nem fogok bizonytalan magyarázatokba bocsátkozni; inkább adataimat beszéltetem úgy, a mint kaptam: Szárazon, hézagosan. Nem igyekszem sötét színeket használni a rajzhoz, de szépíteni se fogom a történeteket. Ha a kép, melyet ekként nyer az olvasó, nem lesz valami szép, ne reám vessen.

I.

Szalkay Antal apját Istvánnak hívták és nemes ember volt. Ha a »tiszaszalkai« előnévből, melyet Antal használt, következtethetünk — a mint hogy okkal-móddal következtethetünk is — a család fészke Beregvármegyében volt, jóllehet családtani könyveink a Szalkay családnak Beregvármegyében létezéséről semmit sem tudnak. A múlt század közepén eszközölt országos nemességvizsgálat alkalmával készült összeírásokban is csak Abaujvármegye szikszói járásában említetik egy Szalkay Mihály és Szabolcsvármegye birtokos nemesei közt Szalkay István. De ez a Szalkay István nem egy a mi Istvánunkkal, mert a körülmények annak a lehetőségét kizárják. Sokkal valóbbszínű, hogy a mi Istvánunk elei azok közt a Szalkayak közt keresendők, a kik Szirmay Antal állítása szerint (Szatmár vm. tört. II. 277. 1.) Szatmárvármegyében Garbóczon éltek, a hová talán a nem messze eső Tisza-Szalkáról költözhettek.

Bereg- vagy Szatmárvármegyét nem a mi írónk hagyta oda. Már nagyatyja, — a ki szintén Antal nevet viselt — elköltözött Szalkáról, vagy mondjuk: Garbóczról; beállott katonának s mint ilyen, az 1741-ben kitört örökösödési háborúban lelte halálát.

Fia István már ekkor szintén katona lehetett. Reá kedvezőbb sors várt. Részt vett ugyan a francziák elleni hadjáratban ő is, mégis nem annyira kardjával vívta ki magának a magasabb rangot, mint inkább pénzzel. A tisztii állás ebben a korban adás-vevés, csere-bere tárgya volt. Nincs hát benne semmi feltűnő, se lealacsonyító, hogy Szalkay István a maga századját 3000 rénes forinton vásárolta Székely Sándor kapitánytól. A kapitányi rangra bizonyosan szüksége volt. Házasodni akart. Akkor éppen Erdélyben állomásozott, nem messzire Miklósvártól, a hol Köröspataki gr. Kálnoky Terézia gazdálkodott. Terézia árva hajadon volt, talán nem is csunya, mindenesetre víg kedvű, társaságszerető, élvágyó és nagyralátó hölgy. Szalkay István természete sem lehetett különb; szóval: egymásnak megtetszettek s az ismeretségből házasság lett.

A fiatal házások sorja jól ment, míg a feleség vagyona győzte. Az a vagyon elég lett volna egyszerű polgári igények

kielégítésére, de egy fényes katonai életmód, egy ősi főúri név esztelen követeléseit meg nem bírta. Terézia atyját: gr. Kálnoky Ádám csiki főkapitányt, az akkori viszonyok közt a vagyonosabb erdélyi főurak közé sorolták, de hét gyermeke közt ingatlanai nagyon szétforgácsolódtak.¹ Fekvő birtokaiból, mint apai birtokból, a székei örökösödési törvény értelmében leányai nem részesülhettek. Teréziát mindazáltal tisztességen kiházásították. Kapott egy hintót hat lóval, egy nagyszerű órát, számos drága öltözetet és ékszert. Anyja, a spanyol származású Manucca de la Torre Mária, 1000 forintnál többet adott neki s később is tehetsége szerint segítette. Apja halála után² az ingóságokon testvéreivel egyenlően osztozott. Fiú testvérei megengedték, hogy férjhez meneteleig az ő miklósvári jószágukon gazdálkodjék. Majd maga is jutott ingatlanhoz. Nagybátyja, gr. Kálnoky Ferencz, magtalanul halván el, a maroszekei mezőbándi jószágát és kúriáját neki hagyományozta élete fogytáig való haszonélvezeti joggal. Sőt két testvérének, u. m. Sámuelnek és Katalinnak a részeit is zálog-jogon megszerezte.

Szalkay István tehát nem rossz házasságot kötött s egy kis igyekezettel és más természettel tisztességesen megélhettek volna. Csakhogy a kalmár számítás nem volt sem a férjnek, sem a feleségnek kenyere. Erdélyt oda hagyták, Magyarországon, Ausztriában, leginkább pedig Bécsben éltek vígan, gondtalanul. Közben a férj a francziák elleni háborúban is részt vett egy kicsit, míg a Kálnoky ezred alezredesévé ki nem nevezték.

A könnyelmű, nagylábon élés örökös pénzzavarba sodorta őket, melyen segitendők, egyre-másra szedték fel az adósságokat. Ingatlanaikat csak haszonélvezetileg bírván, el nem adhatták, de annyira elterhelték, hogy a várományos Kálnoky fiúk, különösen Antal, a lovas generális, értéken felüli áldozatokkal tudta később visszaszerezni. A mezőbándi jószágot gr. Teleki Sándor tordai főispán vette zálogba, a többit sokan mások, a kik hitelezni bátrak voltak.

Közben a családi gondok szaporodtak. Fiacskájok született: *Antal*, a kiről éppen szólunk. Majd jöttek a megpróbáltatások napjai, 1757-ben a férjet nyugalomba helyezték. Tehették ezt 36 évi

¹ Nagy Iván ismeretes családtani munkájában Kálnoky Ádámnak csak négy fiáról: Domokosról, Antalról, Sámuelről és Józsefről van emlékezet. A családlád ott közölt genealogiáján — mint Nagy Iván maga megjegyzi — a nők általában hiányoznak. Úgyde Kálnoky Antal és fia Lajos a hivatalos iratokban, melyeket itt felhasználtam, ismételtelen mondják, hogy Kálnoky Ádám örökén *hét* gyermeke osztozott. Ezzel szemben a Kis Bálint által összeállított leszármazási táblán (Turul X. 83) 9 gyermek szerepel, u. m. a már említettekén kívül: a porosz háborúban elesett kapitány Tamás, Terézia (Szalkayné), Katalin (gróf Lamezano de la Salinsné), Mezeyné, a kinek a keresztnéve ismeretlen és Jusztina (br. Jósika Zsigmondné). A kiegészítő magyarázat az lehet, hogy két gyermek még az apa életében meghalt.

² Nagy Iván szerint 1719-ben halt meg.

szolgálatára való tekintetből ép úgy, mint megrongált anyagi viszonyaira való nézve. Növelte a szerencsétlenséget, hogy a haditanács nem engedte meg, hogy drága pénzen vásárolt kompániáját eladhassa s így az ezért kiadott pénz teljesen oda veszett.

Szalkay István a nyugdíjazást nem sokáig élte túl. A körülményeket egybevetve 1765 végén vagy 1766 elején megszűnt élni. Anyagi viszonyai már ekkor oly ziláltak voltak, hogy gyermeke neveltetését se győzte s azt — szerencsére — sógora: gróf Kálnoky Antal vállalta magára. A kis Antal szépen fejlődött, erős, egészséges ifjúvá nőtt. Iskoláit — nem lehetetlen, hogy a kolozsvári piaristáknál járta. A tudományokból azonban nem sokat szedhetett magába. Nyelvismereteit és behizelgő modorát is inkább gyámja házánál sajátította el. Az öreg Antal gróf jószívű, becsületes gyámapa volt, de mint tetőtől talpig katona: regulás ember, a ki nem sokat teketóriázott, hanem mikor látta, hogy a fiú nem a betűre termett, azonnal a katonai pályára szánta.

A kis Antal a szüleivel nem igen érintkezhetett. Nem volt jelen az édes apja temetésén se. Úgy látszik, anyját se látta többet ebben az életben. Pedig igazán szerethette. Egy ízben »diese liebe Mutter«-nek nevezi s minden alkalommal gondosan siet kendőzni anyja hibáit; míg apjáról csak akkor emlékszik meg, mikor katonai érdemeire kell hivatkoznia. Kálnoky Teréznek se volt alkalma fiával találkozni, mert nem volt mit keresnie Erdélyben. Attól kezdve, hogy örökségét könnyelműen elfecsérelte s ingatlanainak drága pénzen visszaváltása testvéreinek Antal tábornoknak a nyakába szakadt: az atyafiságos szeretet megszűnt. Nemcsak megszűnt, hanem a kibékíthetetleniségig elmérgesedett, mert Kálnoky Terézia, mikor már nem volt miből pénzelnie, fiú testvéreit 1764-ben perrel támadta meg, azt állítván, hogy testvérei, megvetve a hazai törvényeket, feledve a vérségi összeköttetést, nemcsak az apai, hanem még az anyai örökségből is kizárták s még neveltetésére, kiházásítására is alig fordítottak valamit.

Ilyen vádakkal nemcsak a bíróságokat és kormányiszékeket, hanem a királynőt, Mária Teréziát is terhelte. Férje halála után leginkább Bécsben, vagy a közeli Pozsonyban tartózkodott, hogy pere lebonyolítását siettesse. Ez a pere volt egyedüli tőkéje, a miből nyomorúságos életét tengette. Atyjafiaival meghasonolva, főrangú ismerőseitől lenézve, jólelkű, hiszékeny polgár emberek kegyelmére szorult. Nyughatatlan vére nem engedte, hogy állandóan egy helyen telepedjék meg. Budapestről Bécsig majd minden nagyobb városban élőködött atyjafiai, ismerősei nyakán, a meddig a könyörületes emberek türelme el nem fogyott. Mindenkit a megnyerendő mezőbándi uradalommal áztatott s mindenünnen adóssággal állott odább. Pesten két ládát hagyott zálogban, állítólag teli ezüsttel, arannyal. Halála után kiderült, hogy a ládákból alig volt valami, az értékes tárgyakat ő maga elidegenítette.

Váczon Beinhartd Károly nyugalmazott főhadnagy házánál

talált egy darabig istápolást. A főhadnagy talán fegyvertársa lehetett Szalkay Istvánnak, a felesége pedig egy jó szívű teremtes. A szives vendéglátást 700 frtjuk keserülte meg; ennyi adóssággal vett tőlük búcsút Szalkayné. Majd Pozsonyban tűnik fel. Itt Schweinhammer András vendéglős látta el a zsíros per reményében kosztal és perköltséggel; mígnem 240 forintra felszaporodott a hitel. A kocsmáros sokallotta a per eldőlét és Szalkayné Bécsbe sietett ügyét-baját magsürgetni. Itt érte utól a megváltó halál 1768 végén vagy 1769 elején. 1769. ápr. 1-én már néhainak mondatik.

Szalkay Antal anyja halálakor — maga vallja — 15 éves volt... und sie hinterliesz mich in meinem 15 Jahr, als den verlassenen vom Freunden u. Vermögen entblöszten Waisen.¹ Erre az adatra támaszkodva, helyesnek fogadhatjuk el a budapest-tabáni plébánia anyakönyvi kivonatát, s így Szalkay Antal csakugyan *1753-ban született*.

Szalkay nem lehetett ott anyja végtisztességtételén. Hivatalos kötelessége nem engedte. Ekkor már mint kadét, vagy az akkori magyar nevén: mint zászlótartó szolgált a gr. Gyulay Ferenc gyalogezredében. Nagybátyja, Antal gróf szereztette oda be, tisztességesen felszerelvén minden katonatiszti kellekkel. Az öreg generális sokat várt jól megtermett, csinos külsejű, eleven kedélyű öcscsétől s talán megvigasztalódva érezte magát azért a sok bosszantásért, a mit anyjától elszenvedni volt kénytelen.

Azt hitte, most már békesség lesz, pedig csak most jött a java. Alig húnyta be szemét Szalkayné, az első hitelező: Schweinhammer uram azonnal jelentkezett az erd. udv. kancellárián, hogy követelését a Kálnoky Terézia mezőbándi jószágából elégítsék ki. A kancellária a kérelmet 1769. ápr. 1-én az erd. főkormányzékhez tette át, ez pedig Kálnoki Antalt vonta kérdőre, mint a mezőbándi jószág ez időszakú urát.² Az öreg lovaggenerális Köröspatakáról júl. 28-án adta meg a feleletet. Elmondja az egész örökség históriáját: hogy nővére az őt illető részt teljesen kikapta, tisztességesen kiházasították; arról nem tehet, hogy mind ő, mind férje könnyelműen csakhamar nyakára hágtak a vagyonuknak. Sokat fizetett már ő a nővéréért, hogy Schweinhammer is kielégítse, arra nem érzi magát kötelezhetőnek.³ A pozsonyi vendéglőst ez a válasz kiábrándította; meggyőződött, hogy »be van csapva»; bizonyosan elég vagyonos volt, nem követelőzött tovább.

Jelentkeztek még más hitelezők is és valamennyien a mezőbándi uradalmat keresték. Fülébe ment a dolog Szalkay Antalnak is. Az a mezőbándi jószág szeget ütött a fejébe. Hátha nem hijába zörög a haraszt?! Ő, a szülei háztól korán elszakadva, mitse tudott apja, anyja vagyoni viszonyairól. Akadtak rosz lelkű embe-

¹ 5801/1781. erd. főkormányzékéi szám.

² 1478/1769. gub. sz.

³ 2561/1769 gub. sz.

rek ott Erdélyben is, a kik a fiatal katonának azt sugdosták, hogy őt az édes anyja után szép vagyon illeti, de azt a kapzsi nagybácsi tartja körmei közt. És a fiatal ember, a kinek ereiben teljesen szülei vére lüktetett, hitt a besúgásoknak s a nélkül, hogy a valóságról meggyőződött volna, 1772. év derekán követelőleg lépett fel az ellen az öreg ember ellen, a ki gyámja, fölnevelő atyja, mindene volt. Képzeltetők az öreg lovas generális elkeseredése e rút hálátlanságon. A tiszta lelkiismeret haragos méltatlankodásával keres 1772. aug. 14-én a főkormányzéknel oltalmat az elvetemedett unokaöcs vakmerő támadása ellen. Fölfedi az áldatlan családi viszonyt s követeli, hogy ha a főkormányzék nem ad hitelt szavainak, rendeljen ki Marosszékből és Tordavármegyéből pártatlan bírakat, a kiknek hiteles írásokkal be fogja igazolni: kik, hányan, mi czímen birják a Kálnoky Teréz jószágát, hogy mennyit fizetett ő a nővéreért s hogy voltaképen kinek volna követelni valója?!¹

Mielőtt a főkormányzék intézkedhetett volna a dologban, az öreg generális meghalt. Az apa ügyét fia Lajos, a tordai főispán tette magáévá. Oka is volt rá. Szalkay Antal most már ellene fordult fenyegető levelekkel. Kálnoky Lajos szintén önérzetesen utasította vissza a vádaskodást és követelte a vizsgáló bizottság kiküldését; egyszeremind késznek nyilatkozott a birtokot visszabocsátani, mihelyt Szalkay a visszaváltási összeget megtéríti.² Szalkay Antal se ellenezte ezt az eljárást, sőt Kolozsvárott 1773. jan. 4-én kelt beadványában sürgette az ügy elintézését, minthogy néhány nap múlva »in regnum Poloniae pro exigentia servitii regii« kell utaznia s akkorra szeretné, ha rendbe jönnének.³

A főkormányzék meg is hagyta jan. 15-én Ujfalvi János alkirály birónak, Gálfalvi Gergely marosszéki jegyzőnek és Sándor Pál assessornak, hogy a felekkel megállapítandó napon lássák el az ügyet, igyekeztvén a peres feleket kiegyeztetni.⁴ A delegált bíróság eljárásában s a felsőbb meghagyáshoz híven, egyeségre birta a feleket. Kálnoky Lajos hitelesen bebizonyította, hogy édes atyja a Kálnoky Teréz mezőbándi jószágát 1742 frt 50 denáron váltotta ki a zálogból; Szalkay a bizonyítást elfogadta s a zálogösszeget Kálnokynak kifizetvén, a jószágot magához váltotta.

A lengyelországi útból — úgy látszik — semmi sem lett. A körülmények azt mutatják, hogy 1773. júl. 29-én már Erdélyben volt. Ugyanis ekkor a visszaváltott mezőbándi birtokot 4000 frtért eladta Nagyvárad Gyulai András auditor kapitánynak. Az egészen bizonyos, hogy 1775. aug. 26-án Radnóton tartózkodott. Ekkor történt, hogy a Kerelő-Szent-Páli sokadalomkor a Gyulai ezrednek Radnóton és Kocsárdon állomásozó katonái közül egynehányan a sátorban tánczó oláh jobbágyok közé elegyedvén,

¹ 7706/1772. g. sz.

² 8629/1772. g. sz.

³ 194/1773. g. sz.

⁴ 10300/1772. g. sz.

veszekedni, verekedni kezdtek s a földesúr: gr. Haller Gábor vezérőrnagy meghatalmazottját, Szombatfalvi György vármegyei jegyzőt, mikor rendet akart csinálni, tetteleg bántalmazták. Midőn ezért Szombatfalvi a katonákat el akarta fogatni s a grófi udvarba bezáratni, egy káplár több bajtársával a gróf tisztartójának a lakására tört; miből a gróf cselédsége, a segítségül jövő muzsikus cigányok, részeg vásáros nép közt vérontás keletkezett, melyben sokan megsebesültek, két paraszt és katona megöletett.

Meghallván a történeteket Szalkay Antal, akkor Radnóton hadnagy, még az nap este két őrmester vezetése alatt katonákat küldött Kerelő-Szent-Pálra, hogy a halott és sebesült katonákat szállítsák haza, a verekedésben részt vett parasztokat fogják el, ha kell még gr. Haller kastélyából is húzzák ki. A kiküldött vitézek túlságos buzgalommal hajtották végre felettesök parancsát. Rátörték Szombatfalvi búzásbesenyői házára, felverték a gr. Haller kastélyát s tetemes anyagi kár okozása után a gazdatisztet, kántort, bírót s több parasztot foglyúl hurczolták magukkal Radnóra, honnan 8 napi fogság után 1300 frt biztosíték mellett bocsáttattak szabadon. Nagy vizsgálat lett a vége ennek az önkényes eljárásnak. A vármegye, a gubernium követelte Szalkaynak a megbüntetését, de a jobbára katonákból álló vizsgáló bizottság úgy találta, hogy Szalkay nem rendelte el egyszersmind a magánlak megsértését s azért beírta vele, hogy a hadnagy urat pár heti szobafogságra ítélte.¹

Szalkay azonban ezt a büntetést is sokallotta. Oda hagyta ezredét s ugyancsak hadnagyi ranggal a Bellegrini gránátos ezredbe lépett. Itt se maradt soká. Megismerkedett Voghera marquis huszár tábornokkal s ez édesgette a saját ezredébe főhadnagyi ranggal. A Bellegrini ezred nehezen vált meg Szalkaytól, itt is főhadnaggyá léptették elő, távozását még sem akadályozhatták meg. A Voghera ezred Heves- és Külső-Szolnokvármegyében Verpeléten állomásozott. Szalkay tehát odahagyta Erdélyt és atyafiságát.

Hevesvármegyei tartózkodása döntő fordulatot hozott élete további folyamára. Megismerkedett itt Markhot Ferencz egri orvos leányával, Annával; beleszeretett és (a körülmények összevetéséből ítélve: 1780-ban) nőül vette. Az orvosnak nem igen volt inyére a házasság, mert leendő vejét könnyelmű embernek tanulta ismerni. De leánya erősködése, Szalkaynak főrangú származása s 12,000 frt értékű anyai öröksége, melylyel kérkedett, levették lábáról; hozzá adta a leányát s a lakodalom napján vejéért 10,000 frt adósságot kifizetett.

A házásélet örömei rövid időn azt a tapasztalatot érelték meg Szalkayban, hogy a kettő: házasság és katonaság nehezen fér össze. A főhadnagyi fizetésből nem igen telt kettőjüknek állásukhoz mérten élni, az asszony pedig segítséget nem kapott

¹ 5654/1775. g. sz. 552. és 1140/1777. erd. canc. sz.

hazulról. Ebből az okból, s talán apósának ösztönzésére, arra határozta magát, hogy katonai pályájának búcsút mond, oda haza Erdélyben polgári hivatalt vállal s anyai örökségét, a mi nyugodni nem hagyta, visszapereleli.

Lemondott tehát tisztí rangjáról, le még nyugdíjigényéről is. Aztán ezredesének Rideselnek bizonyítványával, mely szerint magát 15 évi katonai pályája alatt mindenkor szorgalmas, derék, feljebbvalói iránt engedelmes tisztnek mutatta, — Mária Terézia királynőnél kihallgatáson jelentkezett s kérte, hogy a brassói tartományi főbiztosságnál (provincialis commissariatus) Sambler Ferencz mellett mint albiztos alkalmaztassék, még ha fizetés nélkül is.

Az erd. kancelláriához véleményadás végett 1780. okt. 30-án került a legfelsőbb kézjegyre méltatott folyamodvány. A kancelláriának elvben nem volt kifogása ellene, mert az az állás rendszere szerint a gárdából vagy a katonaságból kilépett tisztekkel szokott volt betölteni. Előbb mégis tudni kívánta a főkormányshék nézetét. Ez a kérelem elutasítását javasolta. Szerinte Sambler egészséges ember, hivatalát segítség nélkül ellátja; különben is idegen ember előtérbe tolésa által a soron levő, csekély javadalmazású tisztviselők megokolatlan mellőzése rosz vért szülné. A kincstár megterhelése is elkerülhetetlen lenne, mert ha rendes fizetést nem is, de lakáspénzt adni kellene neki.¹

Ám Szalkay nem tárgított. Ujabb felségfolyamodványában kijelentette, hogy ő nem akar senkit se mellőzni előrehaladásában; fizetést nem kér, mert van annyi magánvagyon, a miből megélhet, az a 30 frt lakáspénz pedig nem oly szerfeletti teher az államra. Őt a katonaságtól nem bocsátották el, hanem önként vált meg családi okokból, meg azért, hogy a polgári hivataloskodásban gyakorlatot szerezzen.

Nem használt semmit. II. József, ki csak az imént foglalta el a trónt, elutasította a kérelmet s csak azt engedte meg, hogy a commissariaturnál saját költségén praktizálhasson.²

Szalkay ezt is elfogadta. Brassóba költözött és Csernátoni Sambler Ferencz ker. biztos mellett gyakornokoskodva várta a jó szerencsét. S a jó szerencse nem sokáig váratott magára. Az erdélyi udv. kancellária éppen ez időtájban kezdte ujjaszervezni a kerületi számvevőségeket, melyeknek az új adózási rendszerrel szélesebb hatáskört kellett biztosítani. Ezzel kapcsolatban a mostoha állapotban sínlődő számvevőségi irattár gondozására egy lajstromozó s egy lajstromozó segédi állást szervezett: amazt 500, ezt 300 frt fizetéssel.

Szalkay megragadta az alkalmat; Linz udv. ügyvivő útján pályázott a viczeregistrátorságért. Kinevezését 1781. márcz. havában meg is kapta, tekintettel katonai szolgálatára és nyelvismére-

¹ 1439., 1472., 1691/1780. e. c. sz. 6167/1780. g. sz.

² 34/1781. e. c. sz. 566/1781. g. sz.

teire.¹ Pár hónappal később újabb öröm érte. Fiaskája született, a kit édes apja emlékére Istvánnak kereszteltetett.

Szalkay kinevezése a hivatalos hatáskörön ejtett jogsérelem feletti szökváltásra adott alkalmat az udv. főszámszék elnöke Khevenhüller Ferencz Antal gr. és az erdélyi kancellária közt. A gróf ugyanis zokon vette, hogy a kerületi számvévségek új szervezése az ő megkérdezése nélkül eszközöltetett, holott egy kir. rendelet értelmében az udv. főszámszék elnöke egyszersmind mindenféle számvévó hivatalnak a legfelsőbb hatósága. A kancellária azt válaszolta, hogy neki ily rendeletről nincs tudomása, azért járt el az eddigi szokás szerint. Egyébiránt a registrator és adjunctusa csupán iratok megörzésével foglalkozván, számvévóségi dolgokba nem avatkoznak.²

Szalkayt ez a kanapé-pör nem érintette; ő nyugodtan Szebenbe költözött, elfoglalta hivatalát. Hanem az örökösödési perből, melylyel apósát áltatta, nem lett semmi. Mert nem is lehetett. Már fentebb elmondtuk, hogy anyai örökségét visszaváltotta Kálnoky Lajostól, de nem sokkal rá végkép elidegenítette Gyulay Andrásnak. Erre a birtokra tehát nem támaszkodhatott; pedig vagyoni viszonyai kezdtek egyre ziláltabbak lenni. Felesége gyenge, gyámoltalan asszony volt s a pénz becsét ép oly kevésé ismerte, mint férje. A mi kis pénzt magukkal hozhattak, hamarosan fölélték. A hivatali fizetés kevés volt s így mihamar az adósság csinálás örvényébe merültek. 1781. november havában 300 frt kölcsönt vettek föl a gyulafehérvári káptalantól. Majd néhai édes anyja hitelezője: Beinhardt Károly főhadnagy követelőzött, a kinek 700 frtos követeléséről már megemlékeztünk. Beinhardt katonai bíróság elé vitte az ügyet, a mely a főkormányzék útján vonta kérdőre Szalkayt. Szalkay 1781. júl. 24-én Szebenből adta meg a felvilágosítást. Elmondja, hogy özvegy édes anyja a legnagyobb nyomorban halt meg. Ő egy fillért sem örökölt tőle, még hátrahagyott apró-cseprő holmijából se látott semmit. Igaz, a mezőbándi jószágot visszaváltotta, de a zálog és perköltségek fejében mindjárt kénytelen is volt túladni rajta.³

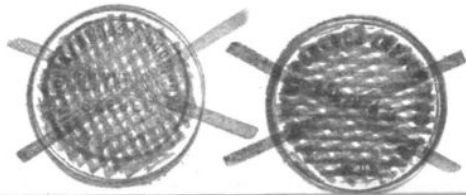
A főkormányzék is erősítette, hogy Szalkay teljesen vagyontalan, csupán szerény fizetéséből élő hivatalnok. Beinhardt nem tágitott. Ha semmit se örökölt, hát miből váltotta ki azt a jószágot? s ha megint eladta, az érte kapott pénzből mért nem fizeti őt ki? Ezeket kérdezte a katonai bíróságtól, de már az a válasz megadását a polgári hatóságra bízta. Egyik peres fél sem állván tényleges katonai szolgálatban, illetékessége megszűnt. A főkormányzék vette kezébe az ügyet s a vizsgálattal 1782. febr. 21-én a marosvásárhelyi táblát, illetőleg Marosszéket bízta meg.⁴

¹ 296. és 502/1781. e. c. sz. 1228. és 3859/1781. g. sz.

² 704/1781. e. c. sz.

³ 439., 1632., 4196/1778.; 4496., 5801/1781. g. sz.

⁴ 967., 8021/1782. g. sz.

A megejtett vizsgálat azt eredményezte, a mit már erről a kérdésről elmondottunk, hogy Szalkay nem sokat örökölt az anyjától, a mit örökölt, azt is elidegenítette. A főkormányshék mindazáltal fennakadt azon, hogy Szalkay 4000 frtért adta el azt a birtokot, a miért csak 1742 frt 50 denárt fizetett. 1782. máj. 2-án fel is szólítja: adja okát, hogy a többletből mért nem fizette ki az anyja adósságát? Szalkay máj. 29-én azt válaszolja, hogy a dolog nem úgy áll, ahogy a kir. tábla jelentette, mert ő a jószág eladásából egy krajczárt se kapott; okmányokkal be tudja igazolni, hogy a vételárt a perköltségek s egyéb tartozások nyelték el.¹

A főkormányshék erre felszólította okmányai bemutatására. De a felhívás nem volt Szalkaynak kézbesíthető. Ugyanis míg ez az ügy folyt, a nyughatatlan vérű ember egyet gondolt, hirtelen elutazott Nagy-Szebenből, a nélkül, hogy hivatalfőnökétől engedélyt kért és kapott volna. 1782. júl. 22-én Pozsonyból ad magáról életjelt. Innen kéri a kancelláriát, engedje meg neki a Bécsbe menetelt, mert a családi dolgai rendezésére kapott két hónapi szabadságából még hátralevő 4 hetet ott szeretné tölteni. A kancellária azt felelte, hogy ha szabadságot kapott, mindegy, akár hol élvezi, csak annak lejártával hivatalát azonnal foglalja el.²

Azonban még az október hónap is Bécsben érte Szalkayt. Okt. 8., majd 14-én arra kéri a kancelláriát, hogy a Sambler Ferencz halálával megürült ker. biztosságra őt nevezzék ki. Két nap múlva meg azért folyamodott, hogy kineveztetésének előmozdítása végett bécsi tartózkodásának két héttel meghosszabbítása engedtessek meg.³ Megengedték neki, hanem a két hétből két hónap, sőt több is lett. Közben kétszer — nov. 26. és 28-án — megismételte kérelmét Sambler állásának elnyerése iránt. Az elintézés azért késett, mert a főkormányshék csak 1783. jan. 7-én nyilatkozott e tárgyban.

Elmondja a főkormányshék, hogy Szalkay múlt év június havában odahagyta hivatalát. Engedélyt a távozásra senkitől sem kért. Azóta a ker. számvevőség semmit se tud róla; állítólag Bécsben tartózkodik. Egyébiránt a Sambler helyére semmikép sem ajánlhatja. Képzettsége igen csekély, mert mielőtt mostani hivatalát, a számvevőségi viceregistratorságot elnyerte, tanulatlan katona volt. Hivatalos dolgait képtelen ellátni, a latin nyelvben járatlan, az írásban és számolásban gyenge, a számvevőségi teendőiben tapasztalatlan, a mellett rest és hanyag (*lingvae latinae ignarum, calamique et calculi debilem et agendorum exactorium inexper-tem stb.*)⁴

Hajlandók vagyunk azt hinni, hogy e kedvezőtlen minősítvény egy részét az engedetlen hivatalnok elleni harag és boszan-

¹ 2663., 3908., 5832., 6647/1782. g. sz.

² 1293/1782. e. c. sz.

³ 1802., 1828/1782. g. sz.

⁴ 2057/1782., 89/1783. e. c. sz.

kodás sugalmazta. Mindenesetre sikerült vele elérni a főkörmányszékeknek, hogy az állást mással töltötték be.

A mellőzés mélyen elkésérítette Szalkayt. Eltökélte, hogy szakít a polgári hivatali pályával. Febr. 24-én azzal a kéressel fordult a királyhoz, hogy miután a polgári tisztviselői pályán nincs kilátása előmenetelre, alkalmazza őt valamely katonai, lehetőleg huszár-ezredben. Hisz a katonaságot úgy is kénytelen-kelletlen hagyta el, hogy örökösödési s más egyéb dolgait rendbe szedhesse. Kérése támogatására bemutatta Riedeset, Voghera ezredbeli ezredesnek Verpeléten 1780. aug. 30 án, a Bellegrini ezred ezredesének, br. Wenckheimnak St.-Pöltenben 1782. nov. 1-én és Stubenberg, Bellegrini ezredbeli főhadnagynak Bécsben 1783. febr. 7-én kiállított bizonyítványait, melyek kifogástalan katonai szolgálatairól tanúskodtak.

Hivataláról azonban nem mondott le. Bevárta, míg felségfolyamodványa elintéztét nyer. A kancelláriai tanácsosok feltűnő jókarattal támogatták ügyét. Márcz. 3-án újabb hat heti szabadságot adtak neki, s azt, a főkörmányszék sürgetése ellenére, hogy állásának elfoglalására utasíttassék vagy helye mással töltsessék be, másik hat héttel még megtoldották.¹

A haditanács — hová Szalkay felségfolyamodása áttétetett — márcz. 12-én nyilvánította nézetét, mely szerint Szalkay Antal főhadnagyi állását »erga solitas in similibus casibus reversales resignasse et per has consequendis pro futuro quibusvis officiis militaribus renunciassé«, tehát kérése nem teljesíthető.²

Folyamodványának illeten sorsáról már előbb tudomást szerzett Szalkay s ügyét más megoldási móddal igyekezett sikerre juttatni. Említettük a hadseregben ez időben dívott szokást, hogy a tisztí állások adás-vevés, csere-bere tárgyai voltak. Szalkay István — mint láttuk — pénzen vette a kompániáját; a fiának Antalnak erre nem volt pénze, ő hát cserével akart katonatiszt lenni. Mindjárt másnap, hogy a haditanács elutasító végzését megkapta, kérvényt nyújtott be a kancelláriához azzal a célzattal, engedtessek meg neki, hogy lajstromozó segédi állását elcserélhesse Spissich József vasvármegyei születésű nemes ifjúval, jelenleg Berlichingen kúrasszir ezredbeli hadnagygyal. A cseréhez az ezredtulajdonos, br. Berlichingen lovas generális beleegyezését adta; Szabolcsvármegye pedig bizonyította, hogy Japprai Spissich József Szmik szolgabíró oldala mellett a közigazgatási hivataloskodásban jártasságot szerzett, kifogástalan erkölcsi magaviseletet tanúsított, a német, latin, magyar nyelveket teljesen birja; egy szóval: bármely közigazgatási tisztet betölthet.

A kancellária a kérvényt pártolólág tette által a haditanácshoz, azonban ennek elnöke, a híres Hadik gr., 1783. apr. 19-én

¹ 247.. 404/1783. e. c. sz. 902., 1809., 2664., 3006/1783. g. sz.

² 299/1783. e. c. sz.

elutasította azzal a megokolással, hogy a tervbe vett csere csak katonatisztek közt engedhető meg.¹

Szalkay nem csüggedt. Kérésével a királynál próbált szerencsét. A kancellár, gr. Esterházy, itt is jóakaratólag járt a kezére. Ápr. 30-án pártolólág ajánlotta a királynak, különösen kiemelvén, hogy Szalkay fiatal, jól megtermett, erős, egészséges ember, a ki »aus einem ihm angeborenen Treib« szeretné folytatni a kénytelenségből félbeszakított katonáskodást; Spissich ellenben testi gyengeségénél fogva inkább a polgári pályára hivatott. A cserét az ezredtulajdonos, a ki mind a kettőt személyesen ismeri, maga is óhajtja; de pénzügyi szempontból is kívánatos, mert a gyenge egészségü Spissich rövid időn rokkanttá válik és nyugíjazása a katonai kincstárt terhelni fogja, az edzett szervezetű Szalkay ellenben még soká elviseli a katonai fáradoalmakat.

De hasztalan volt minden törekvés, minden jóindulatú pártfogolás. József császár nem járult hozzá a kancellária javaslatához. »Diesz Begehren kann nicht Statt haben« — volt a rövid végzés. A kir. resolutio már nem találta Bécsben Szalkayt. A császári fővárosban való hosszas tartózkodás kimerítette anyagi erejét. Eltávozott Egerbe s apósánál várta ügye elintézését. Ide hozta a posta 1783. május 22-én a leverő hírt, a kancellária azon rendeletével, hogy hivatalát Erdélyben azonnal foglalja el.²

Elképzelhető, hogy az elutasító kir. végzés mily leverőleg hatott Szalkayra. Egy kedvetlen, teljesen kétes jövő előtt látta magát. Szilárdúl eltökélte magában, hogy Erdélybe vissza nem tér; hivatalát utálta, tisztársait nem szenvedhette, a társadalomban a magának követelt helyet el nem foglalhatta. Hogy is találta volna magát előkelő rokonsága közt a teljesen eladósodott ember? Mert eladósodottsága volt egyik főok, a miért Erdélybe visszatérni irtózott. Azalatt is, míg Bécsben a katonatisztség elnyerésén fáradozott, gr. Batthyány Ignác, erd. püspök az iránt kereste meg a főkormányzókat, hogy Szalkay fizetését a gyulafehérvári káptalantól kölcsön vett 300 rft és sohasem fizetett kamatai erejéig foglalja le.³

Szalkay tehát búcsút mondott hivatalának. Megírta a számvevőség főnökének, Bigye Demeternek és br. Brukenthal gubernátornak, hogy előmenetelre semmi kilátása sem lévén, hivataláról leköszön. A gubernátor sajnálta Szalkayt. Azt gondolta, hogy lemondását a keserűség pillanatnyi felhevülése diktálta; felszólította azért magánlevélben, hogy gondolja meg a dolgot és siessen elfoglalni hivatalát. Okt. közepéig várt a gubernátor, de Szalkay válasza sem érdemesítette a jóakarató figyelmet s ezzel elérte, hogy esztendővel az előtt elhagyott helyét rövid időn mással töltötték be.⁴

¹ 300., 347., 453/1783. e. c. sz.

² 619., 795., 1691., 2107/1783. e. c. sz.

³ 729/1783. g. sz.

⁴ 3498., 8311/1783. g. sz. 2147/1783. e. c. sz.

Mihez fogott, mit csinált ezután Szalkay? adatok hiányában nem tudjuk megmondani. Úgy látszik, az apósa kegyelméből tengett-lengett, míg az henye vejével össze nem zördült. Ekkor aztán elkeseredésében nagyot, merészet gondolt. Oda hagyta Eger, apósát, talán feleségét is és hogyan-hogyan nem? beállott az orosz hadseregbe. Életének ezt a mozzanatát megint egy adóssági ügyéből kifolyólag tudjuk. Ugyanis valami Kazmani Boutmy¹ nevű orosz tengerésztiszt a követtségek útján »az orosz katonai szolgálatban álló« Szalkaynak kölcsön adott 232 aranyának megtérítését kérte Szalkay vagyonából, melyet apósa kezel. Az erdélyi udv. kancellária által kérdőre vont Markhot Ferencz Hevesvármegye előtt Egerben 1785. ápr. 1-én írásban akként nyilatkozik, hogy veje, Szalkay, sem mikor a leányát elvette, sem azután soha semmiféle pénzt, vagy egyéb vagyont nem vitt ő hozzá, se nem hagyott gondozása alatt. Ellenkezőleg ő fizetett neki a lakodalomkor túlon-túl 10,000 frtot. A vejéért jót nem áll, érette nem fizet még leányára való tekintetből sem, noha végtelenül sajnálja, hogy a könnyelmű ember az ő leányát egész életére szerencsétlenné tette. A mi 7000 frtot érő kis vagyonkaja még van, nem áldozhatja Szalkayra, mert abból négy fiát kötelessége részeltetni. Van azonban — állítólag — Szalkaynak valami anyai öröksége Erdélyben; úgy mondta: megér 12,000 forintot; kereskedjék ott a hitelező.

És a sokat hírelt anyai örökség keresése megint megkezdődött. A kancellária megint felszólította a főkormányshéket, ez meg a háromszéki, bárczasági, felső-fehérvármegyei táblákat s a szentgyörgyi járás szolgabírája 1785. június 11-én Sepsi-Kőröspatakan gr. Kálnoky Antal özvegyénél megint helyszíni vizsgálatot tartott, a mikor újból kiderült a mezőbándi birtok ismeretes sorsa.²

Szalkay oroszországi szerepléséről egy későbbi (1793) flyamodványából még annyit tudunk, hogy a Czartorinszky ezredben szolgált s főhadnagyságig felvitte. Meddig tartózkodott Oroszországban? meghatározni nem tudjuk. Nyughatatlan természete itt sem engedte soká pihenni. A honvágy, felesége szerelme, haza vonzoták s apósának közbejött halála után csakugyan visszatért Egerbe. Családjával kibékült és a rokonság támogatásával hivatalhoz jutott. Az Eger sz. kir. várossá tételén működő bizottság tagja lett, mely minőségében, a bizottság elnökének, Kellemesi Melczer László borsodi h. alispánnak Egerben 1789. május 18-án kiállított bizonyítványa szerint, serénysége, alkalmazhatósága s az ügyekben való jártassága által kitüntette magát. Még ez év közepén megválasztották Heves- és Külső-Szolnok vármegyék tiszteletbeli hites jegyzőjének.

E hivatalát csak félévig viselte. Nem únhatott még rá, mégis

¹ Az iratokban Butni de Kuzman, Boutmy von Katzmann, Kozmañ Butny stb. alakokban is előfordúl.

² 2586., 3762., 4885., 8777/1785. e. c. sz. 1926/1785. g. sz.

odahagyta. Oka bizonyosan az volt, hogy bécsi jóakarói megfelelő állást szereztek neki. Eppen akkor a kir. udvar Magyarország nádorának Sándor Lipót főherceget szemelte ki; az ő udvartartásához kerestek katonaviselt komornyikokat, a kik a magyar, latin, német nyelvet tökéletesen birják s finomabb modorral rendelkezzenek.

Szalkay folyamodott ez állásért. Ekkor (1790. febr. 16-án) kért Hevesvármegyétől szolgálati bizonyítványt és ápr. 13-án egy másikat a Gyulay ezred ezredesétől, Kempftől.

Az országgyűlés 1790. november 14-én nádorrá választotta Sándor Lipót főherceget: rá nemsokára Szalkay is megkapta kinevezését komornyikká.¹ E kinevezéssel új korszak virradt Szalkayra. Remélni lehetett, hogy az új élet boldogabb lesz a réginél. Ezer forint fizetéséből takarékoskodva megélhetett volna. Felesége is kapott valami vagyont. Egy atyjafia, Kirovics görög kereskedő, budai házának egyik örökösévé őt tette. Ámde a Szalkay pár nem okúlt a múlt tapasztalatain, megmaradt régi könnyelmű, állhatatlan természetében.

A nádor udvarában csakhamar meggyőződtek arról, hogy a Szalkay kinevezése nem volt szerencsés gondolat. Még két esztendő sem múlt el s már is szabadúlni szerettek volna tőle. Mutatja ezt Ferencz királynak Budáról 1792. jún. 23-án magyar udvari kancellárjához, gr. Pálffyhoz intézett kézírata, hogy »bei Besetzung der ersterledigt werdenden Postmeisters Stellen haben Sie auf dem Sigismund Posgai aus dem Tolnenser Komitat, und auf Anton von Szalkay aus Siebenbürgen, beide Kammerdiener bei Meinem Herrn Bruder des Erzherzogs Palatinus königlichen Hoheit, den vorzüglichen Bedacht zu nehmen.«

A kancellár e legfelsőbb kívánságot azonnal közölte mind a magy. kir. helytartótanácscsal, mind az erdélyi főkormánysszékkal, mind Paar gr. főpostamesterrel. A helytartótanácsnak éppen kapóra jött a kancelláriának négy nap előtt érkezett az a tudósítása, hogy ő felsége Hontvármegyében Ipolyságon és Aranyos-Maróton új postaállomások felállítását engedélyezte. A két állomást tehát azonnal felajánlotta Szalkaynak és Posgainak. Azonban a két komornyiknak nem tetszett az ajánlat; köszönettel kijelentették, hogy el nem fogadhatják. 100 forint készpénz fizetésből és 104 frt lótartási átalányból lehetetlen megélniök, még ha a községek házhelyet, szántóföldet és legelőt is tartoznak adni.

Az okoskodást méltányolta a király is és 1792. aug. 2-án akként rendelkezett, hogy »bei so beschaffenen Umständen hat es von der Anstellung des Posgay und Szalkay als Postmeister abzukommen, und selbe bei Salzämtern allenfalls als Controleurs anzustellen, weswegen sich mit der Hofkammer in das Einvernehmen

¹ Tehát nem titkárja volt a nádornak, mint Horváth István írta Horváth Endrének, hanem belső legénye, mint Schedius jó magyarán nevezte. A hivatalos iratokban *camerarius*-nak, *Kammerdiener*-nek mondatik.

zü setzen ist.« A m. udv. kamara meg is kapta szeptember 3-án a parancsot, előjegyzésbe is vette; a dologból azonban semmi sem lett. Posgai időközben máshol kért és kapott alkalmazást, Szalkay ellenben maradt továbbra is a nádor szolgálatában.¹

Ebben az évben — 1792-ben — lépett föl Szalkay az irodalom terén. Ekkor adta ki Bécsben Alberti nyomdásznál Blumauer magyarba öltöztetett Eneását. A munka kéziratban már évek előtt készen volt, mert az imprimaturt még II. József császár életében megadta a bécsi censura. Kinyomatásáról azonban csak 1791-ben gondoskodhatott. Erre a célra vett fel júl. 2-án Dósa József erdélyi kancelláriai fogalmazótól 500 frtot, lekötvényt biztosítékul fizetését s alávétvén magát az osztrák törvényes eljárásnak. A kölcsönt félév múlva vissza kellett fizetnie, de lett abból esztendő is. Dósa féltette pénzét és adósát beperelte. A per egyezséggel végződött, aképpen, hogy Szalkay fizetéséből havonként 10 frt törlesztésre levonassék.²

Ugyanezen év december havában még egy másik adóssági pere is támadt Szalkaynak a bécsi váltótörvényszék előtt. Hebenstreit József Antal és fia bécsi kereskedők perelték be 2000 frt s járulékaik iránt. Szalkay illetékességi kifogással élt s mint magyar nemes, nem ismerte el törvényesnek maga felett az osztrák bíróságot. Egyébiránt is ő azt a kereskedő céget nem ismeri. Neki Zorci selyemkereskedőnél volt egy kötelezvénye, az sem 2000, hanem csak 1000 frtos. Ennek a kötelezvénynek család átruházása által magát kijátszva látja s ellene a kellő lépéseket ügyvédjével megtétette. Sok feleselés, hivatalos levélváltás volt még ebben az ügyben; a hitelezők évekig vitatták a maguk igazát, a vége mégis az lett, hogy pénzükhöz soha hozzá nem juthattak.³

A külföldi hitelezőkön kívül nap-nap mellett zaklatták Szalkayt a hazaiak is. Az asszony budai házrésze is csakhamar idegen kézre került; az adósság rohamosan nőtt, úgy hogy végre maga Szalkay kényszerülve érezte magát, hogy állásától szépszerivel megváljon.

Eppen kapóra jött neki a szállongó hír, hogy a kormány a vallás és tanulmányi alaphoz tartozó birtokok állami kezelésével felhagy s haszonbérbe vagy eladja azokat. Gondolt tehát egyet: kinézte magának a hevesvármegyei kenderesi uradalmat, mely ős idők óta az ó-budai pálos-szerzeté volt, míg József császár a szerzetet el nem törölte s birtokait a tanulmányi alap céljaira nem fordította. 1793. október havában tehát kérvényt nyújtott be ő felségéhez, melyben szolgálati bizonyítványai csatolása mellett a mon-

¹ 6632., 7442., 9796., 10007/1792. m. c. sz. 14628/1792. httsz. 2777/1792. e. c. sz. 5461/1792. g. sz. és Ben. resol. ad cam. hung. 1772. aug. nro 65.

² 9052., 9167., 13739/1792.; 617., 1767., 4379/1793. m. c. sz.

³ 14817/1792.; 1395., 1916., 2739., 4522., 8679., 10548., 11374., 14513/1793.; 5891., 7969., 9188/1794.; 322., 1024/1795. m. c. sz.

⁴ 13972/1795. 8196., 11382., 11383., 11346/1798. m. c. sz.

dott birtok árendába vehetését kérelmezte. A válasz hamar (okt. 21-én) megjött. Kérelmével a helytartótanácshoz utasított, mint a hová a vallás és tanulmányi alap birtokainak kezelése tartozott.¹

Ez a válasz egyértelmű volt a teljes elutasítással. Mert a helytartótanács elnöke a nádor volt, a nádor udvarában pedig jól ismerték Szalkayt. Meg se próbálta hát a további szerencsét. Szolgált urát tovább, a meddig szolgálhatta. Közben megkísérelte munkájának, a travestált Eneás második és harmadik részének közrebocsátását. Az első rész igen kelendő volt, tetszett a nagy közönségnek, mely a papok és az asszonyi hiúság rovására kinevethette magát. Az első ízben pénzügyileg is jól sikerült irodalmi fellépés annak folytatására ösztönözte. 1793. december havában bemutatta a budai könyvvizsgáló hivatalban Eneásának második részét. Talán szerencsésebb lesz, ha azt is, mint az elsőt, Bécsben nyomatja; noha nem valószínű, mert a kormányzási szellem József császár halála óta lényeges változáson ment át. Az akkori szokatlan liberalizmust a reactio váltotta fel. A Blumauer-féle gondolkozásmódot akkor se vették jó néven, most meg egyenesen üldözendő bűnnek tartották. Így hát az Eneás folytatását örökre eltemette a censura.

Hanem erről alább, külön szólunk, most folytassuk az író élettörténetének vázolását. Annyit itt mégis meg kell említenünk, hogy az Eneás második részének kiadására tett kísérlet csak siettette a katasztrófát, mely a fölig eladósodott Szalkayra a nélkül is bekövetkezett volna.

1794. jul. 3-án kelt az Eneás példányait elkobzó s további kiadását eltöltő kir. rendelet s két hónap múlva: szeptember 26-án már arról értesíti a nádor főudvarmestere, gr. Szapáry János a m. udv. kancelláriát, hogy a nádor »propter dubias circumstantias« elbocsátotta, illetőleg évi 600 frttal nyugalomba küldte szolgáját, Szalkay Antalt; ha tehát ellene pénzbeli követelések támasztatnak, azokat utasítsák a rendes bírói útra.²

Alig terjedt el Szalkay nyugdíjaztatásának híre, a hitelezők valóságos ostromot intéztek a nádor főudvarmesterei hivatala ellen, hogy pénzüket a nyugdíj lefoglalásával biztosítsák. Csak 200 frt volt az, a mire a hitelezők rá teheték kezöket, a nyugdíj kétharmadrészét lefoglalni nem lehetett. És ezért a csekély összegért valóságos viaskodás folyt a hitelezők közt. A tiz forintos havi törlesztést, a mi Dósa Józsefnek eddig kijárt, most egyszerre megakasztotta egy élelmesebb hitelező: Gál Antal, az egri püspökség füzes-abonyi provizora, a ki még akkor adott 1000 frtot Szalkaynak és feleségének, mikor ezek Egerben laktak, s a ki elsőbbségi jogát az 1723: 107. t.cz. alapján a vármegyén betábláztatta.

¹ 11477/1793. m. c. sz.

² 10771/1794 m. c. sz.

Bizonyos Tolnay és Rehmann nevűek is beprotokolláltatták követelésüket Pestvármegye előtt s így ezek is megelőzték Dósát.³

Szapárytól, a főudvarmestertől tudjuk, hogy Szalkay tartozása, eltávozásakor, meghaladta a 10,000 frtot. E különböző természetű adósság nyilvántartása, törlesztési sorrendjének megállapítása és kifizetgetése sok bajt, kellemetlenséget okozott és elővigyázatot igényelt, nehogy a főudvarmesteri hivatalt támadják meg perrel. Aztán nem hogy fogyott volna, de még nőtt. Még az oroszországi hitelező is újból föléledt: a már ismerős Kazmanni Boutmy, a kinek ekkorra ezredességig felvitte az Úr Isten a sorját. Jó későn jelentkezett az ezredes úr: 1797. márczius havában. A baján legjobb akaratral sem lehetett segíteni. A főudvarmester számszerint kimutatta, hogy Szalkay lefoglalható 200 frt pensiójára még mindig elő vannak jegyezve:

Gáll Antal	1000 frt.
Sallat Antal	1000 »
Hebenstreit József	2000 »
Dopa István	630 »
Perköltések	59 »
Behajtási költségek	5 »
Időközi kamatok	1000 »
Összesen	5694 frt.

Ebből 4 év alatt csak 800 forint törlesztetett s így a még fennlevő tartozás kiegyenlítésére legalább 25 esztendő szükséges. Ez az okoskodás hatott s Boutmy szomorúan elhallgatni kényszerült.¹

Jobban járt az az 50 arany, a mit Szalkay Martinovich huszár kapitánytól vett kölcsön s a mit Martinovich 1795. nov. 2-án, halála előtt, a Gyulay ezred katonai árváinak nevelésére hagyományozott. A haditanácsnak ismételt erélyes föllépésével sikerült a nádornál kieszközölni, hogy ez az emberbaráti követelés elébe iratott a magánkövetéseknek.²

Szalkay pedig a 400 forint nyugdíjjal nyugodalmasabb és olcsóbb vidékre igyekezett. Visszatért szülőföldjére, Maros-Vásárhelyre. Itteni első szereplése mindjárt nem a legtisztességesebb. Egy csőd alatt álló házat szemelt ki magának lakásul s hogy azt kiárendálhassa, a város főbírájával, régi ismerősével és egy tanácsnokkal rávette Funk Kristófné asszonyt, a kinek azon a házon bizonyos követelése volt, hogy szabadítsa fel a sequestrum alól s adja ki neki haszonbérbe. Az asszony vonakodott, de a főbíró a tanács nevében egy hamis határozatot mutatott fel neki, mely szerint a tanács a haszonbérbe adást megengedi. Szalkay 1795. augusztus havában 110 frt évi bérért ki is vette a házat, rajta nagy átalakításokat eszközölt, egy darabig fizette a haszonbért,

³ 1806., 2976/1795. m. c. sz.

azután rendes szokása szerint adós maradt vele. Az asszony beperelte s ekkor (1798-ban) sült ki a turpisság, hogy a házat összejátszva, a városi tanács engedelmé nélkül, vonták el a csőd-tömegeből. A bírón csattant az ostor; állását vesztette s még ki nem vett fizetése a házbér hátrálék lerovására fordítottatott.³

Az 1796-ik évből megint csak dicstelen emlékezet maradt fenn Szalkayról. Ez év márczius 24-dikén Kolerics Anna Mária fiscalis assistentiát kér az erd. udv. kancelláriától Szalkay Antal és felesége Markhot Anna ellen bizonyos borok szállítása fejében tőle kicsalt 627 frft behajtása iránt. A kancellária azt válaszolta Kolerics asszonynak, hogy adóssai lakhelyét kutassa ki s ott fogja őket rendes perbe.⁴ Az ügynek nincs folytatása. Bizonyosan nem volt érdemes perelni.

1797-ben a m. helytartótanács kereste Szalkayt, azon 3 frt 16 kr miatt, melylyel mint a postamesterségért benyújtott folyamodására kirótt taksával az udv. számvevőségnek adós maradt. Hogy a helytartótanács mennyire nem volt tisztában Szalkay hol tartózkodásával, mutatja az, hogy Pest-Pilis-Soltvármegyében kurrentálta s végre is az egész tartozást, mint behajthatatlant, törölni kellett.⁵

Ugyanebben az esztendőben felelősségre vonták a Boutmy-féle tartozásért is, melyről már fentebb szólunk. Október havában a kormányzásoknak ez ügyről adott nyilatkozatában arról panaszkodik, hogy »jódarab időtől fogva eddig is ágyban sinlődő beteg levén, falumból ki nem mozdúlhaték.«

A már előregedett, betegeskedő ember minden reménységét fiába, Istvánba helyezte. Sok öröme ugyan nem telhetett benne, mert a fiú nem szeretett tanulni s így nem maradt más pálya nyitva számára, mint a katonai. Apja a m. kir. nemes testőrség sorába szerette volna felvétetni. Marosszék, az apa érdemeire való tekintetből, ajánlatba is hozta a főkormányzásoknak, de ez 1799. jan. 28-án azt válaszolta, hogy mivel az előírás szerint a gárdába felveendő ifjúnak 18 évet betöltöttnek s a 22-öt meg nem haladtoknak kell lenni, azonkívül meg legalább 5 láb 6 hüvelyk magasnak, — ellenben Szalkay István csak 17 $\frac{1}{2}$ esztendő és 5 láb 5 hüvelyk és 1 vonal (linea) magas: a kérelem nem teljesíthető.⁶

De Szalkay nem hagyta egy könnyen magát. Addig kért, rimánkodott, míg fiát a főkormányzók fölvételre ajánlotta, abban a reményben, hogy kinövi magát. Hogy pedig az ajánlatnak foga-

³ 3817., 5174/1797.; 115., 1816., 4850/1798.; 5160., 6621/1799. m. c. sz. 1279., 1551., 3493/1797.; 1014/1799. e. c. sz.

² 2180., 3511., 4255., 4983., 7139., 8200., 10128/1799. m. c. sz.

³ 2196., 9665/1799. g. sz.

⁴ 848/1796. e. c. sz.

⁵ 21263/1797.; 2717., 17520., 17861., 17862/1798 htt. sz. 9684/1798. m. c. sz. 2383/1798. g. sz.

⁶ 559/1799. g. sz.

natja legyen, 1799. ápr. 1-én útlevelet kért és kapott, hogy Bécsbe utazva, személyesen járja el fia fölvetelét. Azonban minden fáradozása hasztalan volt: a sok útiköltséget hiába dobta ki. A király a kérelemnek helyt nem adott.¹ »Certe non mediocrem causavit animi moerorem et cordis dolorem«; bizony nem kis lelki keserőséget és szívfájdalmat okozott ez a csalódás nemcsak az ő öreg napjainak nyugodalma szempontjából, hanem a fia jövője érdekében, a kinek most új életpályáról kellett gondoskodni.

Nyomorúsága, szegénysége kényszeríthette, hogy 46 esztendősen ember léteire hivatal után nézzen. Éppen ekkortájban halt meg Zeyk Zsigmond, a dévai ker. biztos. Úgy vélte, hogy ennek a hivatala neki való lesz. Folyamodott érte 1799. júl. 6-án, hívatkozva a katonaságnál, számvevőségnél s megyénél eltöltött szolgálataira. Balsorsa itt se hagyta el. A főkormányshéknél jól ismerték könnyelműségét, állhatatlanságát; a tanácsban 8 szavazat közül egyetlenegyét se kapott s így a gubernium még javaslatba sem hozhatta.²

Elkeseredetten, a szármaszálhoz kapkodó végső reménységével fordul urához, királyához. Elpanaszolja boldogulására tett törekvéseinek sikertelenségét s kérve kéri, hogy a kir. tróntól teljesen megvigasztalatlanul ne utasítsa el, legalább azt parancsolja meg, hogy tartományi biztosi vagy más megfelelő állás üresedése esetén tekintettel legyenek reá a kormányshékek.³

De bizony a kérelem teljesítésére alkalom sohase nyílt. A főkormányshékek eszeágában se volt a múltból már megbízhatatlannak ismert, folytonosan anyagi zavarokkal küzdő, embert hivatalba segíteni. Úgy látszik, tudomására jutott ez Szalkaynak s okmányait visszavette a guberniumtól.⁴

Ettől kezdve a sokat hányatott, sokat szenvedett ember élete csak a napról-napra való tengődés szomorú processusa volt. Élt ahogy tudott, maradt mindvégig a könnyelmű adósságcsináló. A balga hiedelem, hogy előkelő atyafisága őt vagyonában megkárosította, sírjáig kísértte. A mezőbándi jószágot még mindig a magáénak tartotta. Bolondította vele a hitelezőket s kereste az együgyű embereket, a kiknek ismételten eladhassa. Akadt is egy Jakab János nevű jámbor marosvásárhelyi polgár, a ki jó pénzt adott érte. Hanem mikor bele akart ülni a birtokba, a jogos tulajdonos, gr. Kálnoky Francziska, Jellachich János tábornagi helytartó felesége, királyi parancscsal megakadályozta.⁵ Ez 1801. nov. havában történt. A hivatalos iratokban ez az utolsó nyom Szalkayról. Úgy látszik, hogy e kézzel fogható bűntény után nem volt tovább maradása Erdélyben. A büntetés elől jónak látta

¹ 478., 1296/1799. e. c. sz. 2446., 2827., 2950., 4708/1799. g. sz.

² 2338., 2379., 2863., 4401/1799. e. g. sz.

³ 3038/1799. e. c. sz.

⁴ 9998/1799. g. sz.

⁵ 3770/1801. e. c. sz.

messze földre, más törvények hazájába menekülni. Ekkor költözhetett Budára, hol — mint láttuk — feleségének rokonai laktak. Itt végezte be 1804. aug. 19-én szép jövővel kecsegtetett, de hibás nevelés, mostoha családi viszonyok és szerencsétlen természete által tönkretett életét.

II.

És most szóljunk néhány szót Szalkay Eneásáról.

Mikor Blumauer »Travestirte Aeneis«-e 1784, 1785 és 1788-ban három kötetcskében megjelent, a világ csak ámult-bámult a kormány határtalan engedékenységén, hogy e szabadszáju, erkölcsöt, vallást, felsőbbiséget kigúnyoló munka létrejöttének útját nem állotta, sőt kizárólagos privilegiummal is felruházta. A kiadó nagyszcrű üzletet csinált vele, mert ingens praenumerantium multitudo kapkodta el a példányokat. A kíváncsi közönséget ingerelte a szokatlan szabadság, a könyv nevetve ostorozó iránya, mulatságos tartalma s a travestált Eneás hire futó tűzként terjedt az ország határán túl is.

Nehéz meghatározni, mi birta rá Szalkayt arra, hogy Blumauer magyarába átültesse: a mű közkedveltsége-e vagy a kiadásból háramolható anyagi haszon? Ismerve, azonban élete történetét, örökös pénzszükségét, azt kell hinnünk, hogy nem annyira az irodalmi dicsőség utáni vágy, mint inkább szorongatott anyagi helyzetének javítása nógatta szellemi munkásságra. A mit Burián Pál a magyar Eneás létesüléséről elbeszélte (lásd Irod. tört. Közl. 1884. évf. 437. l.), inkább adomának illik be, mint valóságnak.

Szalkay tehát — mint maga nevezi — *átöltöztette* Blumauert és első részét 1792-ben Alberti bécsi nyomdájában kiadta. Kísérlete erkölcsileg és anyagilag jól sikerült s ez felbátorította a folytatásra. Elkészülvén a befejező részekkel, benyújtotta a budai könyvvizsgáló hivatalhoz. Mikor könyvének első része 1792-ben megjelent, II. József császár nem élt. Utódja II. Lipót nem volt barátja a szabadelvűségnek. Rövid két évi uralkodása alatt elég jelét adta ennek. Mindjárt trónraléptekor első dolga volt a sajtó megrendszabályozása. 1790 sept. 13-án 11767. szám alatt rendeletet bocsátott ki, melyben a könyvvizsgáló hivatalokat szigorubb eljárásra utasítja. Szalkay tehát jóformán tisztában lehetett munkája folytatásának sorsáról. Más idő járt, más emberek éltek. Most Rietaller Mátyás, a budai censor ráolvasta Lipót szabályrendeletét, hogy a mely könyv, az egyház szervezete és a hitágazatok ellen tör, az isten szolgáit neveltségessé teszi, őket a megvetésnek szolgáltatja ki, az erkölcsök megromlására bátorít, a felsőbbiség ellen izgat, gonosz eszméket terjeszt s általában olyan következményeket szülhet, melyek — kivált a mostani viszonyok közt — veszedelmesekké válhatnak az államra: eltiltandó.

Ezek az esetek pedig Szalkay munkájában fennforogtak. Az 1793 dec. 4-ről keltezett cenzori bírálat tételenként felsorolja

azokat a helyeket, melyek a rendeletbe ütköznek s melyek miatt a könyv kinyomatása meg nem engedhető, jóllehet a fordítás az engedélyezett eredetivel mindenben megegyez (originali suo in omnibus conformis) s csak helylyel-közzel tér el tőle a verselés kedvéért.

A második kötetben a következő helyeket kifogásolja a censor:

a felsőbbséget és hivatalos közegeket sértik ezek a versszakok:

Uram nálunk meg van tiltva minden könyvet olvasni,
Mert hogy tudjad szórul szóra, itt minálunk a cenzúra
Braminokra van bízva;

Ezek pedig, ha lehetne, velünk, mint a barmokkal
Csupa szalmát csak etetne s nem sajnálná azokat
Egy járomba csikorítni s velünk mindazt elhíthetni,
Mit ők magok sem hisznek.

Van is nekik erre okok, hogy sokat ne olvassunk
S maradjunk mind holtig vakok s csak ő tőlük hallgassunk,
Mert az ő főbb boldogságok, nagy hatalmok s gazdagságok
Csak egyedül ettől függ.

A papságot teszi nevetségessé ezekben:

Legelőbb is egy üvegbe spiritusba láttatott
Egy plébános, ki éltébe szakácsnékat nem tartott.
A mutató szakállára megesküdt, hogy cosa rara
S igen ritka raritás.

Tovább innét, mutatának egy kővé vált barátot,
Ki éltébe klastromának sok bort koldult s jól ivott
S mivel borral forgólódott, végre petrificálódott
Holta után borkővé.

Utoljára könnycseppjeit egy szép arany csészébe
Egy királynak, s érdemeit explicálták rendibe,
Ki érzésből nem állott sirni, ha mást sirni látott,
A ki szerencsétlen volt.

A pápai hatalmat diffamálják a következők:

Nézd ama két kisdedeket, kik még dajka nyakába
Csüggedeznek, tudd! ezeket még valaha Rómába
Még mint pelyhes gyermekeket felszentelnek s püspököket,
Teremtenek belőlök.¹

Ez pediglen mint az atya, hires pápa fog lenni,
Amazt ismét még az anyja pápaságra emeli.
Ennek pedig, mivel szokás, még mint gyermek, Isten bocsáss!
Pantofliát csókolják.

Ez kevélyen praetendálja, hogy ő egész világnak
Csak egyedül a királya s ura minden királynak,
Annak pedig uralkodó horgas orrán plenitudo
Potestatis kitetszik.

¹ Vermandóti gróf Herbert Húgó 5 esztendősi fiát X. János pápa által érseknek consecralta — teszi hozzá magyarázatul Szalkay.

Ez alatt fog felállani ama szent jubilaem,
S mindenféle fog hallani nagy zengéssel Te Deum
In aeternum laudamus, szent szent szent Bonifacius,
Qui nihil boni fecit.

Amaz dispensatiókkal kereskedik széltibe
S úgy az absolutiókkal lép jó pénzért esérébe
Ama végre reá unja magát s pénzéért el is adja
A szentséges tiarát.

Hát még ez a nagy cossa-fi? ki is előbb életét
Mint tengeri híres tolvaj kezdi s teszi érdemét
Ezt pápának, ládd! választják, de ismétlen degradálják
Postilion legénynek.

Ama pedig, mint Julius Caesar magát tettei
Et in pontificalibus armádáját vezeti
S megmutatja a világnak, hogy trucezára Szent Irásnak
A mi másé, kívánja.

Ez pennával dirigálja egész világ mivoltát
S királyoknak decretálja, ha elnyelik Ázsiát
S a míg ezek ott várokat vinak, addig jószágokat
Itt a papok elvadják.

Mind ezután, mond Anchises, lassan-lassan kiderül,
Az egy ész lesz győzedelmes, bigotria elmerül
S olyan idő fog támadni, kiben többet megtapodni
Egy koronást nem lehet.¹

Ezekben a szenteket gúnyolja:

De szél és tűz megegyezve irtóztató kárt okoz,
Ekkor Énás szemkönyyezve felkiált szent Flórijánhoz:
Uram ne hagyj s nézd e tüzet s csorrants bár csak egy csepp vizet
Reá szentelt vizedből.

Mentsed meg csak most hajómat, im fogadom fejemre
Építék egy nagy klastromot örök tiszteletedre
S fundálok sok száz mísciket s minden kapakerülőket
Ide küldöm papoknak.

Amen! felel a felhőkben szent Flórián s felkapja
Kanna vizét egy kezébe s a nagy tüzet kioltja.
Brávó, bravó! kiált Énás, ez ám csuda, párja nincs más.
Vivát! éljen szent Flóriján.

Itten látni Alojziust egy fraj elől miként fut,
Amott a szent Macarinat asszony törbe hogyan jut,
Itt szent Simon hársfabotja le van festve, hogy támasztja
Fel holtából a storkfist.

Itt halaknak prédikála szent Antal egy nagy csudát,
Ott szent Ignác baptizála egy szép zsidó leánykát,
Itt ad vivum lefestették Genovevát, hogy vetettek
Terhes hassal tömlőczbe.

¹ Alexander III. római pápa császár Fridericus I-nek, minék utánna
1177-ben az excommunicatióból feloldotta volna, a lábával a nyakára lépett s
azt a zsoltárt énekellette: super leonem et aspidem incedes et conculcabis
catulum, leonem et draconem — magyarázza a poéta.

Jöjj el, jöjj el belém szent tűz, inspirálj ó szent lélek.
Végre addig erőlteté magát a szűz, míg kiszülé
E kis oraculumot.

Te Latiát látni fogod s mihelyt Róma megépül,
Szent Péter lesz successorod s trónusodra fel is ül
S lesz mindaddig nagy hatalmas ország, míg egy kétfejű sas
Meg nem fogja alázni.

A purgatorium és bűnbocsánat kifigurázása :

Itt a parton egy nagy kutya a lelketek mind leste
S kiknek erre vala utja, lábikrába csipdezte,
Ennek Énás szerencsére vete gyorsan jó előre
Egy kis szentelt bárányhust.

Itt egy ördög szamárbőrre a vétkeket feljegyzi,
Ott a másik már előre a taksát megnevezi
Mit fizetnek kurvaságért s hogy nyerhetnek gyilkosságért
Örök absolutiót.

Prókátorok sziveiket tallérokkaal spékelték,
Egy apát úr kövér hasát kiolvaszták, zsiros kását
Főztek vele tótosan.

Itt mellyesztve egy menyecske, ott egy Phillis nyárson áll,
Egy tirannust végre nyuztak, embervérrel tele tosztak
S gömböcz helyett feladták.

Frivol a következő két sor Sybilláról :

Oh te! kinek kézbe végig jövendőnek szoknyája,
Fogd fel kérlek bárcsak térdig, hogy pillantsak alája.

A harmadik kötetben csak három helyet kifogásol a censor.
Az egyik az, mikor Éneás és Livia bujálkodását oly élenken raj-
zolja, hogy »a puero septenni intelligi queat« :

Látja miként demontálja a kendőt a melyéről,
Mely hevesen atakkálja egész frontját előlről,
Miként hágja a redutat s minden felé hogy nyit utat
S avanziroz előre.

Látja viszont, miként hátrál a szép leány s esdeklik
Míg végtére capitulál s kanapéra hanyatlik.
Látja tovább s jaj mint érzi, hogy már Énás ki is szegzi
Mint egy victor zászlóját.

Másik az az öt versszak, melyben megint a pápák ellen fordul :

— — — — — csudálva szemléli,
Hogy egy felhőn egy trónusban egy halandó ül vala
S mint egy Isten Olympusba menyköveket pök vala
Két kezében kivont pallos s egy ellankadt kétfejű sas
Lába alatt nyögdegélt.

Látja, miként egy félvilág néki bőven adót hoz,
S ezért viszont ez a nagyság, mely rendesen jutalmaz,
Két ujjával ide s tova a levegőt eloszlatja
S avval mindent kifizet.

Látja mikép térdepelnek a meggyőzött nemzetek
 Ő előtte s nagy fejedelmek, mint jobbágyi füleltek,
 S miként ő nagy gravitással, kit-kit önnön maga jussal
 Kevélyen meg'jándékoz.

Lát egy királyt hajdon fővel, mezítláb egy kapuban
 Hogy küzködik a hideggel, míg egy magas tornácban
 Egy alacsony lakatosfi kemény szókkal megfenyíti
 S bűneit megbocsátja.

Lát egy császárt koronázni egy püspöktől pompával
 S viszont ismét megalázni s kirugdosni lábával
 Koronáját szent fejéből, hogy megtudja mindezekből,
 Hogy egy földi Isten van.

Mind ez alatt irva vala : mindent Isten nevéért
 Ad jó szívvel itt a gazda holnap ingyen, ma pénzért
 S ezt a házat építette a szent Péter, s nevezette
 A római pápánál.

A harmadik újból szemérmetlen lascivitas, jóval szemérmetlenebb,
 mint az eredetiben :

Frontot mindjárt! s mutassátok a Dámáknak, hogy tudjátok
 Attakálni őket is.

Rajtok mindjárt bátor szívvel, tölök meg ne'jedjete!
 Mezítelen hegyes törrel az attakhoz kezdjete!
 Tudom, majd befütünk nékik, hogy míg élnek nem felejtik,
 Hogy mi velünk harczoltak.

Avval tüstént rikoltással a dámákra rohantak
 S elől hátul ostromlással közikbe bérontanak
 S mind egy lábíg földre verték, még ottan is leszegezték
 Szintugy oda lapultak.

Elég, elég, most az egyszer, kiált Turnus a népnek,
 Másszorra is kell az ember, azért tüstént szünjenek ;
 Mond, eleget megmutatták, hogy ő velek ma a dámák
 Contentusak lehetnek.¹

A helytartótanács a censori véleményt fölterjesztvén, a kancellária legelsőbben megparancsolta a bécsi rendőrfőnököknek, hogy Alberti könyvnyomtatótól szerezzék be a Szalkay első kötetének kéziratát; azután pedig a király elé terjesztette az ügyet. A király az eltiltást jóváhagyta azzal, hogy ha Szalkay Bécsben kísértené meg a kinyomtatást, a rendőrség akadályozza meg szándékában.²

Az első kötet kéziratára azért volt szüksége a kancelláriának, hogy megállapíthassa, mi uton-módon jelenhetett meg nyomtatásban Szalkay könyve? A rendőrség a keresett kéziratot csakugyan megtalálta a nyomdásznál s felterjesztette a kancelláriához, a mikor kiderült, hogy azt a bécsi censura vizsgálta felül s látta el imprimaturrel még II. József uralkodása idejében. A bécsi könyvvizsgáló hivatal illetékességét a kancellária — most utólag — helytelennek találta s a mulasztást helyre póto-

¹ 28741/1793 htt. cz.

² 72, 1447/1794 c. sz.

landó elrendelte, hogy a már kinyomott részt a budai censura új vizsgálat alá vegye.¹

A vizsgálatot megint Rietaller eszközölte és számosabb versszakot kifogásolt benne, mint a 2-ik és 3-ik részekben. Az incriminált helyek a következők: 11. lap 5. versszak, 16. l. 15. vsz., 18. l. 19. vsz., 21. l. 24. vsz., 22. l. 26. vsz., 23., 24. l. 29—31. vsz., 49. l. 9. vsz., 50., 51. l. 10—12. vsz., 58., 59. l. 27., 28. vsz., 65. l. 41. vsz., 72. l. 54., 55. vsz., 73. l. 56. vsz., 77—79. l. 65—68. vsz., 83—93. l. 1—20. vsz., 102—105. l. 39—44. vsz., 109., 110. l. 53., 54. vszak.

A censori jelentést 1794 jun. 7-én terjesztette föl a helytartótanács. Jul. 3-án megjött a kancelláriai rendelet, mely szerint ő felsége Szalkay munkájának további kinyomtatását eltiltotta, sőt elrendelte, hogy az első rész előtalálható példányai elkoboztassanak.²

A királyi resolutio — gondolhatólag — érzékenyen sújtotta Szalkayt. Jul. 10-én keservesen panaszkodik a kancelláriának, hogy miután munkájának első része megnyerte a censori engedélyt, ez bátorította annak folytatására. Az eltiltás neki 4420 frt kárt okoz. Minthogy nem az ő hibája, kéri annak megtérítését. A kancellária azt válaszolta, hogy a praenumeratióra nyomtatott művet az előfizetők már megkapták, azok tehát nem károsodtak; de nem károsodott a kiadó se, mert az 1000 példányból hihetőleg kevés van könyvkereskedőknél. Ha pedig volnának el nem adott példányok, küldje be azokat, s a kancellária be fogja váltani. A második, harmadik rész egyáltalában nem engedélyezettvé, érte kártérítés se követelhető.³

... És ezzel befejeződött a travestált Eneás története.

Meg kell még említenem, mert ez Szalkay munkájának népszerűségét tanúsítja s a könyvvizsgáló intézményre érdekes világot vet, hogy alig terjedt el hirt az országban az Eneás folytatását betiltó — 1794 febr. 10-én kelt — királyi rendeletnek, az emberi szellem szabad nyilvánítása oltalmára Gömör vármegye főemelte tiltakozó szavát. A lendületes hangon, erős hazafisággal készített felirat, mint a könyvvizsgálat korszakának érdekes emléke, megérdemli egész terjedelmében való közlését:

Felséges királyi Főherczeg s Nádor Ispány,
Nagyméltóságu kir. Helytartó Magyar Tanács,
Kegyelmes Urunk s kegyes Uraink!

Midőn e mostani lefolyó közgyűlésünknek alkalmatosságával hitelesen tudtunkra esett, hogy a Blumauer általöltöztetett Eneisse magyar fordításának folytatása a könyvvizsgáló által megakadályoztatott, szomorú megilletődéssel elménkben visszaötlöttek mind azok a képzeldések, melyeket a könyvek kinyomtatásának szabadsága mellett nem régiben kir. Főherczegségednek és a nagy-

¹ 2537/1794 c. sz., 7453/1794 htt. sz.

² 11441, 15426/1794 htt. sz., 6469, 7286/1794 c. sz.

³ 7720, 7949/1794 c. sz.

méltóságú kir. Helytartó Tanácsnak kegyes színek eleiben alázatosan terjesztettünk.

Megerősödtünk abban a vélekedésben, hogy ezek a könyvvizsgálók anyai nyelvünknek kiterjedését, csinosodását, az elmének tökéletesebbítését, a szívnek szelidítését, az erkölcsnek és vallásnak tisztulását és a babonának elenyészését ellenzik. Mert tagadhatatlan, hogy a német Blumauer felséges fejedelmünknek lakóhelyében, Bécs városában szabadon nyomtattatik s árultatik. Ugy cselekedtek ezek a könyvvizsgálók, a mint halljuk, Milló pap ur históriájának magyar fordításával is,¹ holott ez a maga nemében érdemes munka csak most legközelebb is Gréczben, még pedig a Krisztiáni jegyzéseivel német nyelven sajtó alá adattatott.

Valóban megfoghatatlan különbségek ezek ugyanazon egy fejedelemség alatt élő könyvvizsgálók között; hanemha azt gondoljuk, hogy az ő törekedéseik titkosan a magyar nyelvnek elnyomására intéztetnek, úgy látjuk, hogy könnyebb volt régenten a szoros itéletű areopagiták előtt, mint ezek előtt a könyvvizsgálók előtt megigazulni.

Mivel tehát ezeknek a könyvvizsgálóknak létele, annyival inkább tehetősége a törvény előtt esméretlen, mivel a kérdésben levő munkának elsőbb darabjai a hazában minden kár nélkül olvastatnak; mivel mi és mint reméljük a jó izlést szerető minden hazafiak ezekért a hátralevő részekért való előfizetésre számosan összeállottunk, mivel mi ebben a könyvben semmi erkölcsöt vagy vallást vesztegetőt nem látunk, és mivel mi a napot azért, hogy egy vagy más gyenge testet megperzselt, a természetből kitalásra méltónak nem ítélni: felséges kir. Herczegségedet s a N. M. K. Helytartó Tanácsot alázatosan kérjük: méltóztasson ezen jelentett magyar fordításnak szabad nyomtathatóságát kegyesen kirendelni, nyelvünk ékesítésében törekedő hazánkfiainak munkájukat a könyvvizsgálóknak erőtelen iparkodások ellen oltalmazni és ily sokaknak kivánságát egy néhány könyvvizsgálók nem csálhatatlan itéletteteleiknek eleibe tenni. Hadd lássák meg késő onokáink is, hogy mi nékiek jó példával elő menni, nemzetünk előmenetelit gyarapítani, nyelvünket érdemlett fényére hozni szívesen igyekeztünk.

Mely reménységgel kegyelmébe és malasztiba ajánlottak szüntelen tisztelettel vagyunk az 1794. esztendőben Bőjtmás havának 20-dik napján Pelsüczön folyva tartatott közgyűlésünkből

Felső kir. Herczegségnek s a nagymélt. kir. Helytartó tanácsnak alázatos kész köteles szolgálái

Gömörvármegyének közönsége.

DR. ILLÉSSY JÁNOS.

¹ Millot apát történelmi munkáját Verseghi Ferencz fordította magyarra Bacsányi ösztönzésére. Az első kötet »A világnak közönséges történetei« címmel 1790-ben jelent meg a dán Christiani jegyzeteivel s magyar vonatkozású dolgokkal megtoldva, Folytatását a censura 1793-ban megakadályozta.

BACSÁNYI JÁNOS.

— Első közlemény. —

Félszázadnál több mult el azóta, hogy a linczi temetőben egy sírdombot hantoltak fel egy magyar költő felett, ki életében mindig szíven hordozta a nemzeti művelődés ügyét, ki férfikorában buzgón fáradozott irodalmunk újjáteremtésének első munkásai között, kit azonban, miután elhagyta hazája földjét, öreg korában véggépen elfeledtek.

A hála és szeretet szép síremléssel jelölte meg a költő nyughelyét, hadd tegyem én is erre a síremlékre munkámmal a kegyelet koszorúját.

Bacsányi Jánosról szólok.

Kora nem tudta kellőképen méltatni s ez, személyes surlódásaiból eléggé érthető, a mi elfogulatlanabb szemünk felismeri hibái mellett érdemeit is és megadja neki az elismerést s a helyet irodalmunk jelesei között.

Jóslata, melyet egy költői levelében mond, beteljesedett:

»Lesznek majd olyanok a magyar hazában,
Kik reánk ismernék érdem templomában,
S ha már enyészünk is cyprus árnyékában,
Jó hazafiaknak neveznek számában!«

Értekezésemet, mely művei hosszas tanulmányozásának és sok eddig ismeretlen adatot napfényre hozó könyv- és levéltári kutatásoknak eredménye, két részre osztom. Az első Bacsányival az emberrel, a második Bacsányival a költővel, s a tudóssal foglalkozik.

Ha e két rész egymást kiegészítve eléggé kidomborítja a költő-tudós alakját az olvasó előtt, fáradozásom meg lesz jutalmazva.

I. BACSÁNYI ÉLETE.

A Bacsányi családról eddigelé igen keveset, mondhatni semmit sem tudtunk. Az irodalom és közélet terén csak egy Bacsányi szerepelt, a költő s maga sohasem emlékezik meg családjáról, rokonairól. Pedig a Bacsányi család igen nagy család volt s most is virágzik, habár tagjai nem vívtak ki maguknak ismert nevet s nem tűntek ki semmi téren.

Tapolcza, Zala megyének ez a kis mezővárosa volt a Bacsányiaknak fő fészke, hová a családi hagyomány szerint a kurucz világban költöztek át Pozsony megyéből, Tót-Újfaluból s tulajdonképen *Bossányiak*, vagy *Bassányiak* voltak. »Gyakorta hallottam gyermekkoromban, — írja Bacsányi *Juranics Lászlónak*¹ — hogy mink onnan származtunk és valóságos szittya véri eredeti magyarok vagyunk. Nem lévén gyermekeim és az efféle régi s elavult dolgokról keveset aggódván, nem igyekeztem eredetünkről bővebben tudakozódni; azután pedig idegen messze országokban élvén, nem volt erre sem időm, sem alkalmatosságom.«² Hogy mi a valóság ebben a nemességben, azt nehéz volna kideríteni, de annyi való, hogy hivatalosan nem voltak nemesek. A pesti piarista gymnasium classificatióiban »ignobilis«-nak és »plebeus«-nak van írva. A tapolczai plébánia anyakönyveiben a nemesség pontosan jelezve van a nevek mellett, de a Bacsányi név mellől mindenütt hiányzik a »nobilis« jelző.³ A család *jobbmodú polgár-család* lehetett, mert nemes családokkal házasodott össze, mint ez az anyakönyvekből kitűnik. A tapolczai Bacsányiak családja *Bacsányi Izsáktól* származik, fiai: *János*, *György* és *Mihály*, kik a család három ágának alapítói.⁴ Bacsányi Jánosnak (a költőnek) szülei *Bacsányi György* és *Mészáros Katalin* voltak. Jánosnak hét testvére volt, a gyermekkorában elhalt Ferenczet kivéve mind leány. (A családnak ez az ága Jánossal fiágon kihalt.) A költő atyja állítólag saru varga volt, ki a bőrt is maga készítette ki (cserzővarga.)

A költő születése napjára nézve eltérők az adatok: márczius 11-e, május 11-e, május 7-e és május 9-e szerepelnek, mint Bacsányi születésnapjai. Ezek közül csak a májusiak jöhetnek tekintetbe. Bayer Ferencz szerint a május 9-e, mely a tapolczai anyakönyvben van, a keresztelés dátuma, ezért combinatio útján 7-ére teszi Bacsányi születése napját,⁵ míg mások helyesen május 9-ére teszik.⁶ Maga Bacsányi május 9-ét tartja születése napjának. A Kazinczy írta életrajzban maga igazítja ki május 9-ére a hibás márczius 11-ét.⁷ Két levelében határozottan mondja, hogy május 9-én született.⁸ Feleségének verse: »Am 9-ten May

¹ Értényi plébános, később pécsi kanonok.

² Levelconceptus datum nélkül (kb. 1827-ből.) B. hagyatéka az Akadémia kéziratárában.

³ Nagy Iván Horányi Nova Memoriájának alapján mondja nemesnek. (L. Magyarország családai.)

⁴ A B. család genealogiáját ft. *Ley József*, tapolczai plébános úr volt szives nagy és fáradságos munkával összeállítani és rendelkezésemre bocsátani, a miért itt is ismételten hálás köszönetet mondok neki.

⁵ Bayer Ferencz. B. életrajzához. Figyelő. 1878. IV. 52.

⁶ Szinyei József. Magyar Írók Élete és Munk. I. 321. Beöthy. Képes Idt. II. 102.

⁷ Erdélyi Museum. 1816. 5 f. 91. (B. példánya a N. Museumban.)

⁸ Akad. Kéziratt.

1828, «¹ továbbá linczi sírfelirata is ezt bizonyítja.² Azt hiszem, hogy ezek után határozottan kimondhatom, hogy *Bacsányi 1763, május 9-én született.*

Ifjukuráról s iskolázásáról nem sokat tudunk. Elemi iskoláit valószínűleg szülőhelyén végezte, azután Keszthelyre került a prémontreiek gimnásiumába.³ A két évvel ifjabb *Juranics* itt a legmeghittebb barátja volt egy évig. »Mi köthetett akkor bennünket oly szorosán össze, hogy mindennapi lenne társalkodásunk, nem képzelhetem, talán természetünk egyformasága cselekedte« — írja *Juranics* Bacsányinak.⁴ A kies Keszthely vidékét együtt kóborolták be, így a Kisfaludy megénekelte Szent Mihály hegyét⁵ s valószínűleg a régi váromladékokat is, melyek mélyen hatottak Bacsányi ifjú lelkére. Tán ezért szerette jobban *Himfy szerelméinél a Regéket.*⁶ *Fejér György* szintén iskolatársa volt Keszthelyen, habár nem jártak is egy osztályba.⁷ Naplótöredékében is említi egy helyen Bacsányit. Szokásban volt u. i. hogy verseket írtak az iskolában a tanár felügyelete alatt. Bacsányi is csinált verset, de valami Propotich nevű horvát legyőzte a versenyben evvel a hexameterrel:

»Vertagus in sylvis cervos latrando sequatur.⁸

Fejér Pesten is iskolatársa volt Bacsányinak, de *Juranics*csal többé sohasem látták egymást, noha majdnem életük végéig leveleztek.

Kazinczy, Horányi és Toldy szerint Veszprém-ben folytatta az iskolát. Erről többet semmit sem tudunk, a veszprémi piarista gymnasium iratai semmi felvilágosítást sem nyújtanak.⁹ Annak sem igen tudjuk okát adni, hogy miért ment át Veszprémbe, de hogy mégis járt ott, bizonyítja az a körülmény, hogy a Kazinczy-féle fönnebb említett életrajznak ezt az adatát nem czáfolja meg Bacsányi, holott majdnem mindegyikre tesz megjegyzést.

A grammaticai osztályok elvégzése után a humaniorákat Sopronyban folytatta a benzések gymnasiumában. Itt az 1781-i és az 1782-i évkönyvben tényleg szerepel a neve.¹⁰ Sopronyba bizonyosan német szóra küldték, Élt-e még akkor atyja, nem tudjuk; anyja körülbelül 1800-ban halt meg.¹¹

Mindezek az adatok azonban Bacsányi tanulmányokban való haladására nem igen derítenek világot.

¹ Akad. Kéziratt.

² Thaly K. B. sirja és emlékezete Linczben. Figyelő 1877. III. 243. és Akad. K.

³ *Juranics* L. életrajza. Szinnyei. Magyar Írók. V. 725. és B. levelei. Akad. Kéziratt.

⁴ 1822. jun. 22-én. Akad. Kéziratt.

⁵ *Juranics* levele 1823. ápr. 26. U. ott.

⁶ Kisfaludy maga mondja. Váczy: *Kazinczy* Levelezése VI. 85.

⁷ *Fejér* Gy. levele B.-hoz 1837. máj. 12. és 1838. okt. 20. Akad. Kéziratt.

⁸ Szilasy János. *Fejér* Gy. életrajza. Uj M. Múzeum 1853. I.

⁹ Bayer Ferencz. Bacsányi János. Soprony. 1879. 8.

¹⁰ Bayer F. Bacsányi J. 8.

¹¹ Baumberg Gabriela levele B.-hoz 1801. márcz. 20. Akad. Kéziratt.

Sopronyból Pestre került a húsz éves ifjú s a piaristák gymnásiumában végezte a philosophia két esztendejét. Ez a két év hatalmas lendületet adott szellemi fejlődésének. Tudjuk, hogy a piarista gymnasium akkor is egyike volt a legkitünőbb iskoláknak, sőt mondhatjuk ritkította párját. Tanárok és tanrendszer egyaránt kiváló. Jellemző adat erre pl., hogy a pesti piaristák már a XVIII. század elején fejtegették Leibnitz, Wolff és Newton tanait, mikor a magyar és ausztriai egyetemen híre sem volt a modern philosophiának.¹ Bacsányi tanárai közül elég *Horányit* és *Benyákot* említenünk.² Mind a kettő lelkes magyar és nagy műveltségű tudós. Benyák Bernát különösen mint philosophiai tanár nevezetes, Horányi pedig *Memoria Hungarorum* révén (1775—7) már akkor európai hírnévre emelkedett. Horányi különösen szerette a tehetséges ifjút, a mit az is bizonyít, hogy *Nova Memoriajában* (1792) nyolcz oldalt szentel neki s rendkívüli dicséretekkel halmozza el. A lelkes tudós bizonyára a magyar irodalom művelésére buzdította tanítványait s buzdításai Bacsányi lelkében termékeny talajra találtak. Bacsányi a jeles és szorgalmas tanulók közé tartozott. A philosophiában »inter excellentes quartus« volt, metaphysicai kérdéstről vitatkozott (»defendit egregie«) s nyilvános vizsgálatot tett. Hasonlóképen szép eredményt ért el a történelemben és oekonomiában, csak a matematikában volt valamivel gyengébb.³ Viselete is kifogástalan, csak azt jegyzik meg róla, hogy »sui iuris«: tehát már akkor is meg volt benne az önállóság és önérzet, mely későbbben még erősebben kifejlődött benne.

Tanulmányainak ideje alatt maga tartotta fenn magát korrepetitorsággal, iskolatársát Nollí Kristófot tanította szállás és élelem fejében, 1784-ben azonban úgy látszik, más volt a jövedelem forrása, mert már nem lakott Nollíéknál a Kecskeméti utczában, hanem a szervitáknál s lakásáért maga fizetett.⁴

A philosophia végeztével a pesti egyetemen jogot hallgatott.⁵ Megerősítik ezt saját szavai, melyeket első munkájában mond, hogy t. i. »most még csak a Themisnek leczkét« hallgatja.⁶ Mint egyetemi hallgató *Orczy Lőrincz* br. házába került *Orczy István* mellé, ki jogász társa volt. (Kármán Józseffel, ki ugyanekkor hallgatott jogot Pesten, szintén összeköttetésben lehetett.) Az Orczy család révén előkelő családokba is bejutott, hol a szép és szellemes ifjút bizonyára szívesen fogadták; valószínűleg az öreg *Ráday Gedeonnal* is ekkor ismerkedett meg. Az ifjú Ráday báró által összetoborzott »Magyar játszók társaságában« tevékeny részt vett

¹ Takáts Sándor. A bpesti piarista kollégium tört. Bpest. 1895. 178.

² Mind a ketten 1784. júliusáig tanítottak Pesten. U. o. 200, 280.

³ Informatio Gymnasii Regii Pestiensis 1783. 1784. A budapesti piarista gymn. levéltárában. Ezekhez az iratokhoz ft. Takáts Sándor dr. úr szívességből juthattam.

⁴ U. ott.

⁵ Horányi. Nova Memoria. 1792. 318.

⁶ A magyarok vitézsége, Előljáró beszéd.

s *Voltaire* »*Mahomet*« cz. *tragoediáját magyar nyelven adatta elő* az akkori »kis játékszinben« (?) »az ottani magyar publikumnak nem kevés öröme.«¹ Kazinczy szerint ő miatta oszlott föl a társaság.² Kár, hogy erről a nagyérdékű vállalkozásról ezen kívül semmit sem tudunk.

Ez időre esik első munkájának megjelenése is. Ifjúkori kísérlet ez a kis könyv, melyet azért nem ismertetek többi munkáival együtt, mert, mint ilyen, inkább az életrajz keretébe tartozik. Czíme: *A magyaroknak vitézsége régiek példáival megvilágosítva*. Pesten. 1785. (Czimképpel.) Maga azt mondja róla, hogy latinból fordította³ mindazáltal nem merné igaz fordításnak nevezni: »sem nem egészen eredeti munka, sem nem egészen fordítás.«⁴ Báró Orczy Istvánnak »a pesti mindenséges tudományoknak királyi főoskoláiban tanuló társának« ajánlja könyvét, melynek megjelenését is valószínűleg az öreg Orczy bőkezűsége tette lehetővé. Érdekes és jellemző fiatal barátjához írt előszava, melyből egyrészt szeretet és hála, másrészt önértet és komolyság sugárzik. »Nagyságod nagyra született nemes szive nem fő rendű vérből lett származásával, nem eleitől kölcsönezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulajdonságokkal kíván ékeskedni, tündöklenni. Tudja, mely üres semmi légyen a büszke nevezet érdem nélkül, oly világban, melyben a valóságot az árnyéktól és az igaz érdemet meg kezdi választani a külső máztól.« Ime, azt mondhatjuk, előttünk áll Bacsányi, egyszerre tűnik elénk jellemének komolyságával, szeleme kincsének tudatával, önértetének fényében. Egy szegény, nem nemes ifjú, ki rá van szorulva nagyúri jóttevőinek kegyére s azért mégis büszke a maga szegénységében, nemes alacsony származásában és független másoktól való függésében. Kész jellem áll előttünk, melynek fejlődéséről csak sejtelmünk lehet. — Könyvét különben hazaszeretet jellemzi. Előljáró beszédében kis munkáját a magyar ifjúság nemzeti önértetének felserkentésére szánja. Maga a munka némileg keretesnek mondható, a mennyiben egy katona barátjának mondja el történeti példáit, melyeket hét csoportra oszt: a vitézséggel kapcsolatos vallásos buzgalom, szűz Mária tisztelete, a bajvívásban tanúsított vitézség, a hazáért való önfeláldozás, az őrhelyek (várak) halálig való védelmezése, a haza és király iránti önfeláldozás s a veszedelemmel való merész szembeszállás példáira. Ez a különben jelentéktelen kis könyv ékeszólóan tanúsítja az ifjú Bacsányi lelkes magyarságát, hazaszere tetét, komoly és nemes törekvését, melynek végcélja a haza dicsősége, boldogulása. Nem csodálkozunk rajta, hogy ifjú társai között nagy hatást tett ez a hazafias kis mű és még verssel is

¹ B. levele Jankovich Miklóshoz 1837. szept. 18 Akad. Kéziratt.

² Kaz. Lev. II. 120.

³ Petrik Bibliographiája sz. Akai János Epistolae heroum cz. munkája után.

⁴ Magyar Múzeum I. 307.

ünnepelték szerzőjét. Így *Berzeviczi Sándor* lelkes latin verse ír hozzá s bevallja, hogy:

»Me quoque perlectus (nam cur id dicere nolim?)
Egregia movit conditus arte liber.

Horányi az egész verset közli¹ s maga is nagy szeretettel és részletesen szól Bacsányi ez első kísérletéről s az ifjakat hasonló írására buzdítja.

Bacsányi szellemi gyarapodására nagy hatással volt az Orczy házban való tartózkodása. Nem tekintették úgy, mint alárendelt személyt, hanem mint a család tagját. Az ifjú Istvánnak meghitt barátja, maga az öreg *Orczy Lőrincz*, ki ekkor már visszavonult a magánéletbe, fiaként bánik vele. »Nekem atyám helyett édes atyám vala« énekli róla Bacsányi Barcsayhoz írt költői levélben. Másutt is azt mondja, hogy Orczy jóltevője, *ösztönzője* és atya volt,² Tehát ösztönzője is volt, a ki lelkesítette a költészetre s tanácsaival támogatta tanulmányában.

Orczy, mint tudjuk, nem büszke arisztokrata, nem is demokrata, híve a hűbéri alkotmánynak, de a »szegény paraszt népet« már észreveszi, sőt magasztalja, mint a nemzetiség őseréjű, romlatlan védőjét, őret, míg a külföldieskedő arisztokrátiát pellengére állítja. Mily hálás lehetett ezekért íránta a társadalmi különbségek nyomását érző ifjú! — Orczy hű alattvaló de büszke magyar. Az »arany középszer« hirdetője, egyszerű és természetes bölcselkedő, néha szatirikus és humorista. Vonzó egyénisége nagy hatással lehetett a komoly, lelkes ifjúra, s így útmutatása, tanácslása is, mert hiszen a kedves oktatónak tanításai is kedvesek. Bacsányi kétségkívül sokat köszönhet e családnak szellemi tekintetben, sőt a társas érintkezésbeli pallérozódás dolgában is. A társalgás és modor finomságát itt sajátította el, a mi később egész életében szívesen látott vendéggé tette az előkelő és művelt társaságokban habár bizonyos merevség mindig volt viseletében.

A sors azonban, mely életében annyit hánytavetette, ekkor mérte rá az első csapást, mely megváltoztatta kedvező viszonyait. Tanítványa és barátja, a tizenkilencz éves Orczy István 1785-ben meghalt. Az egész családot gyászba borította ez a csapás s Bacsányit is mélyen megrendítette. Első nyomtatásban megjelent verse (a *Magyar Hirmondó*ban 1785) ennek a megrendülésnek ad kifejezést. Egy nagyobb költeményt is tervezett barátja emlékére *Barátság oszlopa* címen, ebből azonban csak egy töredéket közölt, melyben István unokahuga br. Splényi Francziska keservét festi.³ *Koporsó írását*, azaz síriratát is megírta barátjának.⁴ Ebbe a maga hazafiúi bánata is belevegyül, mikor arra kéri a megdicsőültet, hogy könyörögjön istenhez a »veszni tért« hazá-

¹ Nova Memoria 321—2.

² Magyar Minerva. I. Anyos Pál Munkái Bécs. 1798. 186.

³ M. Museum I. 355.

⁴ M. Museum I. 5.

ért. Fájdalma tartósságát bizonyítja, hogy később is szomorúan emlékezik vissza Virághoz írt *Búsongásában* a »nevendék almafáról«, mely ledőlt virágjában, mielőtt gyümölcsöt hozhatott volna.

Bacsányi még két évig maradt ezután Pesten bizonyára jogi tanulmányait folytatva. Miből tartotta fenn magát, nem tudjuk. Lehet, hogy Orczyéknál maradt továbbra is valamilyen alkalmazásban. Az bizonyos, hogy állandó összeköttetésben és bizalmas viszonyban volt a családdal, mutatják ezt Orczy Lőrinczhez írt levelei.¹ Idejét folytonos tanulással töltötte, nemcsak jogi tanulmányokkal, hanem bizonyára sokkal inkább irodalmi és esthetikai tanulmányokkal. Az ezekhez szükséges könyveket Orczy útján igen könnyen megkaphatta, az öreg báró tarna-őrsi könyvtárában is búvárkodott² s valószínűleg, hogy az egyetemi könyvtárnak, melyet 1786 nyarán nyitottak meg újra a rendezés után³ szintén szorgalmas látogatója volt. Az bizonyos, hogy pesti tartózkodása alatt hatalmas szellemi tőkére tett szert, ez magyarázza meg, hogy a Magyar Múzeum lapjain már mint nagy műveltségű íróval és kritikussal találkozunk vele.

*

1787-ben elhagyta Pestet és Kassára költözött, hol a kamaránál nyert gyakornoki, majd irnoki (cancellista) állást⁴ br. *Vécsey Miklós* kamarai administrator alatt, ki Orczy veje volt. Tehát ezt az állását is neki köszönheti. Maga is mondja, hogy »a nagy és áldott emlékezetű Orczy Lőrincznek tanácsát követve« jött Kassára.⁵ Eleinte nem volt valami fényes anyagi viszonyok között s Orczy segítségére szorult, hogy ruhát szerezhessen magának s Pesten néhány apró adósságát kifizesse.⁶

A megnyerő külsejű és szellemes ifjú csakhamar ismeretségeket kötött a városban s »néhány uraságokhoz bejárós« lett⁷, benünket azonban főleg irodalmi összeköttetései érdekelnek.

Baróti Szabó Dávid, exjezsuita, a deákos iskola első munkása, tíz éve tanítja Kassán a rhetoricát, mikor Bacsányi oda kerül. Már akkor neves költő *Uj mértékre vett külömb versei* (1777), *Paraszi majorsága* (1777—80), *Kisdud szótára* (1784) s *Verskoszorúja* (1786) révén. Bacsányi siet felkeresni Szabót, kivel, noha nagy a korkülönbség köztük (Szabó majdnem kétszer annyi időse, mint Bacsányi), csakhamar benső barátságot köt s bizonyára gyakran megfordul Szabónak rendetlen szobájában, melyet Kazinczy így ír le:⁸ »Szobája csinatlan, rendetlen, s olaj

¹ Figyelő 1879. VII. 314.

² U. ott. 315. Levele Orczyhoz.

³ Pauler Tivadar. A bpesti M. Kir. T. Egyetem tört. 1880. I. 292.

⁴ 1789. máj.-ban írja: »A mikor a sors engemet két esztendővel ezelőtt e városba hozott . . .« M. Museum. I. 294.

⁵ Értekezés töredéke. Akad. Kéziratt.

⁶ Figyelő 1879. VII; 315.

⁷ U. ott.

⁸ Utazások Orpheus 1790. I. 376.

lámpása miatt, mely éjjel nappal asztalán áll, s rigója hús eledeletől büdös; könyve, ruhája, papirosai el vannak szórva . . .»

*Kazinczy Ferencz*zel is megismerkedik, ki ekkor a kassai kerület nemzeti iskoláinak felügyelője, vagy a *M. Músa* szerint »a kassai tudománybeli megyében fekvő nationális iskolák királyi igazgatója.« *Kazinczy* érdekesen jellemzi *Bacsányit* ekkoriban: ¹ »Szava, járása s mozdulása, s mindene egy régi *Rittert* mutat; nincs rajta semmi francia sikk könnyűség, semmi megelőző, elfogadni kész ajánlás; tiszta s velős magyarsággal szól és ír, noha *accentusa* elárulja, hogy közelébb született a styriai, mint a moldvai hegyekhez és csudálást érdemlő munkássággal s fáradhatlansággal bír, azt a mit kiád, annak rendi szerint kikölni.« Egészen másképp jellemzi később magánlevélben, hol »vakmerő szemtelenségű burschnak« nevezi, kinek »nem vala elég tágas a Kassa utcája.« ² Ebből egy hatalmas adag elfogultságot leszámítva annyi lehet igaz, hogy *Bacsányi* önérzetes és merész fellépésű fiatalember volt. Az írók közül még *Simai Kristóf* piaristával, a magyar drámairás egyik úttörőjével, ki ekkor szintén Kassán tanárkodott, ³ és az ifjú *Dayka Gáborral* ismerkedett meg.⁴

Nagyon valószínű, hogy ugyan akkor a szabadkőművesek közé is belépett, tán a miskolci »Az erényes kozmopolitához« címzett páholyba, melynek *Kazinczy* 1784 óta tagja volt. Ez annyival valószínűbb, mert több adat van arra, hogy a felsőmagyarországi szabadkőműves páholyok akkor egyleti céljaikhoz irodalmi törekvéseket is kötöttek.⁵

Irodalmi működését író barátainak körében fokozott buzgalommal folytatja. 1787 szeptemberében jelenik meg első értekezése a *fordításról* a bécsi *Magyar Múzában*.⁶ De hivatalos dolgai is nagyon elfoglalják, különösen utazásai. Ekkor Galicziában s a Szepességben utazik. Galicziai útja közben látta Duklán gr. Mniszechnének sírját, mely a »Nyugodjál csendesen, dicsőség leánya« kezdetű szép emlékvers írására ihlette. Szepességi útja előtt pedig *Szabó* írt hozzá egy kedves kis költeményt, melyben többek közt így énekel:

»Köszálakkal eget rémítő bérczek, ugyan mit
Véttem? Szívem része *Bacsányim*, elhagy
És öletekbe siet! Lágyuljon kebletek, e nagy
Versszerző fejével bánjatok óva, puhán.⁷

Szép bizonyága ez *Szabó* ifjú barátja iránti szeretetének, mely önzetlen volt s nem abból a lekötözöttségéből eredt, hogy *Rajns*

¹ Utazások. *Orpheus* 1790. I. 377.

² *Kaz. F.* levelezése *Kisfaludy* *Károlyival* és körével. Pest. 1860. 101. *Lev. Schedelhez* 1827. júl. 24.

³ *Toldy* emlékbeszéde *S.* felett. *Össz. Mun.* V. 23.

⁴ *Dayka* 1787 őszén távozott Kassáról. *Szinnyei. Magyar Írók.* II. 663.

⁵ *Károly Gy. Hugó.* Irodalmi beszéd *B.-tól.* *Figyelő.* 1875. 43.

⁶ Erről később bőven szólnok.

⁷ *B.* levele *Orczyhoz* 1787. okt. 22. *Figyelő.* 1879. VII. 316.

ellen megvédte őt Bacsányi, mint ezt Kazinczy szeretné feltüntetni.¹ Hiszen ez a védelem *két évvel később történt.*

1787 november 13-án egy jelentős esemény adott új fordulatot Bacsányi életének, mondhatjuk, az egész magyar irodalomnak. Ekkor alakult meg a *kassai magyar társaság.*² Kazinczy sokszor és részletesen emlékezik meg erről s így eléggé meg van világítva ez az érdekes esemény. — Az említett nap estéjén Kazinczy meglátogatta Szabót és közölte vele tervét, hogy egy társaságot akar alakítani s egy szépirodalmi folyóiratot indítani az elhanyagolt nyelv és irodalom művelésére. Szabó nagy örömmel fogadta a tervet, de mindjárt meghitt barátjára, Bacsányira, gondolt s főlvételét indítványozta a társaságba. Kazinczyt nagyon elkedvetlenítette ez a kikötés, mert Bacsányit akkor már sem szenvedhette. Az arisztokratikus hajlamú, finom Kazinczyt nagyon bántotta a nem nemes s nála ifjabb Bacsányi büszke önérzetessége s merev, parancsoló fellépése, s ezért kezdettől fogva ellenszenvet érzett iránta. Bacsányi épen úgy volt vele. Kazinczy tehát csak kénytelen-kelletlen egyezett bele Szabó kívánságába. Épen akkor lépett be Bacsányi, kivel mindjárt közölték tervüket. Jellemző Bacsányira, hogy mindjárt ő diktál föltételeket: hogy a folyóirat első füzetében csak hármuk munkái jelenjenek meg, hogy minden kérdést szótöbbség döntsön el, s hogy y-isták legyenek. Kazinczy a két elsőbe beleegyezett, de az utolsóba nem (ő maga tényleg jottista maradt).³ Így alakult meg az írói triumviratus. Szabó hosszú költeményt ír a »társaságkötés« emlékére⁴ lelkesen énekelve meg szövetségüket:

»Már jól van; már jöjjön Halál, elmégyek örömmel
S boldog atyáinkhoz tettünknek megviszem hírét.
Őszveköttött lelkek! szaporán munkára! Kítettük
A tárgyat: már gondolatunk legyen arra szegezve.

Igy énekel a nemes öreg őszinte örömmel s azután a jós ihletével folytatja:

»Kis időnek alatta
E szikrácska derék lángot fog vetni. Szerencsés
Példánk mindenüvé, minden rendekre kiterjed.

A szikra valóban lángot vetett s a szerény vállalkozás hatalmas tejlődésnek lőn kezdete. Méltán mondhatja Bacsányi: Mi törtük meg a jeget, mi emeltünk, úgy szólván, zászlót hazafitársainknak, nemzeti nyelvünk szent ügyének hathatósbb védelmére, oly szerencsés foganattal, mely nemsokára minden reménységünket felülhaladta.⁵ *Guzmics* pedig egyenesen a Museumtól számítja a magyar irodalom újjászületését.⁶

¹ Kazinczy. Pályám emlékezete. Nemzeti Könyvtár III. 106.

² Először a M. Muzeum II. kötetének címlapján nevezik így magukat.

³ V. ö. Kazinczy. Pályám eml. 104–5.

⁴ M. Museum I. 1–3.

⁵ B. emlékezései a kassai magyar társaságról. Figyelő 1874. 497.

⁶ Levele Kazinczyhoz 1827. aug. 21. K. levele Guzmicscsal. 125.

Folyóiratukat Kazinczy »Kassai Parnassus«-nak akarta nevezni, de aztán a Bacsányi ajánlta nevet fogadták el, a *Magyar Museumot*, melyet Ráday Gedeon is helyeselt.¹ Az öreg Ráday örömmel csatlakozott hozzájuk s 75 esztendejét tekintve valóban bámulatos tevékenységet fejtett ki a Museum érdekében. Főleg az ő közbenjárásának köszönhető, hogy Pesten *Trattner* elvállalta a nyomtatást, melyre maga Ráday ügyelt fel sokszor bejárva Péczelről s fáradhatatlanul írva levélbeli tudósításait a kassaiaknak.² A corrigálást *Földi János* végezte, ki akkor Pesten az orvosi szigorlatokra készült.³

Míg így a trias terve a megvalósulás felé közeledett, addig magát a triast a felbomlás veszélye fenyegette. Kazinczy és Bacsányi közt, úgy látszik, mind nagyobb lett az elhidegülés, melyet Bacsányi nyíltsága s gorombaságig menő őszintesége s Kazinczy érzékenysége siettetett. Viszonyuknak jellemzésére elég e néhány sort idéznem Kazinczynak *Kovachich*hoz 1788. jan. 29-én írt leveléből:⁴ »Weil ich einmal im Begriff alles zu erzählen bin, so bekenne ich es, dass ich mich mit dem Bacsányi nicht vergleichen lasse. Stand u. Alter kommen zwar in keine Erwägung, da man aus der uneigennützigsten Absicht die Sprache zu cultivieren in eine Gesellschaft sich geschmelzt; aber der Unterschied, den uns Geburt, Character, Ansehn u. Alter giebt, hört zwischen den Mitgliedern doch nicht auf.« Ezt a különbséget bizonyára érezte is Bacsányival, ki szintén nem maradt adós és a finom lenézést igen is őszinte nyilatkozatokkal viszonzta, a milyen pl. az, hogy Kazinczy dobja a tűzbe *Bácsmegyeijét* megjelenése előtt, mert nevetségessé teszi magát vele: »egy hős nemzethez nem illik ez az asszonyi szerelmes nyavalygás«.⁵

A Museum nyomtatása lassan halad, úgy hogy az első »negyed« csak 1788 nyarán jelenhetik meg.⁶ Mielőtt tartalmáról és hatásáról szólnék, *Bevezetésének* történetéről kell röviden megemlékezni, mint a mely elég fontos volt a társaságra nézve s Bacsányira is jellemző.

Mindjárt a társaság megalakulása után Kazinczy egy kész bevezetést mutatott be társainak, kik azt némi módosításokkal el is fogadták, hanem Bacsányinak nem tetszett ez a bevezetés, azért »öszve bontotta, s nem hagyván követ kövön . . . új Bevezetést épített« Kazinczy »materiáléjából«.⁷ Ezt Kazinczy nem tudta, csak sejtette, azért aggódott, hogy távollétében változtatásokat

¹ Kaz. Lev. I. 184.

² Kaz. Lev. I.

³ Károly Gy. Hugó: *A kassai magyar társaság. Az orsz. középt. tanár-egylet Közlönye V. évf. 1871—2. 29.*

⁴ Kaz. Lev. I. 163.

⁵ Kaz. maga mondja ezt. K. F. lev. Kist. K.-val és körével 101.

⁶ *Trattner* csak júliusban fog nyomtatásához. Kaz. Lev. I. 193. és 198.

⁷ Kaz. Rádayhoz 1788. márcz. 14. Kaz. Lev. I. 301.

tesznek cikkén.¹ Képzeltetni csodálkozását és boszankodását, mikor látta a Museum új bevezetését és a magáénak mellőzését. Ezzel a pohár csordultig telt s Kazinczy, noha színleg társ maradt s még a 2. negyedbe is dolgozott, elhatározta, hogy végkép szakít a Museummal, Bacsányi eljárását, hogy a kezdeményezőt így kiszorítja a szerkesztőségből, a legjobb akarattal sem tarthatjuk kifogástalannak; bizony abban sok a személyeskedés és hatalmaskodás s nagy elfogultság kell hozzá, hogy ezt egészen természetesnek találjuk, sőt Bacsányi érdemének tulajdonítsuk (mint ezt *Bayer Ferencz* teszi).²

A *Museum* első negyede igen gazdag és magas színvonalon álló tartalommal jelent meg. Kazinczynak négy, Bacsányinak öt, Szabónak három dolgozata van benne: eredeti költemények, fordítások *Klopstock*ból, *Geszner*ből, *Osszián*ból, *Milton*ból, *Ányos* emléket felújító ismertetés, két magvas értekezés s egy recensio; tehát a külföldi és magyar irodalom ismertetése a magyar irodalom fejlesztésére célzó mutatóanyagokkal, tanulmányokkal. Ez volt aztán végig a *Museum* programja.

Hogy milyen hatást tett, arra nincs sok adatunk. Némelyek kifogásolták a címét, pl. *Dugonics*, *Horányi*,³ másoknak igen tetszett az egész, különösen Erdélyben,⁴ hol a legbuzgóbban pártolják a válalatot; így Marosvásárhelyre 100 példányt kérnek belőle.⁵ Annál rosszabbul két másutt. *Földi* a Kis Kúnságban csak egy példányt tud eladni,⁶ a felső vidéken sincs különben,⁷ pedig nagyon olcsón adják (egész évre 1 frt 40 kr-ért, egy negyedet 28 kr-ért). Lassú terjedésének oka a szállítás és terjesztés lassúsága. Kazinczy panaszkodva említi *Trattner* késedelmezését, ennek tulajdonítható, hogy pl. Nagyváradon még 1789. májusában (!) sem ismerik az *első* negyedet.⁸ Nagy baj, hogy a posta nem vállalja el a szállítást s így kereskedőkkel, bizományosokkal lehet csak közvetíteni. A füzetek megjelenését sem lehet időhöz kötni, mert a kéziratok beérkezésétől és sokszor a nyomtató szeszélyétől függ. Így a II. negyed csak 1789 májusában lát napvilágot.⁹

Kazinczy ezalatt új folyóirat tervével foglalkozott, látván, hogy a Museumnál nem érvényesítheti akaratát; »lárma nélkül voná félre magát«¹⁰ társai közül s ezt már 1789 márcz. 14-én

¹ K. Rádayhoz Késmárkról 1788. jun. 21. K. Lev. I. 191. Ezzel megczáfolja saját magának azt az állítását, hogy néhány nap mulva a megegyezés (1787. nov.) után irt volna B. új bevezetést s ezt ő (K.) már akkor tudta volna (Pály. Eml. 106.).

² Bacsányi János. 39—40.

³ Kaz. Lev. I. 442.

⁴ U. ott I. 404. II. 41.

⁵ U. ott I. 279.

⁶ U. ott I. 264.

⁷ Toldy B. kiadása 248.

⁸ Kaz. Lev. I. 348.

⁹ U. ott.

¹⁰ Pályám eml. 106.

meg is írta Rádaynak; »mind gyakori utazásaim miatt — úgy-
mond — mind egy más okra nézve is, magamat a Museum úgy-
nevezett tagjai közül kiszakasztottam.«¹ Folyóiratát, melynek az
Orpheus nevezetet adta (előbb *Litterator*nak akarta nevezni),²
erősen tervezte különösen *Horváth Ádám*mal s nagyon bizott
sikerében: »Ich glaube, mein Orpheus wird Sensation machen« —
írja *Kovachich*nak,³ *Horváth* pedig azt jövendőli, hogy »Bacsányi ...
kénytelen lesz általlátni, mihelyt az Orpheus lantja megcsendül,
hogy az ő Museumjuk dugáda dül.«⁴ Az Orpheus lantja 1790-ben
csendült meg, de u. abban az évben el is hallgatott. A Museum
túlélte az »egy-hónapos írást«, mely nyolcz hó mulva megszűnt
»a nyomtató gazsága miatt« — mint *Kazinczy* mondja. *Kazinczy*
különben nem szakított végképen *Bacsányi*val, a Muzeum III. és
IV. negyedében van még egy-egy verse, sőt 1792-ben, a min
múltán csodálkozhatunk, felkéri *Bacsányit*, hogy *Messias* fordítását
vesse össze az eredetivel s jegyezze ki a hibákat, de *Bacsányi* nem
vállalta magára »az aristarchusi hivatalt.«⁵

Bacsányi tehát már a II. negyedről kezdve maga szerkeszti
a Museumot s ugyancsak derekas igyekezettel. Minden követ meg-
mozgat, hogy a folyóirat létét biztosítsa. A második kötetet *Kassán*
nyomatja *Ellingernél* s ezzel megkönnyíti a kiadást. 1791-ben kieszközli a helytartótanácsnál, hogy postán lehessen küldeni a füzete-
ket (1791. aug. 23. 15401. sz. Htt. rend.),⁶ továbbá a munkatár-
sakat felszólítja, hogy járuljanak a nyomtatás költségeihez, a mit
többen meg is tesznek,⁷ meghonosítja az akkor még szokatlan elő-
fizetést, továbbá 200 forint kölcsönt vesz fel *Széchenyi Ferencz* gróf-
tól a költségek fedezésére.⁸ Az anyagiakkal sok baja van s szemre-
hányólag írja 1791-ben *Arankának*, hogy »még mind ez ideig nem
találkozott a gazdagabb uraságok között, a ki egynehány száz
forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket, holott fájdalom!
a bandériumok cifraságaira negyven, ötven ezereket sem szántak
adni.«⁹ De ő azért önzetlenül, minden nyereszkesedési vágytól távol,
sőt a saját pénzbeli kárával¹⁰ is folytatja folyóiratát. Célja a
Muzeumot annyira emelni, hogy kiállja a versenyt az idegen folyó-
iratokkal s idővel kiszorítsa őket.¹¹

A saját vallomása szerint nemcsak ő és *Szabó* alkotják a
társaságot, hanem *Ráday Gedeon*, *Verseghy Ferencz*, *Virág*

¹ Kaz. Lev. I. 300.

² U. ott. I. 303.

³ U. ott. I. 512.

⁴ Kaz. Lev. I. 507.

⁵ B. levele *Arankához*. Toldy kiad. 247.

⁶ Orsz. középt. tan. Közlöny V. 1871—2. 30.

⁷ Figyelő 1871. 403—4.

⁸ A Museum kiadóinak *Tudósítása* 1791. szept. 21. és Toldy kiad. 242.

⁹ Toldy kiad. 240.

¹⁰ Figyelő 1871. 403—4.

¹¹ Toldy kiad. 240.

Benedek, Kreskay Imre, a nagy tudományú expaulinus és *Szentjóni Szabó László* is tagjai.¹

Baróti Szabóval igen meghitt barátok, ezt a barátságot csak megerősítette, hogy Szabónak *Rájnissal* és *Révaival* folytatott ismert polémiajában Bacsányi a védelmére kelt. Ezért nem szerepel a »kőszegi poéta« a Museumban. *Verseghyvel* Kazinczy szerint nem szenvedhették egymást s csak azért lettek barátok, mert mind a ketten yisták voltak,² valószínű azonban, hogy nemcsak ezért. *Virág* is jó barátja Bacsányinak, ki költői levelet is ír hozzá, s még Bécsből is levelez vele,³ *Virág* azonban később megnehezített rá a *Gruber* verse (Hymnus an Pallas Athene. 1802.) miatt, melyben azt mondja Gruber:

»Kühn, wie keiner vor ihm, erhebt sich der Bard Bacsányi,
Virág strebet ihm nach, versucht die Höhen des Pindus.«⁴

Kreskay is buzgón támogatta a Museumot dolgozataival, sőt pénzzel is.⁵ Érdekes Bacsányihoz írt levele (1790. aug. 6.),⁶ melyben elmondja az 1778-iki pesti tudós társaság történetét.⁷ *Szentjóni Szabó* testi-lelki jó barátja. Nem tudjuk, mikor kezdődött barátságuk, de bensőségéről tanúságot tesz maga Bacsányi, mikor »jelke egy felének« nevezi *Szentjónit*, másutt meg ezt mondja róla:

»te kiben végtére veszélyes
Pályafutásom alatt elszánt hű társra, s barátságot
Tiszteben a legjobb, legigazb emberre találtam.

(Hazafüni aggodás.)

Költői levéllel is megtisztelt s emlékére négy költeményt szentel. *Rádayval* való viszonyát már ismerjük, e viszony nem soká tartott, mert *Ráday* 1792-ben elköltözött az élők sorából. Ezeken kívül a munkatársak sorában látjuk: *Kazinczyt*, *Földit*, *Horváth Ádámot* (kik az *Orpheus* megjelenése óta azonban nem dolgoznak a *Museumba*), *Báróczt*, *Simayt*, *Szuhányi Ferenczet*, *Aranka Györgyöt*, *Daykát*, *Döme Károlyt*, *Barcsay Ábrahámot*, *Bessenyei Sándort*, br. *Szilágyi Sámuel*t, gr. *Teleki Józsefet*, *Gvadányit*, *Sándor István*t, *Weszprémi István*t. Munkatársaival vagy személyesen, vagy levél útján érintkezett. *Arankával*, erdélyi kir. táblai ülnökkel, s az erdélyi nyelvművelő társaság megalapítójával, különösen élénk levelezést folytatott,⁸ mely jellemzően tünteti fel

¹ Lev. Arankához 1791. aug. 8. Toldy kiad. 245.

² K. lev. Kisf. K.-al és kör. 50.

³ Lev. Virághoz 1799. Toldy kiad. 259.

⁴ Virág lev. Kazinczyhoz. Kaz. Lev. II. 503.

⁵ Figyelő 1871. 403—4.

⁶ Akad. Kéziratt.

⁷ *Bessenyei*, *Horányi*, *Ányos*, *Orczy Lőrincz*, *Kreskay* s még hárman voltak tagjai, néhány gyűlést is tartottak a Belezsnai háznál, de csakhamar dugába dőlt az egész, mikor *Bessenyeit Kollár*, a császári könyvtár igazgatója, ki ellene működött a dolognak, Bécsben tartotta vicebibliothecarius czimmetl.

⁸ Toldy kiad. 237—258.

szerkesztői ügyességét, fáradhatatlanságát s önzetlen buzgalmát a magyar irodalom ügyéért.

Mint látjuk, a *Museum*ban képviselve van a francia, deák, magyar és német iskola. *Bacsányi* maga egyikhez sem tartozik, s az u. n. »válogató« vagy »egyeztető« irány híve néhány társával együtt. A *Museum* ennek az iránynak fő organuma s mondhatjuk előkelő organuma, mely magas színvonalát, melyre mindjárt az első negyedben emelkedett, végig megtartja.

Bacsányi írói és szerkesztői működése mellett folytonos önképzéssel gyarapította ismereteit, így pl. francziául is ekkor tanult meg.¹ Hivatalos dolgai szintén igen elfoglalták, sokat utazott mindenfelé. Két utazását már említettem Kassára érkezésekor. 1789 szeptemberében *Wécsey*vel Pestre s onnan a kis *Orczy Józseffel*, *Orczy Lőrincz* unokájával, Bécsbe utazott,² miért, nem igen tudjuk. *Kazinczy* szerint valami állás ügyében,³ mert félt, hogy a cancellaris hivatalok megszűnnek. Ekkor érintette *Petronell*t is, hol a híres *Traun* kastélyban volt,⁴ s visszajövet Pestet,⁵ 1790-ben megint megtette ezt az utat. *Kazinczy* említi, hogy október 3-án, a magyar tudós társaság ügyében gr. *Schéchenyi* Ferencz házá-nál tartott értekezletre nem hívták meg, noha Pesten járt, mert ismerik »garabonczáskodó lelkét.« Hanem ő csakugyan imponál az embernek — írja tovább — Abba a figurába szedi magát, a mely ezt mondja: *Igenis, én, én vagyok a híres Bacsányi*, s sorba járt minden uraságot az első regni bárótól fogva st. az utolsó nem tudom miig.⁶ Talán a tudós társaság érdekében buzgólkodott, melyet nagyon a szívéen hordozott mindig. *Révaival*, az ügy fő mozgatójával összeköttetésben állott, sőt a saját állítása szerint, mikor *Pozsonyban* fenn volt koronázáskor (1790) az akadémia ügyében *személyesen járt a királynál*, ki igen kegyesen fogadta.⁷ A dolog kissé különösnek látszik, de ha *Bacsányi* igen erős önértéket tekintjük, továbbá azt, hogy akkor már neves író volt, s bizonyos vezérszerepet játszott *Museum*ával az irodalmi téren, nem fogunk rajta csodálkozni.⁸ Ugyanekkor volt Bécsben is néhány hétig.⁹ Ugy látszik, kassai helyzetével, melyet több körülmény tett kellemetlenné,¹⁰ sehogy sincs meglegedve s minden áron más állásra szeretne szert tenni. 1791-ben a *Werthes* Frigyes távozá-

¹ Mikor Kassára jött, még nem tudott. *Kaz. Lev. I.* 185.

² *Kaz. Lev. I.* 449. 469.

³ *Kaz. Lev. I.* 469.

⁴ Levele nejéhez 1816. jan. Akad. Kéziratt.

⁵ *Kaz. Lev. I.* 513.

⁶ *Kaz. Lev. II.* 120.

⁷ *Lev. Arankához. Toldy kiad.* 237.

⁸ *Csaplár Benedek. Révai Miklós élete cz. nagy művének III. kötetében (201—221) részletesen szól Révai ez irányú tevékenységéről párhuzamosan a Bacsányiéval.*

⁹ *Lev. Arankához. Toldy kiad.* 240.

¹⁰ Erről alább.

sával megörült széptani és szépművészeti egyetemi tanszékre pályázott többek közt ő is (Révai és Rájnis szintén pályáztak), de nem nyerte el ez állást. A király *Schediust* nevezte ki.¹ 1793 elején ismét több, mint egy hónapig időzött Bécsben² hivatalt keresve. Valószínű, hogy ekkoriban ismerkedett meg *Kisfaludy Sándorral*, ki ebben az időben lett testőrhadnagy.

Bacsányi nyilvános szereplésének ismertetése után mintegy pihenőül, életének egy nem épen fontos, de érdekes epizódjára térnek át, mely annak bizonyossága, hogy e külsőleg rideg és komoly férfi szíve is melegen és gyengéden érzett, — első szerelmének rövid történetére. Szerelmének tárgya egy előkelő, gazdag leány, *Ilosvay Krisztina*. Valószínűleg még 1788 elején (vagy 1787 végén) ismerkedett meg vele egy bálban, tán Debreczenben, hová Semsey Andrással, a későbbi abauji főispánnal s kamarai elnökkel, ment. A fiatal leány, ki igen szerette a költőket s maga is fordítgatott és irogatott, szívesen társalgott a szép és művelt ifjúval.³ Az érdeklődés szerelemmé fejlődött. Viszonyukról alig tudunk valamit. Kazinczy 1788. febr. 27-én írja Rádaynak:⁴ »Bacsányiból most nem lehet egyéb szót a sirásnál s jajoknál hallani, mert kedvese halálán van.« De a kedves kigyógyul s fogadást tesz, hogy hű marad. A költő boldogan éneklí a bükkfához, melybe nevük kezdőbetűit vésték:

»Élj s nőddögelj, ó drága szelíd fa! légy
Boldog szerelmünk néma tanúja; s hagyj
Új életem víg kezdetének
E jeleit növekedni véled!
(Egy nevendék bükkfához.)

Az ábrándos viszony azonban nem soká tart, s a regénynek véget vet a prózai valóság: Krisztina férjhez megy Sárosy András őrnagyhoz. A szegény, alacsony származású író, hogy is remélhette volna, hogy valaha hozzá menjen a gazdag nemes leány? Egy kiadatlan verstöredéke őrzi csalódásán érzett bánatát. Ugyanaz a forma, melyben boldogságát zengette előbb:

»Elmúltak immár mindezek: és . . .
Meváltozott ah! s másnak adá kezét
Szívével együtt . . .
S szent fogadásai füstbe mentek.

De bár lemondott rólam örökre, bár
Magszegte régen nékem adott hitét:
Egek! ne büntessétek érte!
Szenvedek én; legyen ő szerencsés!⁵

¹ Pauler. A bp. M. Kir. Tud. E. tört. I. 394.

² Lev. Arankához. Toldy k. 251.

³ Kazinczy jegyzete B.-nak hozzá irt leveléhez. Toldy kiad. 260.

⁴ Kaz. Lev. I. 212.

⁵ Akad. Kéziratt.

Két évvel később találkozik vele Nagy Kállóban, e találkozás emléket őrzi az *Esdeklő panasz*,¹ melyben kéri, ne tartózkodjék tőle, hiszen tudja ő jól, hogy mindennek vége van:

Ne félj, ne félj, kedves lélek!
 Ne távozzál előlem.
 Mondtam már, hogy nem reméllek . . .
 Miért tartasz hát tőlem?

De a megszakadt viszony daczára mindkettejükben él a kedves emlék. Krisztina 1803-ban Kazinczy által kéri Bacsányit, hogy küldje el neki rézbe metszett arcképét, Bacsányi pedig igen meleg hangon emlékezik meg róla Kazinczyhoz írt levelében (1802)²: »Ha össze találna vele jónni az úr még egyszer — írja többek közt — kérem bizodalmasan, ne sajnálja megmondani néki, hogy nálamnál nagyobb és igazabb tisztelője a világon nem lehet; és hogy én, akárhol legyek, és akármely sors kövessen is engemet, soha a míg élek, el nem feledkezem róla.« Később leveleznek is egymással,³ mikor már gr. Tholdy Ádámné lesz Krisztina, Bacsányi pedig szintén megnősül. Ez már természetesen nem szerelmi levelezés (Bacsányinéval is levelez különben Tholdyné). Szomorú visszhangja az egykor oly kedves dálnak az a két levele Krisztinának, melyeket Bacsányi hagyatékában találtam. Nagyon panaszodik ezekben férje ellen, ki elprédálta vagyonát, gyermekeit elidegenítette tőle s most úgy élnek, mint két idegen. Leveléhez 1827 egy elegicus hangú költeményt is mellékel, melyben többek közt így ke-se. eg :

Minden jótól megfosztatva
 Vagyok a balsorsnak hagyva,
 Úgy vagyok már e világba,
 Mint rengeteg vadonságba.

Semminek már magam körül
 Szívem soha már nem örül
 Mély bú emészt már engemet . . .
 Hogy töltsen el életemet?⁴

Kevés költőiség, de sok érzés. Másik levelében (1828) így ír: »Oh, kedves jó Jancsim, be jobb lett volna veled lenni a világ akármely távol eső vidékében. Meg van kedves leveled, gyakran olvasom: Szomorú érzés a késő bánat, de én nyugodt vagyok; sorsomnak illetén változását te okoztad, nem én, ha szerencsétlen leszel, engemet nem okozhatsz. Midőn ezen felyül írt bölcs szavadra emlékezem, kicsordulnak könyveim, sietek a magányosságba . . . Barátnéd, a ki a síron túl is szeret és tisztel: Ilosvay Krisztina.

¹ Lev. Arankához 1791. júl. 4. Toldy kiad. 243.

² Toldy kiad. 260.

³ »Toldyné mégis levelez B.-val? kérdi Kazinczy Szentgyörgyit 1809-ben. Kaz. Lev. VII. 9.

⁴ Akad. Kéziratt.

Íme a rövid vázlata egy szerelmi történetnek, melyből nem árul el többet a multak homálya.

Bacsányit azonban magánügyei sohasem foglalják el annyira, hogy a közért ne lelkesedjék s hazájának állandóan ne szolgáljon. Szerelmi csalódása még jobban megedzi a küzdelemre, nem hogy elcsüggesztené. Hazáját annál jobban szereti s ebben a szerelemben nem olyan mindennapi a csalódás, de sok a bánat és boldogtalanság.

A II. József alatti törvénytelenések mélyen sértik hazafiúi érzését. A reformokban ő is csak sérelmeket lát, melyek miatt feljajdult költeményeiben s az »erőszak igája« alatt görnyedve a »veszni tért hazát« siratja s szíve »honjáért vérzik.« Az elnyomtatás szüli a szabadságért való rajongást. Bacsányi is rajong érte, a magyar alkotmányos szabadság, a magyar nyelv mindennél előbb való az ő szemében. Nem kozmopolita, hanem magyar, ki lelkesül ugyan az egész emberiség ügyéért is, de főleg és mindennek előtt hazája szabadságát és boldogságát óhajtja és ezt bármi áron, még forradalommal is kész megszerezni. Nem csoda, hogy lelkére mélyen hatottak a kilenczvenes évek reformeszméi, melyek új és boldogabb kort, új állami és társadalmi rendet ígértek. Ezért üdvözli olyan lelkesedéssel gr. *Batthyányi Alajost*, kinek *Ad amicam aurem* (1790—1) cz. röpirata annyira megfelel gondolkozásának. Mit akar Batthyányi? *Monarchiát*, melyben jogegyenlőség uralkodik s az elnyomás ki van zárva, mert a népnek joga van az uralkodó törvénytelenégeinek erőszakkal ellenszegülni. Akarja az egyenlőséget (a nem nemesek egyenjogúsítását), a köztelherviselést, az egyház sok intézményének reformálását. A forradalomtól irtózik s azt csak végső eszköznek tartja s ezért a francia forradalmat intő például állítja a népeket elnyomó uralkodók elé.¹ Bacsányi rajongó lelkesedéssel szól Batthyányiról:

»... áldva fogják áldani nagy neved
Mindenkor, és mély tiszteletben
Tartani még tetemid porát is.²

Hasonlóképen a franczla forradalmat is egész lélekkel üdvözli, mint a szabadság hajnalát; a zsarnok uralkodók ellen fenyegetőleg emeli fel szavát és a szabadságot, egyenlőséget, felvilágosodást, törvényt dicsőíti (*A francziaországi változásokra. A látó.*³ Nem híve ő a véres forradalomnak (hisz a vérengzést, háborúskodást elítéli,⁴ csak a végső esetben tartja szükségesnek, mint Batthyányi, a köztársaság hívének pedig épen nem mondhatjuk,

¹ Batthyányi reformeszméit alaposan tárgyalja *Concha Győző*. »A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik« cz. munkájában. Olesó könyvtár 195. sz. 115—140.

² Kiadatlan ódatöredékéből. Akad. Kéziratt.

³ Kiadatlan. U. ott.

⁴ *Az európai hadakozásokra.*

hisz akkor nem dicsőítené Batthyányit, ki szintén nem híve a respublicának s nem szólna *forradalmi verseivel egy időben* így:

» . . . mi volt rég
E nemzet, míg a haza közhasznára tekintvén,
Bölcs fejedelmeinek vígan hódolva virágzott!
(Hazafiúi aggodás.)

vagy hg. *Hohenlohe Károlynéhoz* intézett költeményében:

»Mutasd az anyáknak kötelességeket,
Miként kell nevelni édes gyermekeket,
Miként az országnak bátor férfiakat,
Köz hasznót szerető igaz polgárokat,
Kik jó királyokhoz úgy légyenek hívek,
Hogy a nemzethez is buzgón verjen szívek.

Vagy:

»A jó királyok tüköre., népei
Hív atyja, s törvényes vezére,
Bölcs Leopold, magyarok királya!¹

Az igazi forradalmár és respublicánus előtt nincs »jó király«, Bacsányi előtt van s ez az igazságos, alkotmányos uralkodó, ő csak a despoták ellen kelt ki, mint maga mondja,² nem minden fejedelem ellen. Forradalmi költeményeinek hangja igen erős, heve elragadja, a min nincs mit csodálkoznunk, ha fiatalságát, a forrongó kort s a nagy eszméket tekintjük, melyekért lelkesült.

A francia forradalom túlzásai ideális lelkesedését később egészen lehűtik s 1798-ban írt *Beszédében* már »eltévelyedett kegyetlen városnak nevezi Párist s többé nem hangoztat forradalmi eszméket,

Különben egészen határozott véleményt Bacsányi politikai gondolkodásáról bajos mondani; bizonyos ingadozás vehető észre rajta, a mi életkörülményeiből eléggé érthető, azonkívül vannak életének homályos pontjai, melyeknek ismerete hián csakis föltevésekre támaszkodhatunk, ezek pedig a határozott állítást kizárják.

Felvilágosult gondolkodása s merész eszméi, melyeket költeményeiben nyíltan is hirdetett, sokaknak szemet szúrtak, különösen a papság körében. »Itt a francia módon gondolkodó emberekre nagyon vigyáznak — úgymond — s a józanul okoskodó és beszéző embereket is hamar jakobinusoknak nevezik. A papok különösen úzik régi mesterségeket.«³ A forradalmat elkerülhetetlennek tartja, s mivel nálunk a felvilágosultság hiányzik, a véres forradalmat. »De mit gondolnak ezzel, ha szinte általlátnák is az ilyen emberek? Nekem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Mintsem a mi religionkban legkevesebb változás legyen* — (tudjuk, mit értenek ők a *religio* neve alatt) *inkább veszszen el az egész magyar haza!* . . .«⁴ Más levelében is kikel »a józan

¹ Kiadatlan töredék. Akad. Kéziratt.

² L. alább.

³ Lev. Arankához 1793. Toidy k. 252.

⁴ U. ott.

észnek ellenségei« ellen, kik »egész spanyol inquisitiót akarnak béhozni« . . . és »személye ellen különösen agyarkodnak, s minden módot elkövetnek, hogy árthassanak.«¹ Szeretne is megszabadulni »ettől a tót országtól és papfészekétől«, hol sokáig úgysem maradhat »alacsony lelkű üldözői«² miatt.

Ezekhez a kellemetlenségekhez még más is járult, a mi különösen tarthatatlanná tette helyzetét: főnökével való meghasonlása. Valami összeszólalkozás következtében³ br. Wécseyt állítólag párbajra hívta s ez Kazinczy szerint nem fogadta el alantasának kihívását. A kihívás levél útján történt, e levelet Wécsey megmutatta Kazinczy apósának, így tudta meg Kazinczy a különben titokban tartott esetet,⁴ mely ismét igen jellemző Bacsányira, ki a rang- és társadalmi különbséget nem tekintve a szenvedett sérelemért elégtételt kér főnökétől. Wécsey valószínűleg eligazította a dolgot valahogy vele, mert nem igen tehetjük fel, hogy a büszke és önérzetes ember eltúrta volna az egyszerű visszautasítást.

Ez időtől fogva elvesztette főnöke kegyét s az minden áron el akarta őt távolítani. Erre alkalmat szolgáltatott Bacsányinak a Museum II. kötetében megjelent három verse. Egy Péchy József nevű sárosi nemes⁵ Sárosmegye nevében feladta ezekért 1793-ban. Lehetséges, hogy Wécsey keze volt a dologban s ez annál valószínűbb, mert ezek a versek *három év előtt* jelentek meg s a feladás csak most történt. Kazinczy is e mellett bizonyít, mikor azt mondja, hogy »Wécsey örült, hogy Bacsányin boszút állhat«⁶ és »kereste az alkalmat, hogy ezt a garázda embert megbuktathassa.«⁷

Az incriminált három vers: a *Virág Benedekhez* intézett költői levél, melynek két versszakát tartják feltűnőnek,⁸ az *Abauj vármegye örömmepére* írt költemény, melyben II. József uralkodására vonatkozó panaszokat kifogásolják⁹ és a *franciaországi változásokra* című; különösen az utóbbit tartják »sehr anstössig«-nek. A cancellaria a példányok elkobzását, a censor kinyomozását s a szerző felelősségre vonását javasolja,¹⁰ a király helyesli a cancellária javaslatát.¹¹ A kir. rendelet értelmében a szerkesztőnél lévő 74 példányt tényleg lefoglalták s a megyei levéltárba

¹ Lev. Arankához 1793. márcz. 19. Toldy kiad. 255.

² Lev. Arankához 1793. ápr. 1. Toldy k. 253.

³ Kaz. szerint az ok az volt, hogy W. valamit igazított conceptusában (?). Kaz. Lev. VII. 292.

⁴ Kaz. lev. Kisf. K.-al és körével. 101.

⁵ Toldy kiad. 2.

⁶ Kaz. lev. K. K.-al és körével. 101.

⁷ Szirmay. A magy. jakobinusok tört. Kaz. jegyzeteivel. Magyar Könyvesház 155—157. sz. 102.

⁸ 25. és 26. (II. József uralkodása.)

⁹ 30—32; 47—54; 89—94; 118—120. sorok. Mind ezek németre vannak fordítva.

¹⁰ A cancellaria fölterjesztése a királyhoz. 1793. márcz. 14. Orsz. levéltár.

¹¹ Leirat 1793. ápr. 4. Orsz. levéltár.

tették. A censort, *Novák* Istvánt, a természetjog académiái tanárárt, ki nagyon engedékeny ember volt,¹ nem lehetett felelősségre vonni, mert már meghalt. Bacsányi pedig, kit kérdőre vontak, igen erősen védekezik. Érvei ezek: a könyv még 1790-ben jelent meg a censor engedelmével s mindenütt tetszésben részesült; a helytartótanács megengedte postai szállítását s azonfölül példaként említette a nemzeti nyelv művelése terén; *A franciaországi változásokra cz. verset öt évvel ezelőtt írta,*² *mikor még a forradalom következményeit nem tudhatta előre s a vers csak a despotákra czéloz.*³ Abauj megye támogatja Bacsányi védelmét s kiemeli ismeretes hűségét és tiszteletét fejedelme iránt s azt, hogy erkölcsaitől távol áll, hogy »magát egy lázadásra czélzó irattal akarta volna bemocskolni, továbbá hogy Bacsányi egyike azoknak, a kik a magyar irodalom elővitelén hathatósan működnek.«

A cancellaria azonban nem tartja kielégítőnek a védekezést, mert szerinte a vers világosan a királyokra s a forradalomra czéloz, ezért megérdemli a szerző, hogy hivatalából elbocsássák, mindazáltal megvizsgálandó, hogy bizonyos hivatalos érdemeinél fogva számíthat-e valami elnézésre.⁴ A helytartótanács védelmébe veszi Bacsányit s a további lépéseket szükségtelennek tartja, mert a könyvet a censura engedelmével nyomatta ki, mert úgy is lefoglalták a példányokat s végül irodalmi érdemeire való tekintettel.⁵ A király a helytartótanács javaslatát fogadja el, de rosszalja, hogy ilyen könyv postán való szállítását megengedte.⁶ Az úgy tehát Bacsányi javára dőlt el, de állását azért nem tarthatta meg sokáig, mert csakhamar egy másik összeütközése támadt, mely ezúttal állásába került.

Szentjóni Szabó Lászlóhoz írt költői levelét s Szentjóni választát együtt ki akarta adni egy füzetben s censura alá adta. A censor ekkor egy nyugalmazott katonatiszt br. Saalhausen Mórincz kassai kerületi prodirectornak volt, kiről Kazinczy azt jegyzi meg, hogy »inkább illet káplárnak, mint prodirectornak.«⁷ Ez a költői levél néhány helyét kifogásolta s ezeket a helytartótanácsához szándékozott fölterjeszteni. Bacsányi tiltakozott ez ellen s kérte a censort, hogy törölje egyszerűen az incriminált helyeket. A censor ezt meg is igérte, mindazáltal mégis fölterjesztette Budára. Ez ellen

¹ Toldy kiad. 237.

² Itt egy évet téved.

³ Így nyilatkozik Arankához írt levelében (1792. ápr. 13-án). Ellenségei azt állítják, hogy a fejedelmeket sértette meg ezzel. »Nem gondolják meg, hogy szemtelen árulkodásokkal ők bántanak meg az udvart, azt mondván neki, hogy *öréi* van készítve az a kemény vers. Az én feleletem könnyű volna. A ki rühes, vakaródzzék! közmondás.« Toldy k. 249.

⁴ Canc. fölt. 1793. jul. 25. Orsz. levélt.

⁵ Fraknoi. Martinovics és társainak összeesküvése. 1880. 166. (Az eredeti okiratot nem láthattam az Orsz. levéltárban.)

⁶ Canc. fölt. 1793. jul. 25. (A királyi végzéssel). Orsz. levélt.

⁷ Kaz. Lev. II. 583.

a többször tapasztalt és érthetetlen bánásmód ellen a censorhoz írt erős hangú levélben tiltakozott s egyszersmind kérvényt intézett a nádorhoz, mint ártatlanul üldözött. »Neque enim ego is sum, — írja kérvényében többek közt — qui debitum patriae meae dicasteriis parendi studium unquam abnegem, aut justam etiam crism subter fugere, vel plane acceptis a Creatore talentis meis in detrimentum reipublicae, cuius felicitas unicus contentionum meorum scopus est, impie abuti velim.«¹

A budai censor fölterjesztéséből (1793. nov. 12.)² kttünik, hogy főleg a papok ellen szóló erős részleteket kifogásolták.³

Bacsányi védekezése hasztalan volt, hivatalából elbocsátották s felügyelet alá helyezték, mint olyant, a ki »lázadó versci miatt« (»propter seditiosos versus«) már előbb is megrovatott s még sem hajlandó észretérni.⁴

Bacsányi Pestre ment és ismét folyamodást intézett a nádorhoz, melyben közbenjárását kérte a szigorú ítélet megváltoztatására (Pesten kelt kérvény 1794. márcz. 1.), de kérését a helytartótanács támogatása ellenére elvetették.

Bacsányinak Kassáról való távoztával megszűnt a kassai magyar társaság, megszűnt a Magyar Museum is, vagy mint *Pápay Sámuel* mondja: »Museumunknak ajtaja, mintegy négy esztendei nyitva állása után, egészen bekilincseltetett«⁵ — bizony nagy kárára irodalmunknak!

*

Bacsányi az államszolgálatból elbocsáttatván, magánhivatalt keresett és talált is. *Gr. Forgách Miklós*, a nagy műveltségű és felvilágosult gondolkodásáról ismert nyitrai főispán, kihez 1790-ben egy nyílt levelet intézett,⁶ fogadta maga mellé titkárnak.⁷ A rokonszenves főúr mellett bizonyára boldog napokat látott, de csakhamar innen is távoznia kellett.

A *Martinovics* összeesküvést fölfedezték s megkezdődött a vizsgálat. A már elfogottak vallomásai mind több és több embert keverték a főbenjáró ügybe s az elfogatások sűrűn követték egymást. Bacsányi neve szintén szerepelt a terhelő vallomásokban. *Hajnóczy* azt vallotta róla, hogy ismeretségben volt vele, *Martinovics* pedig⁸ azt, hogy a titkos társaság egyik igazgatója.⁹

Ez elég volt Bacsányi elfogatására. *Kazinczy* elbeszélése szerint éppen *Forgách* nyitrai jószágán időzött, mikor a grófné avval

¹ Kérvénye. 1793. szept. 19. Orsz. levélt.

² U. ott.

³ Ezek a vers a későbbi kiadásaiából kimaradtak, de kéziratai közt megtaláltam őket Később lesz szó róluk.

⁴ Canc. leirat 1793. decz. 28. Orsz. levélt.

⁵ A magy. Literatura Esmérete. 1808. (Magy. Minerva IV.) 416.

⁶ M. Museum II. 159.

⁷ *Hajnóczy* is volt *Forgách* titkára. *Fraknoi. Martinovics.* 99.

⁸ *Fraknoi. Martinovics* összeesk. 257.

⁹ U. ott 247.

a hírrel érkezett Bécsből, hogy Bacsányit kerestetik. A gróf kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát, nemmel felelt, ekkor a gróf elküldötte Budára, hogy jelentkezék Sándor fhg nádornál. »Bacsányi Budára ér és jelenti magát, esküszik, hogy ártatlan, a palatinus örvend, följegyezteti szállását, s azzal a fogadással ereszi el, hogy nem lesz semmi baja, ne féljen az elfogatástól, ez szállására megyen, leveleket ír és tizenkét órákor (1794. szept. 11-én¹) elfogják és Bécsbe viszik.«²

Őt is a gr. Saurau Ferencz elnöklete alatt álló vizsgálóbizottság hallgatta ki. Vallomásából kiderült, hogy junius elején ismerkedett meg Martinovicssal, kivel aztán többször találkozott az utcán és lakásán, de bizalmatlan és tartózkodó volt iránta, mert tudta, hogy némelyek veszélyes egyének, mások titkos kémnek tartják. Ezt Martinovicznak szemébe mondta, ki rossz néven is vette tőle ezt a gyanakodást. Érdeklődvén a titkos társaságok iránt, Martinovics közölte vele a felvételi szabályokat s a titkos jeleket, melyeket ő le is írt magának, hogy végére járjon a dolognak, de senkivel sem közölt semmit a hallottakból. Martinovics az igazgatói tisztelet is felajánlotta neki. Vallomásában végül kiemelte, hogy Magyarországon forradalmat senki sem óhajt, de igen sokan kívánják, az alkotmány reformját.³

A bizottság fölterjesztésében konstataulta Bacsányiról, hogy Martinovics terveiről tudomása volt s mégsem jelentette azokat fel, továbbá hogy forradalmi szellemű munkái vannak és vallomásaiban túlzó nézeteket hangoztatott: ezért a legveszedelmesebb emberek közé tartozik.⁴

A foglyokat ezután Budára szállították (nov. 22. és 24-én), hol a nádori testőrség volt laktanyájában helyezték el őket.⁵

Az ügy a királyi tábla elé került, melynek elnöke *Urményi* József volt, a kir. ügyész tisztelet pedig nyéki *Németh* János, ez a rosszakarató és jellemtelen ember, viselte.⁶ A kir. tábla fölmentette Bacsányit, mert csak maga Martinovics (tehát egy tanú) vallott rá, a saját vallomásai alapján pedig nem lehetett elítélni. A mi végre forradalmi verseit illeti, azokért már kiállotta a büntetést.⁷ — A fölmentő ítélet oly örömmel töltötte el, hogy börtöne falára szénnel ezt a verset írta:

»Szép a hazáért tűrni, viselni rab-
Lánczot, s halált szenvedni dicső dolog,
A mely halandó él s vesz érte,
Nemzeteket nemesít nevével!⁸

¹ Fraknoi. Martinovics. 282.

² Szirmay. A magy. jakobinusok. 102.

³ Fraknoi. Martinovics. 282—284.

⁴ Fraknoi. Martinovics. 288.

⁵ U. ott. 305.

⁶ Kazinczy »vérszomjas Caraffának« nevezi.

⁷ Fraknoi. Mart. 358.

⁸ Szirmay. A magy. jakobinusok. 103. (Kaz. följegyzése.)

Öröme korai volt, mert a hétszemélyes tábla (a nádor elnöklete alatt) megváltoztatta a kir. tábla ítéletet s Bacsányit nem tartotta büntelennek, mert Martinovics terveiről tudomása volt s nem tett feljelentést s védiratában »kárhozatos elveket« hangoztatott.¹ Látjuk, hogy a bécsi bizottság véleményét fogadták el. Kazinczy szerint a föntebbi verset is súlyosbító körülménynek tekintették, valamint azt is, hogy a kir. ügyészszel »proterve« bánt.²

Mindezekért az ítélet kihirdetésétől (jun. 1.) számítandó *egy évi börtönre* ítélték,³ tehát *nem számították be neki a több mint kilencz hónapi vizsgálati fogságát.*

A 27 elítélt egyelőre Budán maradt fogva. Helyzetük meglehetősen volt, társaloghattak egymással, látogatókat fogadhattak s írással, olvasással is foglalkozhattak. Bacsányi fogságát nagyban enyhítette *Verseghy, Szentjóni* társasága, sőt *Kazinczyé* is. A közös csapás bizonyára a két ellenfelet kibékítette némileg egymással. Augustus elején elváltak a foglyok: Bacsányit, Szentjónit, Verseghyt s még négy társukat *Kufstein* várába szállították.⁴ A magas hegyi vár kerek tornya volt börtönük, honnan gyönyörű kilátás nyílt a szép tiróli tájra. De mit ér ez a rabnak? A »felhőkhöz érő durva fogház rejtékiből« szomorúan küldi sóhajait az ég felé s a holddal és az ablakára szálló kis madárral beszél elhagyatottságában, s a beteg Szentjóni nyögését hallgatja az éjszaka csendjében. A szegény Szentjónit hamar kiszabadította börtönéből a halál. (1795. okt. 10.). Barátjának ez a korai halála is mélyen érinthette a fogoly lelkét.

Lelki hánykódásairól néhány költeménye tanúskodik, az u. n. »kufsteini elegiák«, melyeknél szebbeket sem azelőtt, sem azután nem írt. Hogyan, milyen foglalkozás, mennyi nélkülözés és szenvedés közt múlt el ez az egy esztendő, sem tudjuk. Bizonyosan ez volt életének leghosszabb esztendeje.

*

Fogságából kiszabadulván, Bécsbe ment. »Rabságom idejének eltelése s Budára való visszahozattatásom után — írja gr. Széchényi Ferencznek,⁵ — hazánknak nagy részéből *proscribáltatván*, elhagyám az egész országot, s ide jövék Bécsbe; s reménylém, hogy így annál előbb megmenekedhetem azoknak üldözésektől, a kik oly megátalkodva keresik veszedelmemet.« Arankának pedig még 1793-ban írja, hogy Bécsben szeretne állást kapni, mert nagyobb városokból, főképp Bécsből, tetemesebb szolgálá-

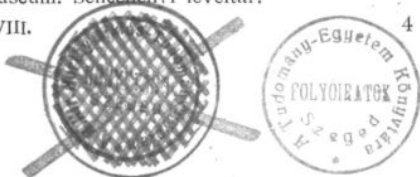
¹ Fraknoi. Martinovics. 366.

² Szirmay. 103.

³ Fraknoi. 367. — A N. Muzeumban megvan Németh János eredeti fogalmazványa, melyben *B. fejére is halált kér.* Neve át van húzva és fölé *Őz Pálé* írva. Figyelő 1875. 44.

⁴ Fraknoi. 416.

⁵ 1796. szept. 27. N. Museum. Schéchényi levéltár.

tot tehetne hazájának.¹ — Ez igaz is, mert akkor Bécs a testőr-írók fellépése óta jóformán magyar irodalmi középpont; számos író tartózkodik ott, több magyar lap jelenik meg, és sok befolyásos magyar főúr és főtisztviselő lakik a császárvárosban. Ez vonzhatta Bacsányit leginkább Bécsbe, másrészt az a körülmény, hogy ott hamarabb volt kilátása valami állásra, mint Magyarországon.²

Élnie kellett s szegény ember lévén, nem nagyon válogathatott a hivatalokban. Kazinczy szerint eleinte gr. *Somsich Lázár* (kir. udvarnok és helytartósági tanácsos) segítette pénzzel, lakással és élelemmel³ (később állítólag megneheztelt rá), azután gr. *Saurau*hoz fordult s állást kért tőle hivatkozva arra, hogy bécsi fogságakor »nagy jutalmakkal biztatgatták.«⁴ Ő ártatlanul szenvedett, annál több joga van tehát segítséget kérni.

Saurau pártfogása következtében⁵ nyerte kis napdíjasi állását a »bankó hivatalnál« (Bankal-Administration) 1796. szept. 10. 45 kr. napidíjjal,⁶ melyet azonban már szept. 18-án 1 frtra emelnek azzal a kikötéssel, hogy néha *Semsey András* kamarai tanácsos mellett is teljesíten szolgálatokat.⁷ Ennyi fizetésért dolgozik 1803-ig, mikor (aug. 18.) 1 frt 20 kr-ra emelik a napidíját.⁸

Eleinte igen szorult anyagi helyzetben volt. Kitűnik ez Széchenyi Ferencz grófhhoz írt leveléből, melyben nagyon panaszkodik nyomorúsága miatt. »Maholnap koldústáskára juthatok e mostoha földön« — írja elkeseredetten és segélyért esedezik a grófhhoz. Állítólag *Müller János*, a híres történétíró és politikus is segítette, egy ódájáért (*Ode ad inelytos SS. et OO. regni Hungariae*) 15 frt havi díjat adományozván neki.⁹

Kazinczynak azt az állítását, hogy Bacsányi »a titkos polizei tagjává tevő magát . . . s a levelek feltördelése departementjánál úzi a maga szolgálatját,«¹⁰ mende mondánál egyébnek nem tartjuk. Kazinczy ezt »egy emberséges embertől« hallotta,¹² s mint Bacsányiról szóló rossz hírt, természetesen mindjárt készpénznek vette s iparkodott minél szélesebb körben terjeszteni.¹² Vajjon elfo-

¹ Toldy kiad. 255.

² *Kantz* fölvevése, hogy B. azért jött Bécsbe, mert már fogsága előtt ismerte Baumberg Gabriélat, nem valószínű. Először nincs bebizonyítva, hogy ismerte, másodsor még abban az esetben sem bizonyos, hogy szerette s az ő kedvéért jött Bécsbe. (A *Kantz*-féle életrajz. Akad. Kéziratt.)

³ Kaz. Lev. V. 94.

⁴ Szirmay 103.

⁵ Lev. gr. Schéchenyi Ferenczhez.

⁶ ⁷ ⁸ Kinevezési okiratok. Akad. kéziratt.

⁹ Kazinczy sz. (Lev. Kis Jánoshoz 1807. jul 19.) ezt az ódát gr. *Somsich* írta s megengedte B.-nak, hogy a magáénak mondhassa. Mi igaz ebben a dologban, bajos eldönteni. Kaz. állítását nem tekinthetjük B.-val szemben egészen megbízhatónak, más adatunk pedig erre nincs. A nyelvből — B. többi lat. verseivel összevetve, sem lehet eldönteni, mert feltűnő különbséget nem találni köztük. Megjegyzendő, hogy az óda *névtelenül* jelent meg.

¹⁰ Szirmay 103.

¹¹ U. ott.

¹² L. több levelét (Kaz. Lev. IV. 553; VII. 305; V. 94. stb.)

gadhatjuk-e ezt az állítást, *mely egyedül Kazinczyé* s csak annak a bizonyos »emberséges embernek« mende-mondáján alapszik? Még akkor is kételkedve kellene fogadnunk, ha Kazinczy mint a legelfogulatlanabb ember volna ismeretes, pedig tudjuk, hogy Kazinczy minden inkább, csak elfogulatlan bíró nem — különösen Bacsányival szemben.

De ezt az állítást nemcsak igen bizonytalan alapja teszi kétségessé, hanem Bacsányi jelleme és a közvélemény is.

Bacsányiról, a nyílt, egyenes lelkű, mindenkor és mindenkivel szemben őszinte Bacsányiról feltehetjük-e, hogy elveit és jellemét lábbal tiporva egyszerre megtagadja önmagát? Bizonyára nem.

S feltehetjük-e, hogy a társadalom nem ítélte volna el s nagyszámú író barátai (magyarországiak és bécsiek egyaránt) nem fordultak volna el tőle, ha megtudják, hogy milyen mesteriséget űz?³ Bizonyára elfordultak volna tőle s e helyett mit látunk? Élete végéig tisztelet környezi, barátai szeretik, *Kisfaludy Sándor ódát ír hozzá*² s a közvélemény számos tanújelét adja becsülésének. Azt hiszem, méltóbb czáfolata nem is lehetne annak a szóbeszédnek, mint ez.

Annyi bizonyos, hogy Bacsányi a szenvedett üldözés és megpróbáltatás után igen óvatos.

Kazinczynak 1801-ben hozzá írt levelét bemutatta gr. Sauranak,³ s mikor Kazinczy 1803-ban meglátogatta, kérte, hogy mivel őt itt figyelemmel kísérik, ne igen jőjjön többet hozzá,⁴ Kazinczyhoz intézett levelében (1802. jun. 16.) pedig azt írja, hogy csak nagy ritkán írjanak egymásnak, »Az egek tudják, miért? de tapasztalásból tudom, hogy még az árnyéknak árnyékát is kell kerülnöm; noha egész életemben eme regulát követtem: Nil conscire mihi, nulla pallescere culpa.«⁵ Kazinczy mindezt rosszakaratúlag »csúszás-mászásnak«, kegykeresésnek értelmezi, pedig nagyon természetes, hogy Bacsányi okulva az elmultakon a gyanúnak még árnyékát is el akarta kerülni s azért cselekedett így, már pedig Kazinczyval, kinek olyan jelentékeny szerepe volt a Martynovics összeesküvésben, tényleg nem érintkezhetett gyakrabban a nélkül, hogy magát újabb gyanúsításoknak és zaklatásoknak ki ne tegye.⁶

Bécsben ekkortájt igen sok magyar író megfordult. Többen állandóan ott laktak, a magyarországiak pedig gyakran ellátogattak hozzájuk, s így Bacsányi ezentúl is állandó összeköttetésben ma-

¹ Pedig, ha az az »emberséges ember« megtudhatta, bizonyára még hamarabb megtudták volna bécsi és magyarországi barátai és ismerősei.

² Kisfaludy Sándor minden munkái. 1892. II. 48.

³ Kaz. Lev. VII. 305.

⁴ U. ott. és Szirmay 104.

⁵ Toldy kiad. 262.

⁶ Kazinczy azért is neheztelt rá, mert őt egy bécsi vendéglőben ignorálta, noha magyarul beszélt, s így észre kellett őt vennie a mellette elhaladó Bacsányinak. Kaz. Lev. VI. 200. 252.

radt barátaival. *Görög Demeternek, a Hadi és más nevezetes történetek*, később *Magyar Hirmondó* szerkesztőjének, lakása egyik fő találkozó helye a magyar íróknak s az is rendes dolog volt, hogy valamelyik író barátjuk látogatásakor, vagy más nevezetesebb alkalommal kedélyes lakomákat rendeztek. Ilyen lakoma volt az is, melyet annak öröme, hogy *Péteri Takáts* kieszközölte az engedélyt a Himfy dalok nyomtatására. A lakomán többek közt *Báróczy*, *Horányi*, *Révai*, *Szentgyörgyi*, *Takáts*, *Decsi*, gr. *Teleky Sámuel* és *Bacsányi* is résztvettek.¹

Az öreg *Báróczy*val igen jó viszonyban volt Bacsányi, ő vette rá, hogy arczképét rézbe metszesse s a dicsőítő verset ő írta a kép alá, noha *Báróczy* tiltakozott ez ellen, de végre is engednie kellett Bacsányi erőszakoskodásának.²

*Kisfaludy*val való barátsága szintén ekkor lett oly bensővé, hogy csak halálukkal ért véget.

Csodálnunk kell, hogy ilyen környezetben oly keveset ír és dolgozik. Hosszú bécsi tartózkodása a termékeny kassai periodushoz képest majdnem meddőnek mondható.

1798-ban kiadja *Anyos* költeményeit bevezetéssel és jegyzetekkel a *Magyar Minerva* cz. vállalatban, melynek létrehozását és szerkesztését *Toldy* s utána mások neki tulajdonítják. Ez azonban tévedés. A *Magyar Minerva* megteremtője *Péteri Takáts József* volt. Ővé az eszme, ő készítette el a tervezetét, s mikor *Festetich* gr. többé nem segélyezte a vállalatot, a saját költségén tolytatta.³ A *Minervát* Bacsányi *Anyos* kiadása nyitotta meg, ez jóformán az egyedüli számottevő munkája Bécsben, ezen kívül csak néhány latin és magyar verset írt és *Ossziánt* fordította, a minek azonban kevés a látszatja. Talán hivataloskodása foglalja el annyira, vagy talán látja, hogy nem tud olyan vezérlő szerepre szert tenni, mint a milyent Kassán játszott s ez kedvetleníti el? Erre bajos a felelet.

A milyen szegény Bacsányinak nyilvános élete szereplésben és irodalmi eredményekben, épen olyan gazdag magánélete egy fenkölt lelkű nő barátsága és szerelme által.

Ez a nő *Baumberg Gabriela*, *Baumberg Flórián*, udvari titkár és levéltár igazgató (Hofsekretär und Hofkammer-Archivsdirector) leánya.

Már igen ifjú, mondhatni gyermek korában kitűnt költői tehetsége, mit a *Baumberg* ház író barátai, *Alvinger*, *Blumauer* s mások befolyása midinkább fejlesztett. Alkalmi költeményei kedvelté tették felsőbb körökben is. *Pichler Karolina*, a jeles írónő, *Gabrielának* meghitt barátnéja azt írja róla,⁴ hogy finom, karcsú

¹ Takáts Sándor. Péteri Takáts József. Bpest. 1890. 43.

² Kaz. Lev. IV. 270.

³ Takáts. Péteri Takács. V. fejezet.

⁴ K. Pichler. Die Dichterin Gabriele Baumberg. Oesterr. Morgenblatt 1840. jul. 25. 27.

termetű leány volt, nem épen szép, de rendkívül kifejező arcczsal, lelkes kék szemekkel, kellemes csengésű hanggal. Kiemeli továbbá rendkívül izléses öltözékeit, melyek akkor megbeszélés és utánzás tárgyai voltak.

Bacsányi nem első szerelme, ő is csalódott már egyszer, épen úgy, mint Bacsányi. Első szerelmének emlékét több költeménye őrzi s maga is megemlékezik róla.¹ De a magyar költő iránti szerelme erősebb volt ennél az ifjúkori ábrándnál. Mikor ismerkedtek meg egymással, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a leány csakhamar heves szerelemre gyuladt a szép férfi iránt. Bacsányi, mint arczképei mutatják,² valóban szép külsejű férfi volt, komoly, nemés arczához szép nyúlánk termet járult, melyről Gabriéla így énekel:

»Gleich einem Tannenbaum im Wald,
Regt aus der Männer Chor
Die schlanke, herrliche Gestalt
Mit sanftem Ernst hervor.«³

De lelkébe bizonyára még szerelmesebb volt az ábrándos költő leány.

Bacsányi sokat járt a vendégszerető Baumberg házhoz s bizonyosan itt ismerkedett meg *Blumauerrel*, *Ratschkyval*, *Alxingerrel* s *Haydnnal*,⁴ a nagy zeneszerzővel, továbbá *Fügerrel* a belvederei galleria igazgatójával, ki le is festette őt s e festménynek látására »seregesen mentek a bécsi művészek«, mikor elkészült.⁵

Az öreg Baumberg igen szerette Bacsányit, nem úgy felesége, kinek más pártfogoltja volt, egy magasrangú fiatalember.⁶ Gabriéla azonban nem szenvedhette ezt az udvarlót, ki meglehetősen tolakodó volt, noha ő semmi reményt sem nyújtott neki. Anyjával ezért sokszor heves jelenetei voltak, mindennek ellenére állhatatos maradt s a szegény költőt szerette. Viszonyuk meghittségét jellemzi Bacsányinak egy verse, melyet 1799. december 29-én Gabriéla emlékkönyvébe írt silhuettejének elküldésekor:⁷

»Nimm diesen *Schatten* denn zum Angedenken hin,
O süsse Freundin meines Herzens du,
Du weisst am besten, Theure, wer und was ich bin,
Schreib ich den Namen gleich Dir nicht dazu.

Du bist das liebste mir auf Gottes weiter Erde,
Auch das ist Dir bekannt, Du holde Schwärmerin
O denke stets, dass ich auch dann dein Freund sein werde,
Wenn ich für Andre längst schon nichts, als *Schatten* bin —

¹ Önéletrajzi töredékei. Akad. Kéziratt. Pichler K. is említi.

² Legjobb a *Füger* festménye s az utána készült rézmetszet (Költeménye 1835. előtt).

³ Gedichte v. Gabriele Batsányi. Wien. 1805. 149.

⁴ B. levélconceptusa. Aakd. Kéziratt.

⁵ U. ott.

⁶ Gabriéla önéletrajzi töredéke.

⁷ Kiadatlan. Akad. Kéziratt.

Dann mag die Welt in deinem Buche lesen,
Wer dieser Freund, und was er dir gewesen.

1801. április 13-án meghalt Gabriéla atyja. Halála előtt Bacsányira is áldását adja s neki hagyományozza új fekete ruháját. »Er soll dein Freund bleiben, ich halt ihn für einen rechtschaffenen Mann!« mondja leányának, de hozzáteszi, hogy ne hamarkodják el a házasságot. Gabriéla ezt nem is teszi, noha néhány hó múlva (aug. 8.) anyja is meghal, s ő egészen támasz nélkül marad csekély (826 frtnyi) örökségével.

A szerelmesek sokkal ritkábban érintkeznek ezután és inkább leveleznek egymással. Ebből az időből való Bacsányinak az a szép levele², melyben vigasztalja Gabriélát és szerelméről biztosítja: »Életed tavasza természetesen már elmúlt, — írja neki többek közt — de azért semmi okod sincs, hogy azt visszakívánjad. Élted nyarának mostani szép s közelgő őszének még érettebb gyümölcsei gazdagon kárpótolnak téged multad elvirult rózsáért . . . Mi egyek vagyunk és maradunk itt és az örökkévalóságban s talán az utánunk jövő jobb emberek barátságos emlékezetében is. Térj hát magadhoz, légy vidám s élvezd tovább az élet örömeit velem, ki egészen s örökre a *tied* vagyok!«

Állhatatosságuk végre elnyerte jutalmát. 1804-ben (aug. 30.) Bacsányit eddigi szorgalma és hasznavehetősége tekintetbe vételével udvari fogalmazónak nevezik ki (Hofconcipist der k. k. Hofkammer, Finanz- und Kommerz-Hofstelle) 700 ffrt fizetéssel,³ melyet 1807-ben 900, majd 1000 frtra emelnek. Most már szerény, de biztos jövedelme lévén, elvehette Gabriéláját.

1805. június 10-én keltek egybe.⁴ Gabriéla szép költemény-nyel ünnepli ezt az örömnapot.⁵ Barátot, testvért, tanítót és szeretőt nyert férjében, úgymond, neki köszön mindent, ő tette igazán költővé:

»All' dies verdank ich Ihm allein,
Ihm alles, was ich bin!
Drum soll auch laut und ewig sein
Der Dank der Schülerin!

Und Ihn, den Edlen, nenn' ich *mein!*
Sein Herz mein Eigenthum!
O Wonne! . . . Seiner Werth zu sein,
Sei nun mein Stolz, mein Ruhm.

Szerelmük mélysége és heve elfeledteti velünk, hogy már egyikük sem fiatal, hogy Bacsányi 42 éves s Gabriéla csak három évvel ifjabb nála.

Frigyükhöz sietnek szerencsét kívánni a jó barátok, még az agg

¹ G. levele B.-hoz 1801. ápr. 8. U. ott.

² U. ott. Bacsányi és Gabriéla mindig németül leveleztek egymással.

³ Kinevezési okirat. Akad. Kéziratt.

⁴ Házassági szerződés. U. ott.

⁵ *Die Glückliche*. Gedichte. 146.

Baróti Szabó is megszólal s kedves levélben üdvözli őket. Szeretne eljönni hozzájuk, úgymond, de öreg ő már az utazáshoz.¹

Gabriélára nézve még azért is nevezetes ez az év, mert férje ekkor rendező sajtó alá verseit, melyek egy barátjuk *F. W. Mayer* hosszú bevezető tanulmányával együtt jelennek meg (*Gedichte von Gabriele Batsányi geb. Baumberg*).

Bacsányi hű és szerető nejével nyugodtan és boldogon él, házasságuk gyermektelen ugyan, de ez egymás iránt való vonzalmukat nem csökkenti. Egészen egymásnak élnek s ha oly sok, külső csapás meg nem zavarta volna nyugalmukat, frigyüket a legboldogabbnak mondhatnánk.

Mielőtt Bacsányi életének újabb forduló pontjához érnék, megemlítem, hogy Bécsből néha Magyarországra is ellátogatott. Így Debreczenben járt egyszer,² hol *Csokonay*val, máskor (1800) meg Balaton-Füreden, hol *Kis Jánossal* ismerkedett meg.³ Talán ekkor látta utoljára hazáját, melytől a sors azután végképen elszakította.

*

1809-ben a francia seregek bevonulnak Bécsbe, s mikor ismét elhagyják a várost, Bacsányi is velük megy egyenesen Párisba. Ez az esemény Bacsányi életében a legtöbb föltevésre, találgatásra és nézeteltérésre adott alkalmat; azért, hogy az eredményeket összefoglaljam és mérleljelem, kénytelen vagyok én is tovább időzni ennél a pontnál.

E különös és gyors távozás okát abban keresték, hogy ő fordította le Napoleonnak a magyarokhoz intézett híres proclamatióját s e miatt kellett menekülnie.

Ezt a hírt *Kazinczy* terjesztette róla leveleiben s Szirmay munkájához írt jegyzeteiben,⁴ tőle vették át a történetírók. *Kazinczy* pedig Bécsből *Márton Józseftől* nyert értesülései alapján állította ezt Bacsányiról.⁵

Ez a nézet a legújabb időkig fenntartotta magát, mikor azonban hitelét erősen megingatta *Bayer Ferencz* s különösen *Wertheimer Ede*.⁶ Az előbbi tagadja, hogy Bacsányi fordította volna a proclamatiót, az utóbbi pedig arra az eredményre jut, hogy nem lehet határozottan őt tartani a fordítónak. *Bérczy Jenő*⁷ a régi nézethez csatlakozik s valószínűnek tartja, hogy Bacsányi fordította (érvelni alig érvel), hasonlóképen *Széchy Károly* is, ki Bayerral és Wertheimerrel polemizál.⁸ Mellőzvéen a négy értekezés

¹ Figyelő XIII. 395.

² Kaz. Lev. V. 67.

³ Kaz. Lev. V. 60 és Kis János emiékkezései. Olcs. köt. 283.

⁴ Ezek az *Uj Magy. Muzeumban* 1851—2 I. is megjelentek.

⁵ Kaz. Lev. VII. 311, 382, 443.

⁶ I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Bp. Szemle 1883. 34. k. 161—179.

⁷ Bacsányi János. Kaposvár. Év. nélk.

⁸ Magyar költő idegen földön. Az Erd. Muzeum Egylet kiadv. 1889. VI.

érveinek és ellenérveinek összehasonlító bírálatát, mely igen hosszadalmas volna, csak maguknak az érveknek csoportosítására töreksem, melyeket az említett értekezésekből, főleg a Wertheimeréből (válogatva) merítettem, s melyeket magam találtam Bacsányi hagyatékának átkutatása közben. Főczélom a rövidség s az áttekinthető összeállítás.

A tényállás Kazinczy szerint a következő. A francia sereg bevonulásakor *Maret*, bassanói herczeg, akkor államtitkár, le akarta fordíttatni (s bizonyosan átjavíttatni) a proclamatiót. *Décsyt*, a Kurir szerkesztőjét ajánlották neki, de Décsy betegsége hivatkozva *Márton* Józsefre tolt a dolgot, hogy árthasson neki, Márton azonban alattvalói hűségét emlegetve szintén igen szabadkozott. Maret ekkor Bacsányi után tudakozódott, ki neki Kufsteinban rabtársra volt.¹ Bacsányi lefordította a proclamatiót, sőt *valamit* írt is »Hungarus ad Hungaros« czímen (mit, azt Kazinczy maga se tudja), és a császárt szidalmazta.

Kazinczynak forrása Márton elbeszélése volt, mint említettük. Ennek a forrásnak nagyon meggyöngíti erejét az a körülmény, hogy mikor Décsy föladta Mártont a proclamatio fordítása miatt, Márton a császárhoz intézett védő iratában bevallja, hogy tényleg dolgozott a francziáknak kényszerűségéből, de azok munkájával nem voltak megelégedve, — hanem *Bacsányit nem említi a proclamatio fordítójaként* — legalább Wertheimer czikke² szerint nem, — pedig igen kényelmes lett volna a Bécsből eltűnt Bacsányira hárítani a dolgot. Miért nem állítja itt, s miért állítja Kazinczyhoz írt leveleiben? Úgy látszik ő is csak hírből-hallomásból tudta s ennek alapján nem mert Bacsányi ellen vádat emelni. Lehet különben, hogy Kazinczyhoz írt leveleiben is (melyek *ismeretlenek*) csak mint szóbeszédet említi s Kazinczy veszi mindjárt készpénznek.³

Lássuk most már a tényeket s érveket, melyek Bacsányi ellen és Bacsányi mellett bizonyítanak.

A francziákkal elhagyja Bécset és Párisba megy. Ez menekülésnek látszik.

De Odonell pénzügyminiszter, mikor Bacsányi Párisból elbocsátását kéri, elismerő szavakkal adja meg a fölmentést, felesége pedig 1810. jul. 23-án 188 frt 51 krnyi fizetésbeli hátralékát minden akadály nélkül veszi fel.⁴

Párisban 2000 franknyi pensiot kap Napoleontól.

¹ M. 1795-ben osztrák államfogyoly volt.

² Adalékok a Magyar Kurir történelméhez. Századok 1897.

³ Érdekesnek tartom megemlíteni azt a versiót, hogy Napoleon valami *Balogh* nevezetű váci kanonokkal is akarta fordíttatni a proclamatiót, de azt nem lehetett rávenni a munkára. Vas Gereben: *Dixi* 1864. I. 86.

⁴ Meglehetősen érthetetlen ezek után a Helytt. körözüvénye (1810. ápr. 6.) B. letartóztatásáról, ha esetleg Magyarországon tartózkodnék. Uj Magy. Muzeum. 1851—2. I.

Ámde nem lehet bebizonyítani, hogy a proclamatio fordításáért kapta volna. Az egykorú franczia bulletinek és lapok, melyekben az ilyen pensiókról szó van, nem említik az övét; az Archiv National sem tud felvilágosítást adni.¹ Maga azt mondja róla, hogy évszázadok óta szokásban volt Franciaországban az idegen tudósok kitüntetése, melyet csak értelmetlenség és rosszakarat magyarázhat félre. *Másfél éve volt már Párisban, mikor ez a kitüntetés osztályrészeül jutott*, melyet XVIII. Lajos is megerősített a »legjóságosabb, legnemesebb és legfinomabb módon.«² E kitüntetés annál jobban esik neki, mert elnyeréséhez nem volt szüksége hatalmas pártfogókra, csak a jó és nemes embereknek jóakarátára.³ E kissé nagyon is önérzetes nyilatkozat daczára tán nem tévedünk, ha e jóakaratra a *Maret* barátját is beleértjük. — Fontos adat továbbá az ellen, hogy a proclamatio fordításáért kapta volna pensióját, az is, hogy *Metternich* maga jár közbe Bacsányi brünni fogsága után a pensió újra folyóvá tételének ügyében.⁴

Mikor a szövetséges seregek bevonulnak Párisba, Bacsányi Metternichnél akar jelentkezni, hogy közbenjárását kérje a császár jóindulatának megnyeréséhez.⁵ Miért, ha ártatlan?

Ebben sem kell épen büntudatot látnunk, hanem elővigyázatot. Tudta jól, hogy kassai dolgai, bebörtönöztetése s kivándorlása miatt gyanús embernek tartják s ezzel akarta elejét venni a további zaklatásnak.

E jó szándékának ellenére elfogják, börtönbe vetik, sokáig vallatják, vizsgálják.

Thun gróf⁶ ezek ellenében Hammer-Purgstallhoz azt írja, hogy Bacsányi pörének ügyiratait átnézvén, meggyőződött ártatlanságáról.⁷ S tényleg *a vizsgálat semmit sem bizonyíthatott rá*. Maga a császár azt mondja, hogy Bacsányinak a kivándorlason kívül semmit sem lehet bűnül felróni.⁸ Hogy Bacsányi beismerő vallomást tett volna, ezt az állítást, nem tudom, honnan vette Kazinczy. Az az állítása sem felel meg a valóságnak, hogy Bacsányit Bécsbe hozták volna vasban.⁹ Maga Bacsányi mindig a legnagyobb határozottsággal ártatlannak mondja magát, a vádakát rágalmaknak bélyegzi s gyakran emlegeti *ellenségeit, üldözőit*, kik zaklatásának okozói.¹⁰ Már huszonnégy év óta¹¹ üldözik folyton, ugymond, ellen-

¹ Ezeket az adatokat *Kont Ignác* úrnak, Párisban élő hazánkfiának, szíves kutatásai alapján közlöm. Fogadja e helyütt is köszönetemet értök. Az »Archiv National« nyilatkozata is birtokomban van.

² Levele nejéhez 1816. aug. 14—15. Akad. Kézirat.

³ Levele nejéhez 1815. febr. 3. U. ott.

⁴ Gabriela levele 1817. jan. 16. U. ott.

⁵ Levele nejéhez. 1815. aug. 8. U. ott.

⁶ *Thun* közreműködött B. elfogatásában.

⁷ Hammer-P. lev. B. nejéhez 1817. ápr. 16. Akad. Kézirat.

⁸ Gabriela levele 1817. jan. 16. U. ott.

⁹ *Szirmay* 106.

¹⁰ Fogsága alatt feleségének írt majdnem minden levelében.

¹¹ Lev. nejéhez 1816. jun. 1—2 és jul. 20.

ségei hatalmasak és merészek, nekik pedig (magának és nejének) egyedüli hibájuk, hogy van tehetségük, tiszta életük és jellemük, de nincsenek hatalmas pártfogóik s nem gazdagok,¹ de az igazság ki fog derülni, a ki úgy élt, mint ők, az »a sírban is meg fogja találni védőjét.«² Nejének a császárhoz (1815. nov. 14.) intézett folyamodványában a »Gnade« szó mellé ezt jegyzi: »Gerechtigkeit!!! nicht Gnade, nicht Amnestie!«³

Az ártatlanságnak ezt az erős hangoztatását nem lehet egyszerűen semmit mondónak, »merő állításnak« tartanunk, mely keveset bizonyít.⁴ Igaz, hogy levelek, melyekben ezek a nyilatkozatok előfordulnak, a rendőrség kezein mennek keresztül, de szerintem épen ez mutat arra, hogy igazságot tartalmaznak. Hiszen Bacsányi jól tudta, hogy *ezek miatt az állítások miatt majd kérdőre vonják s fölvilágosítást kérnek tőle a sokat emlegetett ellenségekről.* Ha nem lettek volna ezek az ellenségek, vajjon írhatott volna-e úgy, a hogy írt?

Valószínűnek tarthatjuk ezek után, hogy nem ő a proclamatio fordítója.

De miért hagyta el akkor Bécsset?

Maga Metternichhez intézett védő iratában⁵ azt mondja, hogy egy őt üldöző párt miatt ment el. Felesége is megerősíti ezt egy udvari tanácsoshoz írt fölterjesztésében,⁶ melyben kijelenti, hogy ő maga sietette férje elutazását *gr. Saurau tanácsára*, ki azt mondta neki, hogy ha szereti férjét, minél előbb távolítsa el. Miért mondta ezt Saurau? *Hafner* (Bacsányi barátja) szerint Saurau fia volt Gabriela kikoszarozott udvarlója s ez akart minden áron boszút állani rajtuk. Ekkor Saurau sürgetése tán úgy volna magyarázható, hogy épen a Bécsből való eltávozással akarta gyanússá tenni Bacsányit. Más versio szerint a hatalmas *Sedlniczky* unokaöccse lett volna a vetélytárs.⁷

Az bizonyos, hogy Bacsányi nem jól érezhette magát Bécsben s nem volt megelégedve. Maga mondja, hogy 24 év óta üldözik, szemmel tartják. A Kassán megjelent költemények ideje óta tehát folyton zaklatják s a gyanú iránta, mint valami lavina, mindig nagyobb lesz. Makacs, erőszakos, sokszor túrhetetlen jellege szintén szerezhett neki ellenségeket s így helyzete mind kellemetlenebb lett. *Maret* talán jobb jövővel biztatta s Bacsányi az alkalmat felhasználva Bécsset otthagya, hogy Párisban próbáljon szerencsét.

¹ Lev. nejéhez 1816. júl. 20.

² Lev. nejéhez 1816. febr. 8—10.

³ Akad. Kéziratt.

⁴ Mint Széchy teszi id. tanulmányában.

^{5—6} Akad. Kéziratt, Tehát nem igaz Kazinczy állítása, hogy feleségét »a faképnél hagyva lódult el láb alól.«

⁷ Thaly. B. sírja és emlékezete Linzben. Figyelő. 1877. III. 248. Gabriela önéletrajzában S. kezdőbetűvel van jelölve.

Mindez természetesen csak föltevés, csak valószínűség. Lehet, hogy közel jár az igazsághoz, lehet, hogy véletlenül felmerülő újabb adatok meghazudtolják. A rendelkezésünkre álló adatok hézagosság, egymásnak ellenmondók, ezért e kérdést véglegesen eldöntenünk ez idő szerint lehetetlen, sőt valószínű, hogy ezután sem fog fény derülni Bacsányi életének erre a homályos pontjára.

*

Bacsányi neje nélkül ment Párisba s ez természetes is, hiszen egyelőre maga se tudta, hogy él meg. Bécsben Gabriela biztonságban van s nemeslelkű pártfogói (Odonel grófnő, Korokosova grófnő)¹ társaságában van, így nyugodtan hagyhatja ott.

Párisban megtelepedvén, nem tudjuk, milyen munkához látott. Lehet, hogy volt egy kis pénze (felesége is küldött utána) s abból élt, míg a pensiót meg nem kapta. Szórakozása a tudományos és költői működés volt, Ossziánján pl. itt is állandóan dolgozott.²

E mellett társaságba is járt, s mint maga mondja, sok ismerőse volt az akademikusok, egyetemi tanárok és képviselők között.³ Jó ismerősei közül név szerint csak *Blanchardot*, a derek könyvkereskedőt ismerjük, ki Bacsányi elfogatása után könyveit és iratait megőrizte.

Neje egyes ügyeket lebonyolítván Bécsben, s megtudván, hogy férje megélhetése már biztosítva van s így ő nem lesz terhére, utána utazik Párisba, még pedig a császár tudtával és engedelmével.⁴ 1811 ápr. 27-én érkezett meg Párisba férjével együtt, ki *Meauxba* eléje utazott.⁵

Most már ismét együtt él a szerető házaspár szerényen, de boldogan. Jövedelmük csak a 2000 franknyi kegydíj, mert Gabriela zalathnai aranybánya-részvényei keveset jövedelmeznek, sőt valószínű, hogy ekkor nem is juthatnak e jövedelmükhöz.

Három évvel később Gabriela visszautazott Bécsbe. Nagyon bántotta a honvágy⁶ és a maga és férje jövőjéről is akart gondoskodni. Férje beleegyezett elutazásába, de nem biztatta sikerrel. Kazinczy állítása, hogy Bacsányi »titkon küldözgetett híreket Bécsbe« s feleségét két ízben küldték hozzá »látogatás ürve alatt parancsokkal«⁷ — teljesen valótlán állítás. Bacsányi francia kegydíjat élvezett s osztrák kém lett volna? Ilyent csak Kazinczy elfogultsága tehet föl. S ha osztrák kém lett volna, vajjon úgy bántak volna-e vele az osztrákok, mint a hogy bántak? Felesége is

¹ L. levelezésüket, Akad. Kéziratt.

² Blanchard levele. U. ott.

³ Lev. nejéhez 1816. jan. 15—18. Hagyatékában találtam egy képviselőházi beszédet *Lehírtől* s a nyomtatványon ezt a fölírást: De la part de l'auteur. Paris, a 19. nov. 1814.«

⁴ Gabriela levele Würtemberg hg.-hez 1811. márcz. 22.

⁵ G. levele 1811. máj. 1.

⁶ B. levele 1814. okt. 18.

⁷ Szirmay 106.

csak egyszer utazott Párisba s ott maradt háron évig, többé aztán nem tért vissza.

1814. aug. 15-én utazott el Gabriela Párisból, elutazására Bacsányi a következő kis francia költeményt írta:

A ma Gabrielle.

»Sur mon destin sois plus tranquille ;
 Mon nom passera jusqu'à toi :
 Quelque soit mon nouvel asyle,
 Le tien perviendra jusqu'à moi.
 Trop heureux, si tu vis heureuse,
 A cette absence douloureuse.
 Mon coeur pourra s'accoutumer :
 Mais ton image va me suivre ;
 Et si je cesse de t'aimer,
 Crois, que j'aurai cessé de vivre.¹

Gabriela Badenben (Bécs mellett) használta a fürdőt egészségének helyreállítása céljából,² fürdő költségeinek kifizetését kieszközölte a császártól, ki további támogatását is megígérte, mindazáltal Gabriela csalódott jövőjüket illető reményeiben, s utazása és fáradozása hiábavaló volt.³

Bacsányit nagyon lehangolta nejének eltávozása. Szomorú hangulatban van, írja nejének (1814. nov. 8.), most legjobban sikerülne neki Osszián fordítása. Neje vigasztalja, biztatja, hogy legyen jókedvű, de ez nehezen megy: »vouloir oublier quelque chose, c'est y penser.« Még kutyájuk a kis »Azor« is búsul úrnője után. Az utczán utána fut minden nőnek, ki Gabrielához hasonlít, aztán szomorúan jön megint vissza.⁴

Ekkortáiban folyik a francia állami nyugdíjak vizsgálata, mely után sokat teljesen megvontak, felére, vagy harmadára szállítottak le. Ez is aggasztotta Bacsányit, de aggodalma alaptalan volt, mert az övét egészen meghagyták s ezt a határozatot igen udvarias, majdnem hízalgő nyilatkozatok kíséretében adták tudtára.⁵

1815. márczius 1-én Bellevillebe költözik ki s kertre nyíló lakásában egészen boldognak érzi magát. Anyagi viszonyai is rendezettek lehetnek, mert 300 frankot küld nejének.⁶ Márcz. 15-én írja Gabriélának, hogy a politikai viszonyok zavarossága miatt nem tudja, meddig maradhat Bellevilleben, egyébiránt neki nincs mit aggódnia, hiszen ő író, a ki az egész világgal békében él s nem avatkozik oly dolgokba, melyek nem tartoznak rá.⁷

Tudjuk, hogy az Elbáról visszatérő Napoleon márcz. 20-án vonul be Párisba s jun. 18-án Waterloonál letünik dicsőségének

¹ Kiadatlan, Akad. kézíratt.

² B. levele 1814. okt. 18.

³ B. levele 1815. jul. 23.

⁴ B. levele 1814. okt. 18.

⁵ Lev. nejéhez. 1815. febr. 3.

⁶ Lev. 1815. márcz. 1.

⁷ Lev. márcz. 15.

csillaga. Bacsányi a nagy eseményeket falun éli át s jul. 14-én, mikor a postai összeköttetés Páris és Bécs közt ismét megújul, siet megnyugtató levelet írni nejének, melyben egyszersmind egy tervet is közöl vele. Egyik tisztviselő ismerőse, ki nyugalomba vonul, vidékre költözik s házat és kis gazdaságot szerez, felszólította, hogy csatlakozzék hozzá! Ő ezt nagyon szeretné. Egész lelkesedve szinezi ki a jövőt, az elvonultság, nyugalom boldog állapotát s kérdi Gabriélát, meg tudná-e azt osztani vele. Reméli, hogy már kigyógyult honvágyából s meggyőződött a halandók ígéreteinek hiábavalóságáról. Nekik már csak önmagukra lehet támaszkodniok.

A szép terveknek és ábrándoknak azonban véget vet a rideg valóság. 1815. aug. 5-én reggeli négy órakor Bacsányi lakásán (Quae des Malaquasis 19. sz.) megjelenik Szoikovich, granátos hadnagy egy zsandár és három granátos kíséretében s holmiját lefoglalván, magát elfogja.¹ Egy kaszárnnyába szállítják s itt néhány napig egy ocsmány, nedves börtönben tartják, hol minden ágyi-ruha s takaró nélkül fekszik s majd meghal éhen.² 8-án tudósítja nejét sorsáról, 9-én *Fontaineblau*ba viszik, honnan 11-én *Dijon*ba indulnak vele, hová nyolcz nap mulva érkeznek meg. Innen ismét ír nejének 26-án: Jól bánnak vele s elég jól érzi magát. »Te ismeresz engem — írja — tudod tehát, hogy nincs mit aggódnom magamért.« Szept. 2-án indulnak útnak ismét s 12-én érkeznek *Mainz*ba, hol okt. 5-ig vesztegelnek. Innen négy levelet ír nejének. »Minden esetre isten kezében vagyok — írja szept. 14-i levelében — legyen meg az ő akarat! Meghajtom fejemet; a jelenkor és utókor ítéljen aztán mindnyájunk fölött.« Neje miatt aggódik leginkább, a maga sorsával nem igen törődik. »Öntudatom, értékem érzete s emberi méltóságom, úgymond, mit semmi halandó sem vehet el tőlem, lelkemet a földi élet az új viharai fölé emeli.«³ Okt. 6-án ismét útnak indulnak; Bacsányival hű kis kutyája is vele van s ez kissé földeríti a szomorú utazás alatt. Most már gyorsabban haladnak s a városokat csak érintik s végre megérkeznek *Brünn*be.

*

Október 21-én csukódik be Bacsányi mögött a spielbergi vár kapuja s egy hosszú évig nem is nyílik meg számára. Hű Gabriélájával megint csak levélben beszélgethet, pedig sok a mondani valója.⁴ A méltatlan üldözés különösen nehezére esik s nincs oly levele, melyben erről ne panaszkodnék, különben megadással tűri sorsát s istenben vetett bizalommal. Fogságát betegeskedése is

¹ Marechal teparancsnoknak aug. 4-én kelt elfogatási parancsa. Akad. kéziratár.

² Lev. nejéhez 1815. aug. 8. s Metternichhez írt memorandumuma.

³ Levele nejéhez 1815. szept. 24.

⁴ Megjegyzendő, hogy leveleik a rendőrség kezén mennek keresztül, mely sokszor fel is tartóztatja azokat s így nem egyszer kínos bizonytalanságban vannak egymás sorsa fölől.

súlyosbítja. Decz. 30-án oly rosszszul lesz, hogy azt hiszi, vége van,¹ de állapota jobbra fordul jó és derék orvosa, Kayser, kezelése alatt. A javulás természetesen lassan halad, börtöne igen rossz hely, melynek levegője olyan fojtó, hogy nejétől egy üveg eau de Cologne-t kér elviselhetőbbé tételére.² Január vége felé (1816) már fölkelhet betegágyából s aprilisban azt is megengedik neki, hogy kimehet a szabad levegőre, de csak kétszer hetenkint s akkor is csak félóra.³ Ez természetesen keveset használ, étvágya nincs és erőtlensége egyre tart, néha majdnem elesik, s mikor rövid sétájáról visszatér első emeleti börtönébe, egy órát kell pihennie a kimerültség miatt.⁴ Csak abban reménykedik, hogy a badeni fürdő, mely máskor is jót tett neki, majd helyreállítja egészségét. Valósággal sóvárog utána és sok levelében emlegeti.

1816. jan. 19. 20. és 22. és máj. 1. 2. 4. 7. és 8. napján vallatja egy vizsgáló bizottság⁵ s a vizsgálat eredményét felküldi Bécsbe. Erről természetesen nem írhat nevének s így mi sem tudunk semmit az egészszről.

Különben, mint maga mondja,¹ humanusan bánnak vele. Irnia olvasnia szabad s így a fogság unalmát irodalmi tanulmányokkal tölti. Sokszor feledve sorsát hosszasan elcseveg leveleiben nejével mindenféle irodalmi dologról, könyveket kér, író barátai után kérdezősködik. Gabriéla ellátja könyvvel s felel kérdéseire, megírja pl. neki, hogy az öreg Szabó, kit halottnak hitt, még él, a mi igen megörvendezteti Bacsányit.⁶ Egyáltalában a nejével folytatott levelezés egyik fő szórakozása. Mindkettejük levelei többnyire igen hosszúak, Bacsányinak jan. 15—18-i levele (4 napig irta) 38 oldalra terjed. Nagyon érdekes levelezés ez, mely nemcsak tárgy és hangulat dolgában változatos, hanem rendkívül jellemző is mindkettejükre.

Gabriéla jelleme különösen gyönyörűen domborodik ki előtünk leveleinek olvasásakor. A hű, szerető, önfeláldozó nő valószínű mintaképe, ki nemcsak hogy teljesen megérti férjét s fel tud emelkedni nagy műveltségével annak szellemi színvonalára, magas eszmevilágába, hanem a ki szerető, hű társa, barátja is férjének, kiért folyton aggódik, kinek minden kívánságát kitalálja és teljesíti, kit bátorít, felvidít s kinek érdekében megtesz minden lehetőt. Fogtságában nemcsak szellemi táplálékkal látja el, hanem egyébbel is. Minden levele végén el van sorolva, hogy mit tartalmaz a levélhez mellékelte kis láda, mely bőségszaruként ontja a sok mindent, a mit egy jó feleség s egy jó gazdasszony figyelme csak kitalálhat;

¹ Levele nejéhez 1816. jan. 8—11.

² U. az.

³ Levele 1816. ápr. 24.

⁴ Levele 1816. jun. 12—15.

⁵ B. följegyzései.

⁶ Levele 1815. máj. 14.

⁷ Levele 1816. jan. 28.

kávét, czukrot, rumot, teát, süteményt, csemegét, befőttet, finom bort, egy kis pénzt is néha s számtalan más dolgot, mi a szegény beteg fogoly sorsát enyhítheti. Alig olvashatjuk meghatottság nélkül ezeket az inventariumokat, melyekben a jó asszony még a kis kutyáról sem feledkezik meg, ki urával együtt raboskodik.

Bacsányi nem hálátlan a sok jóért, minden leveléből gyengéd szeretet és hála sugárzik, folytonosan csak neje sorsa miatt aggódik, iránta érdeklődik és jól tudja, hogy milyen kincse van Gabriélában. »Mint egy magasabb isteni lény, örködöl felettem« — írja neki¹ és méltán, Gabriéla nemcsak fogságát enyhíti, hanem kiszabadítása céljából is minden követ megmozgat. Még 1815. nov. 14-én megírja folyamodványát a császárhoz. Szép és megható könyörgés ez, a milyent csak a férjét szerető nő írhat. »Felséged atyai érzelmei nem fogják megengedni — írja többek közt — hogy gonosz teremtmények rágalmái egy boldog házasságot szét válaszszanak s egy szegény, szerencsétlen nőt az őrületbe kergessenek . . . Felséged atyai szívéhez könyörgök azért, hogy sorsának rögtöni kegyes eldöntésével vessen véget gyötrelmemnek s adja vissza őt ismét nekem, őt a nemest és ártatlanul üldözöttet, őt, ki isten és az ember előtt az enyém!«

De nemcsak folyamodványt ír, hanem személyesen is elmegy a befolyásos főtisztviselőkhöz, hogy támogatásukat kikérje. Azután egy másik ügyében is eljár férjének. Bacsányi u. i. azt állította, hogy elfogatásakor a francia pensiójára vonatkozó okiratok s egy 1000 frtról szóló *kész* nyugtatóvány voltak asztalán.² Ő senkinek sem tartozott, úgymond, egy sousval sem, apróbb tartozásait Párisban holmijainak eladási árából kifizették, tehát jogosan követelheti ezt vissza.

Gabriéla lépéseket tesz a rendőr ministériumnál, de azt az értesítést nyeri, hogy nem találtak kész nyugtát, csak papirost és bélyeget, okiratokat szintén nem találtak.³

Gabriéla bécsi tartózkodása alatt legnagyobbbrészt gazdag pártfogóinak kegyéből él. Legtöbbet *Korokosova* grófnőnek köszönhet, ki barátnőjeként bánik vele; hetenkint háromszor nála ebédel Gabriéla, a kis comtesse pedig gyakran meglátogatja őt lakásán.⁴ Küldeményei férjének bizonyára nagyobbbrészt innen kerülnek. Többi barátaiak szintén megemlékeznek róluk, az egyik pl. kit Bacsányi egykor pénzzavarából kisegített, 50 frt küld Gabriélának⁵ Igy édegel szegényesen a ritka lelkű nő, kit nem tudnak megtörni a sorscsapások. Hitét, reményét sohasem veszi s ezernyi gondja közt még költészettel, irodalommal is ráér foglalkozni.

1816. aug. 7-én, aggódván férje ügyének érthetetlen húzásán-halasztásán, a császárhoz megy audientiára, a minek meg is van

¹ Levele 1816. febr. 8—10.

² B. levele 1816. jun. 1. 2.

³ Gabriéla levele 1816, jun. 19.

⁴ G. levele 1816. máj. 9.

⁵ G. levele 1816. jan. 26.

az eredménye, mert a *másnap* (aug. 8.) kelt leirat megnyitja férje börtönének ajtaját. Szabadságát aug. 14-én¹ nyeri vissza Bacsányi, egyszersmind megtudja, hogy feleségével itt Brünnben találkozáván, vele együtt Linzbe kell utaznia s ott a rendőrőnöknél jelentkeznie. Bacsányit igen lehangolja ez a végzés. A szigorú vizsgálat, úgy mond, semmit sem bizonyíthatott rá s mégis úgy bánnak vele, mint valami gyanús, vagy közveszélyes emberrel.² Gabriéla örömet szintén megkeseríti ez az eljárás és maga mondja, hogy nem tudja, vajjon férje fogsága, vagy ilyen módon való szabadon-bocsátása okozott-e neki nagyobb szomorúságot.³

Bacsányi kiszabadulása után látogatást tett a kormányzónál s másoknál. Mindenütt igen udvariasan fogadták s elismerőleg nyilatkoztak fogsága alatt tanúsított viseletéről, továbbá neje iránt a legőszintébb nagyrebecsülésüket fejezték ki.⁴ Az udvarias diplomáták a linzi internálásra nézve is megnyugtatják: csak azért küldik Linzbe, mert itt »kellemetlen volna neki bevárni a legfelsőbb utasításokat«, a rendőrőnöknél való jelentkezés pedig tisztán az ő »kényelméért« van elrendelve.⁵

Gabriéla aug. 26-án érkezik meg Brünnbe, hogy két évi távollét után viszontlássa férjét. Még megvan az a papírlap, melyre tüstént megérkezésekor lázas sietséggel írta czeruzával: »Hétfőn este 8 órakor, a Kék Oroszlánban. Kedves férjem! Ebben a pillanatban érkeztem meg s epedve várlak. Siess! Gabriélád.«⁶ — Harmadnap már együtt utaznak Linz felé, hová szept. 2-án érkeznek meg. Egyikük egészségi állapota sem kedvező s mindketten végtelenül vágyódnak a badeni fürdőbe, de Bacsányit Linzhez köti a legfelsőbb rendelet, tehát csakis folyamodás és utánjárás útján lehet kieszközölni az engedélyt. Természetes, hogy Gabriéla jár utána. Maga is fáradt, beteges, de hősiecs lelke parancsol gyenge testének s ő még szeptemberben (21-én) Bécsbe utazik. Fáradozásait siker koronázza, a császár megengedi, hogy Badenbe utazhassanak.⁷

Bacsányit ezalatt Linzben ismét zaklatták a pensiójára vonatkozó elveszett iratok miatt. Két napig vallatják öt-hat óráig egyfolytában, a mi teljesen kimeríti.⁸ Végre felszólítják, hogy vonja vissza panaszát, de Bacsányi ezt nem teszi.⁹ Az újabb izgalmak rövid időre megint ágyba döntik. Végtelenül örül, mikor a császár engedélye okt. 21-én megérkezik hozzá: »Isten tartsa meg a csá-

¹ B. 1816. aug. 15-iki levelében: »Tegnap 7 óra óta ismét szabad vagyok.«

² U. ott.

³ G. lev. 1816. aug. 14.

⁴ Levele 1816. aug. 18.

⁵ U. ott.

⁶ B. hagyatékában.

⁷ G. levele 1816. okt. 10.

⁸ Lev. 1816. okt. 17—18.

⁹ Lev. 1816. okt. 19.

szárt! — ez volt első gondolatom és imádságom« — írja Gabriélának.¹

A *Hoch* rendőrfőnöktől kölcsön vett 50 forinttal kiegyenlíti apróbb tartozásait s fedezi utiköltségét. Okt. 27-én már a régen óhajtott Badenben van nejével együtt.

Ez a vágyuk tehát teljesült, de az anyagi gondok súlyos teherként nehezednek rájuk. Csakhamar ez a teher is könnyül, mivel a császár magánpénztárából 500 frt évi kegydíjat adományoz Gabriélának addig, míg körülményei kedvezőbbek nem lesznek.²

Ebből látszik, hogy voltak ugyan ellenségeik, de voltak befolyásos jó barátaik is. Gabriéla maga említi ezek közül gr. *Wrbnát*, kit atyjának tekint s kinek mindent köszönhet, a mit a császártól kapott.³ A császár kegyessége, úgy látszik, másokat is hasonló kegyességre indít, így a hatalmas *Sedlniczky* 50 frtot küld Gabriélának *Die deutsche Muse* cz. szép költeménye nyomtatási költségeire.⁴

Mindez természetesen nem elég jövőjük biztosítására, azért a francia nyugdíj újra való megnyerése, illetőleg folyósítása ügyében is tesznek lépéseket. Gabriéla többször jár e miatt Bécsben s magának *Metternich*nek közbenjárását is meg tudja nyerni.⁵

A badeni fürdőzés soká tartott s mindkettejük egészségének kétségkívül használt, habár Bacsányi időközben betegeskedett és sokat szenvedett köszvénye miatt, sőt rendőri zaklatásoknak is ki volt téve.⁶

1817. június végén, tehát nyolcz hónapi fürdőzés után hagyják el Badent s július 2-án érkeznek meg *Linz*be, hányatott életük utolsó állomására.

Linzi életük anyagi gondokkal kezdődik. Nem tudják, miből fognak megélni, mert a francia nyugdíj nagyon kétséges. Aggodalmukat azonban eloszlatja Richelieu miniszter átirata, mely szerint a 2000 frankos nyugdíj ismét folyóvá tételük s Bacsányi osztrák földön is tovább élvezheti azt.⁷ Már most ebből és Gabriéla kegydíjából szépen élélhetnének, de újabb csapás éri őket: a császár 1820-ban megszünteti az utóbbit, hiába folyamodik érte újra Gabriéla, kiemelvén, hogy a francia nyugdíj, melyből Párisban is, Bécsben is levonnak, nem elég arra, hogy megéljenek belőle.⁸ Tehát most már csak a megnyírbált 2000 fr. és Gabriéla aranybánya részvényeinek⁹ csekély jövedelme marad meg számukra.

Jellemző Bacsányira, hogy, noha maga is igen szerény anyagi viszonyok közt élt, szegény rokonait is segíyezi, így öreg nénjét,

¹ Lev. 1816. okt. 21.

² Császári leirat. 1816. okt. 29.

³ G. levele 1815. aug. 1. és 7. (Wrbna gr. több levele B. hagy.-ban.)

⁴ Zeller, udv. fogalmazó értesítése. B. hagy.

⁵ G. levele 1817. jan. 16.

⁶ Memorandum fogalmazványja.

⁷ A linzi rendőr-igazgatóság értesítése 1817. szept. 13.

⁸ Folyamodvány conceptus.

⁹ A részvényeket többször próbálják eladni, de sikertelenül. (Levelezésük.)

Katalint, özv. Büky Imrénét, később ennek unokáját, ki végtelenül hálás iránta és atyjának nevezi leveleiben.¹

Bacsányi linzi száműzetésében, miután könyveit és iratait megkapja Párisból, ismét munkához fog. Talán érezte öregségét, gyengeségét és azt gondolta, hogy már nem él sokáig s nem akart meghalni a nélkül, hogy még valami szolgálatot ne tegyen hazájának néhány munkával, melyek már-már elfeledett nevét is felújítanák s fenntartanák.

Régi barátját *Trattner*t ráveszi, hogy egy sorozatot indítson meg régi költőkből s 1821-ben egy kis füzetet ad ki (*A magyar tudósokhoz*), melyben ezt a tervet ismerteti, Faludi verseinek kiadását igéri és megtámadja Kazinczyt és iskoláját az orthologusok mellett foglalva állást. 1824-ben a *Faludi* kiadás² meg is jelenik egy az előbbiéhez hasonló irányú értekezéssel.

A régen hallgató Bacsányi e váratlan megszólalása nagy feltűnést keltett az irodalmi világban. Ellenségei boszankodtak, barátai azonban igen megörültek neki s többen újra összeköttetésbe léptek vele. Legelső ezek közt gyermekkori barátja *Juranics László*, kivel már régen nem levelezett. Annál élénkebb levelezés fejlődik ki most köztük. *Juranics* valósággal bálványozza Bacsányit, kinek minden versét könyv nélkül tudja,³ s kit a legnagyobb magyar írók egyikének tart. Az irodalmi eseményekről, írókról (főleg a dunántúliakról) hűségesen megír mindent, a mit tud, de nemcsak ennyit tesz, hanem barátját, ki gyakran szűkölködik, pénzzel is segíti, hol 40, hol 60, hol 100 (ezüst) forintot küldvén neki.⁴

Többi barátai is mind becsülik és fájlalják távolmaradását. Némelyek azt hiszik, hogy nagy felügyelet alatt van Linzben s azért nem mernek neki eleinte írni.⁵ *Kisfaludy Sándor* is mindig megemlékezik róla s érdeklődik sorsa iránt, de nem levelez vele, mert »felsőbb helyről intették erre.«⁶ Mások azonban fölkeresik leveleikkel, hogy iránta való tiszteletüknek és szeretetüknek kifejezést adjanak. Így *Thaisz András*, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője, egy levelében így ír hozzá: »Ha valaki, én értelek, nagy férfiú! — nagyobb vagy, mint a te időd, a te szerencséd; és mindenkor nemes, mindenkor tiszta érzésed: s azért tisztellek.«⁷ *Bitnitz Lajos*, a jeles szombathelyi tanár, később nagyprépost és akadémikus, szintén levelez vele (Faludi kiadásához is szolgáltatott adatokat), tanítványait Bacsányi »érdemeinek tiszteletére s hazafisága követésére«⁸ buzdítja s mint az akadémia előkészítő

¹ B. hagyatéka.

² Részletes tárgyalásuk alább.

³ Jur. lev. B.-hoz 1823. aug. 1. Akad. kézirat.

⁴ Jur. levelei.

⁵ Jur. lev. 1823. aug. 31.

⁶ Jur. lev. 1822. decz. 10.

⁷ Thaisz lev. 1825. jan. 9. Akad. kézirat.

⁸ Bitnitz lev. 1826. máj. 11. Akad. kézirat.

bizottságának tagja tanácsokat kér tőle.¹ *Fejér György* is ír neki leveleket, nem is említve *Sághy* Ferenczet, az egyetemi nyomda igazgatóját, s *Trattner*t, kik nagyon sűrűn leveleznek vele. Többen arczképét kérik, így *Vitkovics*² és *Stettner György*.³ Mindez azt bizonyítja, hogy Bacsányit nem feledték el, sőt hogy sokan tisztelték és tekintélynek tartották. Nem mulaszthatom el, hogy még egy érdekes adatot fel ne hozzak erre. *Schedel Ferencz Handbuchj*át már *Toldy* név alatt adta ki s akkor még sokan nem tudták, hogy *Toldy* kicsoda. 1827. aug. 11-én írja *Schedel Kazinczynak*,⁴ hogy Bacsányi már megtudta, hogy ő *Toldy*: »Ha kikürtöli a publikum előtt, eszközöm, megölöm, s ha *Burschnak* neveznek is érte... a *Handbuch* költségei jóval meghaladják a 2000 frtot; praenumeransaim száma említést sem érdemel: ha Bacsányi munkámnak veszett hírét költi, szegénynyé tesz.« Ebből is látszik, hogy noha kicsinylették ellenségei, mégis félték tőle, mert szava még sokat nyomott a latban. Ugyanekkor *Schedel* már *Toldy* néven életrajzát kéri *Handbuchj*ába,⁵ de Bacsányi azt üzeni neki *Trattner* által, hogy írjon igaz neve alatt s adjon hosszabb határidőt a megírásra. *Toldy* erre azt felelte, hogy »üdvözlí Bacsányit s punctum.«⁶ Sajnáljuk, hogy ez így történt s Bacsányi nem írta meg életrajzát. Mennyi homályos pontot megvilágíthatott volna.⁷

Bacsányi irodalmi törekvéseiben különösen tapasztalta a magyar irodalomtól való elszigeteltségét, mint hazafit is keserítette a hatalanság szomorú érzete, ezért visszavágyott hazájába. Óhaját megírja *Juranicsnak*, ki közli azt *Kisfaludy Sándorral*. *Kisfaludy* megígéri, hogy közben fog járni a nádornál, csak előbb adja ki Bacsányi összegyűjtött munkáit, mert így ez is erősen támogatná a kérést.⁸ 1827-ben »némely követek által sürgette is hazajövetelét« barátjának, hanem mivel az maga nem kérelmezte, a karok és rendek nem avatkoztak a dologba. Ezt mondja *gr. Teleki József* is, kihez *Juranics* fordult ez ügyben. »Bacsányi Jánost mint költőt és magyar író — úgymond — senki sem tiszteli jobban, mint én, tiszta szivemből fájlalván tőlünk való kirekesztését; tudományosságunkhoz vonzó szeretetemtől ösztönöztetve, nagyon óhajtom visszaeresztetését« — de a dolgot ezen az országgyűlésen már nem lehet elintézni, mert már végére jár s mert sem maga nem esedezett, sem valamely törvényhatóság

¹ Bitnitz lev. 1828. febr. 3. Akad. kézíratt.

² Thaisz lev. 1825. máj. 8. Akad. kézíratt.

³ Stettner lev. 1828. jun. 18. Akad. kézíratt.

⁴ Kaz. lev. Kisf. K.-al és körével 104.

⁵ *Toldy* levele B.-hoz 1827. jul. 5. Akad. kézíratt.

⁶ *Schedel Kazinczyhoz* 1827. jul. 16. Kaz. Lev. *Kisfaludy K.-al* és körével. 98.

⁷ *Juranics* is kérte, hogy küldje el neki életrajzát s akkor is elmaradt a dolog. *Jur.* lev. 1824. ápr. 10.

⁸ *Jur.* lev. 1825. okt. 28.

támogatását ki nem eszközölte.¹ Így lassan elmulik az egész s Bacsányi tovább eszi a hontalanság keserű kenyerét.

1827-ben jelent meg verseinek első kötete, melynek nyomtatási költségeit, több mint 400 pengő forintot, Juranics fődözte, sőt a nyomtatásra is fölügyelt. A versek azonban nem találnak valami meleg fogadtatásra. Igaz, hogy *Parragh*, a jó göllei esperes, ezt írja több eladni való példányra:

»Sokszor fogja a nap hazánkat kerülni,
Míg egy magyar anya Bacsányit fog szülni.«²

de másoknak meg nem tetszenek a versek s ezek a mások sokkal többen vannak. A második bővített kiadásból (1835.) pl. Zomborban a főispáni installation egyet se vettek meg, azt adván okul, hogy »régí magyarsággal« van írva. »Ilyen most a világ — írja keserűen a jó Juranics — hiába böstörködünk, de már nincs haszna.«³ A kritika is szigorú iránta, Toldy a Kritikai Lapokban kissé erősen bírálja meg.

Egyáltalában nem igen beszélnek róla, a kor nemérti már meg a *régi* költőt, *régi* magyarságot. Ez mélyen megszoríthatta az öreg költőt. Láttá, hogy az ő kora már lejárt, sem tudományos, sem költői eszméi nem hatnak többé, ezért el is hallgatott végsőképen.

A sokszor csalódott férfiúnak azonban van egy őrző angyala, ki megérti, ki elsimitja homloka komor redőit s kiről elmondhatja: mindenben csalódtam, csak ő benne nem: ez Gabriéla. Szeretetünk egymás iránt nem csökken, a jó egyetértést köztük soha semmi sem zavarja meg, hajuk ősz már, testük roskatag, de szeretetük a régi. Ennek a meghatóan szép vonzalomnak gyönyörű tanújele Gabriélanak egy költeménye, melyet férjének 65. születésnapjára írt:

Am. 9-ten Mai 1828.

»Das Schicksal hat mich ganz in deine Macht gegeben;
Schon mehr, als einmal risst du mich ins Leben
Auf halbem Weg vom Schattengang zurück!!
Und noch einmal begrüsst mein trüber Blick
Den schönen Tag, den noch Erinnerungen umschweben
Von meinem Himmels Traum, und meinem Erdenglück.
Doch Monde wechseln, und die Jahre fliehen,
Und ein Geschenk ist jeder Augenblick; —
Die Parzen haben dir mich nur *geliehen*,
Und fordern nächstens mich vielleicht zurück.
Drum, wenn sie wieder mir den schnellen Bothen senden,
Der längst schon über mich die grausen Flügel dehnt,
So sei mir (s' steht bei dir) — wie könnt' ich schöner enden,
Vergönnt still zu vergehn an deiner Brust gelehnt.«⁴

Három évvel előbb pedig (1825. jun. 10.) házasságuk évfordulóját ünnepli egy hosszú, szép költeményben (*Die Bundesfeyer*),⁵

¹ Jur. lev. 1827. jul. 28.

² Jur. lev. 1829. decz. 21.

³ Jur. lev. 1838. szept. 1.

⁴ Kiadatlan. B. hagyat.

⁵ Kiadatlan. B. hagyat.

melyből meleg szeretet és boldogság árad, s mely nem oly elegikus hangú, mint a fönnebbi. Férjét dicsóíti benne:

»Der Erkenntniss mühevollte Stufen
Hebst mit sanftem Ernst du mich hinan,
Und von Lieb' und Freundschaft aufgerufen
Wagt ich kühn mich auf die höhre Bahn.

És alább:

»Ja, mit Sehnsucht hang ich an dem Leben
Im Besitz so vieler Seligkeit:
Doch für dich, für dich es hinzugeben
Findest du mich Theuer! stets bereit.

E páratlan nőn kívül még egy ember áll közel szívéhez: *Hafner József*. Hafner linzi lakos volt s Bécsben tanulta a képzőművészeti akadémián a szobrászatot. Tanára, ki Bécsből igen jól ismerte Bacsányit, azt tanácsolta neki, hogy ismerkedjék meg a kiváló képzettségű magyar íróval s ajánló levelet is adott neki. Hafner megismerkedett Bacsányival (még 1818-ban), ki nagyon megszerette a tehetséges fiatalembert s fiaként bánt vele. Hafner igen sokat járt Bacsányiékhoz s a legbizalmasabb emberük lett, úgy hogy családjukhoz tartozónak tekintették. Tőle tudunk néhány adatot Bacsányi linzi életéből.¹ Szerinte sorsuk miatt sohasem panaszkodtak, a multat nem emlegették; Bacsányi szívesen s lelkesülten beszélt hazájáról, de csak egyszer hallotta tőle szomorúan mondani: »És én nem halhatok meg Magyarországon!« Linzben Bacsányiék nagy tiszteletben tartották. *Hoch*, a szigorú rendőrfőnök, igen jó viszonyban volt velük, hasonlóképen *Bauernschmied* az egykor olvasott novella író.² Ha a sétátéren megjelent Bacsányi, a város előkelői vették körül. Ennek a közbecsülésnek alapját valószínűleg abban kereshetjük, hogy Bacsányiék a kormányzónak, *Lamberg herczegnek* házához is járatosak voltak, mit nemcsak Hafner állít, hanem a herczeg és herczegnő udvarias levelei és meghívói³ is bizonyítanak, melyekből kitűnik, hogy a herczegi családdal jó, mondhatni baráti viszonyban voltak. — Magyarországi vendégek is sokszor megfordultak Bacsányiéknaál, mint levelezésükből kitűnik, így többek közt *Szalay László*, akkor már ismert publicista (1843). Mily jól eshetett a szegény száműzöttnek, hogy honfitársaival hazája nyelvén, hazájáról beszélhetett. S bizonyára jól eshetett neki a megemlékezésnek és elismerésnek az a néhány sugara is, mely hazájából elhatott linzi magányába. Így 1837-ben *Jankovich Miklós* meleg hangú levelet ír neki s a pesti nemzeti színház megnyitására kiadandó emlékkönyv számára verset kér tőle: »A kihajnallott magyarság egy hőse, az élő hősök Nestora-Bacsányi!!! meg ne szólaljon a magyar díszes pesti

¹ Thaly czikke. Figyelő 1877. III. és Hafner levele. Akad. Értesítő. 1872. VI. 75.

² Hoch és Bauernschmied levelei.

³ B. hagyatékában (levelek és följegyzések).

theátrum (színház) méltóbban, mintsem színház) kinyitására? s ezen felszólítást némán, hidegen fogadja, lehetetlen.«¹

Bacsányi szép és udvarias levélben köszöni meg a megemlékezést, de nagyon öreg már, neje is nagyon beteg s ilyen állapotban nem tehet eleget a kívánságnak »annyival is inkább — írja, — mivel a versszerzésnek végét vetettem, — különben sem bírván azon madarak természetével, melyek nemcsak tavaszi s nyári napokban, hanem decemberben is egyre énekelnek.«² Kisfaludy Sándor ugyancsak 1837-ben Juranichhoz írt levelében így nyilatkozik Bacsányiról: »Vajha barátunk magára vállalná az erőszakos új szavakat megrostálni, véleményét közzé tenni: nyelvünk természete szerint melyek elfogadhatók, melyek elvetendőek... Annak, a ki ezt végrehajtsa, nagy tekintettel bíró philologusnak, grammatikusnak kellene lenni. Ezen feladásnak barátunk tudna legjobban megfelelni.«³

Bacsányi természetesen nem vállalkozhatott erre a nagy szerepre már öregségénél s megromlott egészségénél fogva sem. Linzben sokat betegeskedik, az éghajlat árt neki, többször vannak ájulási rohamai, mikor azt hiszi, hogy végórája ütött.⁴ Még 1823-ban búcsút vesz Juranichtól »azon esetre, ha meghalna«,⁵ de természete szívósabb, mint hitte s ez a búcsú korai volt még akkor.

Szegény felesége szintén sokat betegeskedik és sokszor annyira rosszul van, hogy férje alig tudja életre hozni.⁶ 1835-ben azt írja egy barátnőjének, hogy már harmadik éve nem hagyhatja el a szobát köszvénye miatt, egyik kezét se tudja jól használni s nehezen sántikál. 1839-ben nagyon rosszra fordul betegsége. Férje meg akarja még örvendeztetni utoljára azzal, hogy utolsó költeményét kinyomatja, de a nyomtatási engedély késik. A halál gyorsabb volt, mint a censor. Julius 28-án érkezik meg a nyomtatási engedély, de későn: Gabriéla már akkor halott. Julius 24-én estve 11 óra előtt elszunnyadt örökre — írja Bacsányi⁷ — eltemették július 26-án délután 5 órakor . . .

Ah! te meae si partem animae rapit
Maturior vis, quid moror altera ?«⁸

Mennyire átérezhette a szegény öreg költő Horatiusnak ezeket a szép szavait! Valóban »lelkének fele« volt ez a nemes, végtelen jószágú asszony, kinek halálával a földi boldogság megszűnik rá nézve. Elborult kedélyvel munkában keres vigasztalást. A hazai lapokat és folyóiratokat olvasgatja, melyek többnyire mind járnak neki⁹, sőt a politikát is figyelemmel kíséri, mint ez jegyzeteiből kitűnik.

¹ Jankovich levele 1837. aug. 6.

² Levele Jankovicshoz 1837. szept. 18. (conceptus).

³ Jur. levele 1837. szept. 13.

⁴⁻⁵ Följegyzései.

⁶ Följegyzése. Erre vonatkozik G. fönnebbi verse.

⁷ Följegyzése.

⁸ Hor. Carm. II. 17.

⁹ Hagyatékában megvannak,

Vigasztaló anyaga nincs többé mellette, ennek s beteges epésségének tulajdoníthatjuk másképp megmagyarázhatatlan összezördülését legjobb barátjával és jótevőjével, Juranicscsal.¹ Nem csodálkozhatunk ezután azon sem, hogy akadémiai taggá választását nem veszi tudomásul. — 1843. okt. 7-én választja meg az akadémia levelező tagjának Toldy indítványára »a iiteratúra egy régibb és kevésbbé biztató korszakában tett érdemeiért«² egy szavazat kivételével egyhangúlag.³ Bacsányi azonban nem felel a nagyon elkéselt kitüntetésre, hiába sürgeti hivatalosan Toldy,⁴ majd Lukács Móricz.⁵

Ennek okát nemcsak meghasonlott kedélyében és büszkeségében találjuk meg, hanem abban is, hogy az akadémiát, hol ellenfelei voltak többségben, nem becsülte sokra, mint ez egy levél-töredékből kitünik, melyben igen epésen itéli el az akadémiát s kimondja, hogy a »nagy nehezen felállott tudós társaságtól méltán *jobbat* és *illőbbet* várt s reménylett a magyar nemzet.«

Utolsó éveit elvonulva töltötte s csak kedves Hafnerével érintkezett, ki öreg korában is élénken emlékezett még a végtelen nemes arczkifejezésű, a lélek mélyéig ható éles tekintetű, karcsú, magas termetű Bacsányira, ki agg kora daczára egyenesen, fölemelt fővel járt.

Halála előtt alig két hétig volt ágyban fekvő beteg.⁶ Még egy istenhozzádot mondott hazájának:

»Érzem s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár.
Isten hozzád édes hazám,
Isten hozzád örökre már!«⁷

de a haza nem hallotta meg búcsúszavát. Elfeledve halt meg 82 éves korában 1845. május 12-én Hafner karjai között és a linzi temetőbe költözött Gabriélája mellé, kipihenni a hosszú, keserves életet.

Otthon, hazájában, mit sem tudtak haláláról. 1847-ben Toldy meg akarta látogatni s akkor tudta meg, hogy már két évvel ezelőtt meghalt. Sietett haza megvinni a hírt s felújítani emlékezetét, békejobbot nyújtani az ellenfélnek, mint Kölcsey tett Berzsenyivel. 1847. aug 5-én tartotta emlékbeszédét az akadémiában: tesztem ezt — úgymond — »nem pusztán hivatalos kötelességből, hanem szívem ösztönéből is, hogy azzal irántam legalább árnyékát békéltessem ki.«⁸ Szép emlékbeszédén kívül még azzal is kimutatta az egykori ellenfél iránt való kegyeletét, hogy

¹ Levélconceptus 1840. ápr.

² Gr. Teleki József lev. 1843. okt. 7.

³ Szalay László lev. 1843. nov. 19.

⁴ 1844. febr. 3.

⁵ 1844. márcz. 27.

⁶ Thaly id. czikke.

⁷ Kiadatlan. Hagyat.

⁸ Toldy Össz. Munk. V, 211.

1865-ben összegyűjtött munkáit kiadta (*Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben.*)

Bacsányi végrendeletében Hafferl kereskedőt tette általános örökösévé, mert Hafferl közvetítette francia penzióját s ő tartozott neki. 1121 kötetből álló könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak hagyományozta, továbbá kikötötte neje összes verseinek kiadását¹ és síremléket kettejüknek.² Hafferl azonban azt állítván, hogy a hagyaték eladásából befolyt összeg alig hogy fedezte a tartozást, nem volt hajlandó a két utóbbi kívánság teljesítésére. Á derék *Hafner* maga állítatott tehát szép síremléket³ Bacsányinak és nejének, kikhez fiúi szeretettel ragaszkodott mindig. Neki köszönhetjük továbbá Bacsányi nagybecsű hagyatékának megőrzését is. Ő viselte gondját a tömérdek levélnek és kéziratnak, míg *Kantz Zsigmond* (nyug. kir. bánya- és erdészeti főtanácsos) megismerkedvén vele, nem rendezte az egészet. Valóban elismerésre méltó szorgalommal és fáradsággal állította össze a nagy anyagot, sőt ennek alapján egy életrajzi vázlatot is irt Bacsányiról⁴ s az egész becses gyűjteményt Hafner engedelmével elküldte az Akadémiának.

Végül közlöm, Bacsányi sírírátát.

»An der Seite seiner geliebten Gattin ruhet hier
Herr Johann Batsányi
gelehrter und Dichter
geboren zu Tapolcza in Ungarn den 9. Mai 1763,
gestorben zu Linz, den 12. Mai 1845.

Armer Mensch, Sie haben viel
Dich betrogen auf der Erde!
Fort von deinem stillen Herde
Weit ins trübe Weltgewühl
Riss dich falscher Träume Spiel.

Ach was hast du nun gefunden?
Tief im Herzen schwere Wunden!
Ruhe sanft vom Kampfe aus,
Friedlich ist das enge Haus.

Die Mitwelt mag neidisch oder undankbar,
aber die Nachwelt wird gerecht sein.

Kövessük ezt a remény alakjában kifejezett intést s adjuk meg az idegen földben porladó magyar költőnek azt, a mire mindig vágyódott s a mit életében el nem érhetett: szolgáltatassunk neki igazságot!

SZINNYEI FERENCZ.

¹ Most is sajtókészen vannak az Akademiában.

² Végrendelete. U. ott.

³ Császár Árpád tanár úr szerint, ki néhány hónappal ezelőtt Linzben járt, az emléket és a sírt a végpusztulás fenyegeti.

⁴ Die Lebens-Ereignisse des ungarischen gelehrten und Dichters Johan Batsányi von Jahr 1796. bis zu seinem Tode. Akad. kézirat.

KISFALUDY KÁROLY »MURÁNYVÁR OSTROMÁNAK« FORRÁSA.

A fehérvári színtársulat Brunswick grófnak, a pesti és budai német színházak bérlőjének, engedelmére 1819. május 3-án Kisfaludy Károly a »Tatárok Magyarországon« című történeti drámájával kezdte meg működését. Igen nevezetes napja ez a magyar drámairásnak! A »Tatárok Magyarországon« rendkívül megtetszett a közönségnek. A hatás oly nagy volt, hogy a magyar színháznak nézőközönséget teremtett. A különben gyenge, jelentéktelen dráma ezért lett oly nevezetessé. Fontos azonban irodalmunkra nézve azon körülmény is, hogy az elért siker Kisfaludyt a drámairás folytatására ösztökélte. S mivel látta, hogy a közönségnek tetszik a magyar dicsőséget hirdető történelmi tárgy, különösen ilyen — nemzeti — irányban fejtett ki nagy tevékenységet. Így lőn ő a kor hangulatának segítségével a magyar romantika vezetőjévé!

Számos nemzeti irányú drámája közül e helyt »Szécsi Mária vagy Murányvár ostroma« című, 4 felvonásos és prózában írt eredeti hazai drámájáról, még pedig ennek forrásáról akarok értekezni. A szóban forgó drámát ugyan már 1817-ben kezdte írni, de csak 1820-ban készült el vele s ugyanezen év május 3-án elő is adták Pesten. Másodszor és talán utoljára csak 1836-ban szeptember 26-án került színre. A dráma ugyan nem tartozik Kisfaludy fontosabb művei közé, mégis érdekes az irodalomtörténetre, hogy honnan merítette a költő tárgyát.

Széchy¹ Mária regényes élete Kisfaludy előtt más költő és író figyelmét is magára vonta. Közülök e helyen csakis Gyöngyösit, a XVII-ik századbeli költőt, említem meg. Ő volt ugyanis a legelső, a ki az érdekes eseményt 1664-ben egy nagyobb terjedelmű époszszá dolgozta fel a »Márssal társalkodó Murányi Vénusz« címmel. Az érdekes pár komornyikja, a ki az époszt közvetlenül az esemény lefolyása után írta, a római mythológia segítségével klasszikus mezbe bujtatva, de hűen a valóság szerint írja le az ese-

¹ Ez a név helyes írásmódja Acsády szerint, Kisfaludy azonban »Szécsi«, Mednyánszky pedig »Szétsi« alakban írja.

ményt. Ezt bizonyítja Acsády Ignác, »Groff Anna Maria Széchy« című (a Magyar Történelmi Életrajzokban 1885-ben megjelent) alapos munkája, de megmondja ezt Gyöngyösi is művének, — melyet a párhoz intéz, — előszavában a következőkép: »Nagyságtok egymás kedvéért való cselekedete, a következő időknek messze határra repülvén, ottan is hiresüljön, ismertessék, terjedjen és éljen örökké, annak emlékezetét viselő históriámnak elevenítése által.« Gyöngyösi elérte célját, mert nagyrészt az ő munkája örökítette meg az eseményt, általa vált híressé, ismeretessé, általa terjedt. Számos költő az ő éposza alapján dolgozta fel újra az eseményt.

Kisfaludy »Szécsi Mária vagy Murányvár ostroma« című drámájáról is azt hitték általában, hogy Gyöngyösi »Murányi Vénusa« volt a forrása, csak hogy Kisfaludy a Gyöngyösinél talált történetet nem használta fel szolgálai módon, hanem költői céljai szerint saját leleményeivel látta el. Ha azonban valaki figyelmesen olvassa el a két művet, arra a meggyőződésre jut, hogy az eltérés a két mű között igen nagy s hogy Kisfaludy a történetet más forrásból is merítette. Így jártam én is. Kutatni kezdtem s kutatásom igazolta állításomat, mert megtaláltam a forrást. Mednyánszkynek »Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit« (Pesth, bei Adolf Hartleben 1829) című mesegyűjteményében »Brautwerbung« czímen találtam egy elbeszélést, a melynek eszmegezte majd minden részletben, sokszor majdnem szó szerint megegyező Kisfaludy drámájával. Mindkettőben közösek a történettől (s Gyöngyösitől) való eltérések, úgy hogy lehetetlen a kettő eszmemenetének azonosságát fel nem ismerni.

Lássuk azért először Mednyánszky elbeszélését.

A harminczéves háború még dühöngött, a mikor II. Ferdinánd elhunyt s »nyomorgattatott országát öregebb fiának hagyá.« Jóllehet ez a 30-éves háború hatása alatt a magyarországi protestánsoknak nagyobb szabadságot biztosított, sőt a törökkel is békét kötött, mégsem állíthatta helyre a nyugalmat országában. Minél több eredményt értek el a németországi protestánsok, annál inkább mozgolódtak a magyarországiak.

Igen jó szemmel nézte e mozgalmat a Bethlen halála után erdélyi fejedelemmé megválasztott idősb Rákóczy György, sőt titokban szította is, mert remélte, hogy — mint közvetítő — országát gyarapíthatja. 1644-ben már nyíltan lépett fel a magyarországi protestánsok jogainak védelmére, szövetséget kötve Amurath szultán halála után ennek utódjával és a svédekkel. Miután pedig Ferdinánd visszautasította az ő ajánlatait, betört Magyarországra.

Ferdinánd Németországban lévén elfoglalva, eleinte csekély erővel szállhatott vele szembe. Esterházy Miklós nádor vezérlete alatt egy kisebb sereget küldött ellene, de nem tarthatta fel útjában s így Rákóczy több felső-magyarországi várost foglalt el az

első berohanásra. De meghódolt neki s befogadta őrseregét Murány, nemcsak Gömörmegye, hanem egész Felső-Magyarország legfontosabb vára is.

Ferdinánd később Buchheim generális vezérlete alatt újabb sereget küldött, mely Rákóczyt visszavonulásra kényszerítette. Visszavonulása után csak azon várak maradtak meg birtokában, a hol őrséget helyezett el. Így maradt kezén Murány is, mely Szétsi Máriának, a híres Szétsi György legidősebb lányának és Bethlen István özvegyének, volt birtoka. Atyjától örökölte vitézi tulajdonait s a természet tévedni látszott benne, mert erős, férfias léleknek adott asszonyi testet. Már fiatal korában mutatkozott benne a férfias lélek, mikor sem fenyegetés sem börtön, csak a hatalmas atyának könyörgései birták arra, hogy Bethlenhez menjen nőül.

Ezen időben Mária már özvegy volt s buzgó protestáns létere szívesen fogadta be a várba Rákóczy őrseregét, sőt Rákóczy visszavonulása után erős ellentállásra készült. Pánczélt, kardot, sisakot öltve, maga parancsolt.

Esterházy seregével üldözte a visszavonuló Rákóczyt, s a vár ellen Wesselényi Ferenczet küldte egy nagyobb csapattal. Wesselényi először is kikémleltette a várat, azután hírnököt küldött a várba, hogy a vár feladására szólítsa fel Máriát. Mária válasza határozottan visszautasító volt. Noha Wesselényi ezután megtett mindent, nehogy azon szégyen érje, hogy nő győzi le, — ostroma még sem sikerült. Sokáig állott ott hiában s már kétségbe esett, mert annak hire járt, hogy Rákóczy ismét előrevonul. Ekkor hirtelen egy gondolat villant meg agyában. Sátrába zárkózik, majd hírnököt küld fel Máriához ama kéréssel, hogy szakítsa félbe ideiglenesen a harcot s hallgassa meg egy alvezérét, kit követül küld. Mária teljesíti kérését. Az alvezér álarcza alatt maga Wesselényi megy Mária elé és szép szavakkal a vár feladására akarja bírni. De mikor látja, hogy szavai rosszul hatnak, átadja neki Wesselényi levelét s gyors választ kérve, elsiet. Máriát meglepi a levél tartalma, mert megtudja belőle, hogy Wesselényi — őt látni óhajtva — maga jött fel az alvezér személyében, s mivel Mária felülmulta vágyait, felajánlja neki kezét és szívét. Mária hosszas habozás után végül azt adta hírül, hogy ha Wesselényi igazán szereti és bátor, jöjjön fel a válaszáért éjfélkor egyedül a várba egy északi (kivilágított) ablakon.

Ez a válasz nem volt ugyan Wesselényi inye szerint, mégis rövid megfontolás után elhatározta magában, hogy elmegy. Egyikének biztosai közül felfedezé titkát és utasításokat adott, ha valami történnék vele. Éjszaka önkénytelen borzadással, de azért bátran indult utjára. Meg is érkezett a kijelölt ablakhoz s azon át egy homályosan világitott terembe ugrott. Ekkor hirtelen megragadták, a földre teperték s elvették kardját, törét. Ezután egy szobába vezették, a hol gondolkozhatott helyzete fölött. Nemsokára

egy komor férfiú lépett eléje s átadta neki asszonya üzenetét, a mely szerint Mária felajánlja neki szabadságát, sőt kezét, várát birtokaival együtt, ha az erdélyiek pártjára áll, ellenkező esetben egy óra elteltével rá halál, seregére végromlás vár. Wesselényi visszautasítja az ajánlatot és kijelenti, hogy inkább meghal, sem-hogy megszegje szavát, esküjét s árulást kövessen el. Ugyanezt feleli egy óra múlva, midőn a küldött ismétli ajánlatát.

Bátran lép a vérpad elé, lelkét Istennek ajánlva, a mikor ruhasuhogást hall. Mária jelent meg s kijelenti előtte, hogy a próbát vitézül állotta ki. Érdemesnek tartja arra, hogy feláldozza szabadságát, miért kezét, várát neki ajánlva, a királynak hódol.

Wesselényi a hirtelen változáson egészen elszédülve borult Mária lábai elé, de Mária emlékeztette arra, hogy Rákóczy őrségét kell még lefegyvereznie. Felszólította, hogy az ismert uton küldjön a várba 100 bátor vitézt, a többiek pedig kezdjék meg kívülről az ostromot. Ugy történt. Alig kelt fel a nap, már a vár és az őrség a királyi sereg birtokában volt. Nemsokára rá egybekelt a nemes pár.

Ezek után hasonlítsuk össze az elbeszéléssel Kisfaludy drámáját. A rövidség kedvéért az események fontos mozzanatait emelem ki.

Kisfaludy drámájában is Mária Murálynak egyedüli birtokosa és Szécsi Györgynek legidősebb leánya. Mária Kisfaludynál is oly férfias, vitéz, pánczélos, kardos és sisakos, mint Mednyánszky-nál. Mária a drámában is igen lelkes erdélyi párti. A várat itt is az aransarkantus Wesselényi ostromolja a nádor parancsára s Wesselényi itt szintén oly kellemetlenül érzi magát a nőparancsnokkal szemben. Ostromol, de sikertelenül. Ekkor itt is arra szánja magát Wesselényi, hogy — mint önmagának követe — jelenjen meg Mária előtt s teljesen úgy jár el, a mint azt fentebb hallottuk. Mária Kisfaludynál is próbára teszi először Wesselényit, azért teljesen oly módon hívja a várba feleletért, mint fentebb. Wesselényi itt is felfedi titkát egy alvezére előtt, mielőtt felmegy a várba; itt ép úgy jár és oly próbát áll ki, mint Mednyánszky-nál. Mária is felajánlja a próba után kezét és várát s meghódol a királynak. De itt is figyelmezteti az ámuló Wesselényit, hogy az erdélyi őrséget le kell fegyvereznie. Csak ezután következik egy kis eltérés, mert míg az elbeszélésben 100 vitéz Wesselényi hívására jön a várba, Kisfaludynál a titokba beavatott alvezér tör be az ablakon 100 vitézzel, mert attól tartott, hogy vezére valami bajba esett. De már az, hogy az ostromot újból kezdik (az egyik rész kívülről, a másik belülről), és végre a házasság ismét egyező mindkettőben.

A fenti összehasonlítás szerint látható, hogy Kisfaludy drámája és Mednyánszky elbeszélése egymással teljesen egyezően adják elő az eseményt. Épen ezért azon gondolatra jutottam, hogy Kisfaludy Mednyánszkytól vette a tárgyat. Csak az a bökkenő,

hogy Mednyánszky elbeszélései csak 1829-ben jelentek meg, Kisfaludy pedig már 1817-ben fogott drámája irásába. Ama körülmény, hogy a mesékhez irt előszóban Mednyánszky utal arra, hogy »több az itteni elbeszélések közül tömegül és ingerül szolgáltak költeményű miveknek, melyek mint balladok, hősköltemények, szindarabok nincsenek érdem nélkül s becsérdemesítést már találtak is«, oly gondolatot ébresztettek fel bennem, vajjon nem közölte-e Mednyánszky a szóban forgó elbeszélést már valahol máshol. Sejtelmem igaznak bizonyult, mert a bécsi Hofbibliothekban kutatva rátaláltam Mednyánszky elbeszélésére »Wesselényi's Brautwerbung« czímen az »Archiv für Geographie, Historie, Stats- und Kriegskunst« (Wien, Verlag Anton Strausz) című folyóirat 1817-iki évfolyamának első felében (71. szám). S így már világosan érthető a dolog. Kisfaludy az elbeszélést az 1817-ik év első felében olvasta, s még ugyanazon évben hozzáfogott irásához. Megjegyzendő, hogy ugyanezen folyóiratról vette »Stibor«-jához is a tárgyat. Szolgáljon végül a következő párhuzam annak bizonyításául, hogy Kisfaludy a lényegét sokszor majdnem szó szerint vette át.

(*Mednyánszky.*)

Sein Ergeitz fühlte sich auf das dringendste aufgeregt alles Mögliche anzuwenden, um den Schimpf nicht zu erleben von einem Weibe besiegt zu werden.

Diese hochherzige Frau, die älteste Tochter des Georg Szétsi's, eines der ersten Helden seiner Zeit, doch auch die letzten seines angesehenen Geschlechtes, hatte die grossen Eigenschaften ihres heldenmüthigen Vaters geerbt. Die Natur schien sich geirrt zu haben, indem sie für eine kräftig männliche Seele einen weiblichen Körper schuf, gleich als hätte sie im unentschlossenen Schwanken, ob sie einen so berühmten Heldenstamm erlöschen lassen sollte oder nicht, durch einen halben Willen für beides, ein Zwittergeschöpf hervorgebracht? Muth, Entschlossenheit, Tapferkeit und ein unbeugsamer, glühender Freiheitssinn, waren die Ideale höchster Vollkommenheit, die ihrem furchtlosen Geiste unaufhör-

(*Kisfaludy.*)

Wesselényi (egyedül). Egy asszony áll tehát előttem, ezzel lépjek fel a sorompóba s férfúi erőmet azon mutassam? Kelletlen harcz! melyben veszteni, de nyerni nem lehet; stb. (I. 5.)

Kádas. Ez a nagylelkű asszony Szécsi Györgynek, ama világcsudálta vitéznek leánya. Atyjának nagy tulajdoni rá is szállottak és a természet szinte hibázní látszott, midőn ily magas lelket egy asszonyi testbe zára, mintha nem akarta volna, hogy a bajnoki törzsök közönséges szülő-asszonynyal végződjék. Bátorság, eltökéltség, dönthetetlen hívség és forró szabadságkivánás: ezen erkölcsök díszesítik őtet. (I. 6.)

lich vorschwebten und die zu erreichen all' ihr Streben war, sollte sie auch darüber Gränzen zarter Weiblichkeit überschreiten.

Kaum über die ersten Kinderjahre hinaus, zeigte sich die feste männliche, mit ihrem Geschlechte in seltenem Widerspruche stehende Meinung für jede Kraftäusserung und nicht Drohungen der Ältern, nicht ein langwieriger Kerker konnte ihr den ungeliebten Gemahl aufdringen, wohl aber die eindringenden, flehenden Bitten des Vaters, jenes Mannes, der nie gebethen hatte.

Eifrig dem evangelischen Glauben zugethan, hatte sie Rakotzi's Party mit allem Eifer ergriffen und ihm freudig die Thore geöffnet; auch nun bei seinem Rückzuge nahm sie willig seine Truppen zur Verstärkung der eigenen Besatzung auf und rüstete sich auf das thätigste zu einem kräftigen Widerstande. Selbst den Oberbefehl führend, mit männlichen Kleidern angethan, die Brust durch den Stahlpanzer verwahrt, den Kopf mit dem Eisenhelme unter hoch wallenden Federn bedeckt, an der Seite ein mächtiges Schwert, so erschien sie wie Pallas Athene schön und furchtbar anzusehen, in der Mitte der versammelten Krieger, durch Feuer entflammte Worte den Muth der Tapferen zur Begeisterung zu erheben.

Plötzlich fuhr es, wie ein Blitz durch seine Seele . . .

Der Worte viele verschwendete er vergebens; sie zur Übergabe zu bereden . . .

Kádas. Kifejtőzvéen a gyermekség korából, mindjárt kitündöklött belőle az erős lélek, mely őt különböztette nemétől; és se dorgálás, se hosszú fogság nem vehette arra, hogy kezét egy nem kedvelt férfinak nyujtsa, hanem atyjának buzgó kérése, egy embernek, ki soha kérni nem szokott. Bethlen István volt, kit atyja választott. (I. 6.)

Wesselényi (Budaházihoz). Szólj követ, kénytetett asszonyod kikelni ellenünk, vagy önkényt tette azt?

Budaházi. Önkényt, mert kénytelenséget nem ismer erős és szabad választáshoz szokott lelke. Ő jóvoltából nyitá meg Rákóczynek várát és zsoldosinak menedékhelyet adott, kiket ő is most vezérel és okvetetlen nekik parancsol. (I. 3.)

Kádas. Az erdélyi fejedelem megverettéven a király népétől, nála mentséget keresett és részére vonta Máriát: ez befogadta zsoldosít, de a kormányt kezében tartá és azt, lelkesen vezetni tudja. Érczsisak fején, súlyos kard oldalán, melle vaspánczél alá szorítva; így jelenik meg katonái közt, szép és rettentő, mint egy istenné hajdani időkből, a félénk szívében is bátorságot gerjeszt s tűzszavaival, báj tekintetével a közleket is magas tettekre ingerli. (I. 6.)

Wesselényi. Barátom! egy gondolat ötlött fejembe . . . (II. 2.)

Mária. Hasztalan pazérlod szép szavaidat. (II. 10.)

Wer mahlt ihr Erstaunen, als sie in selben las, Wesselényi voll hoher Bewunderung ihres Muthes und von unwiderstehlichem Drange, die göttergleiche Frau zu sehen, dahingerissen, sey selbst vor ihr gestanden und biethe ihr, der Herrlichen, die das Bild seiner Phantasie nicht bloss erreicht, sondern weit übertroffen habe, willig Herz und Hand zum ewigen Bunde.

Ist seine Gesinnung wahrhaft redlich, Muth ihm nicht fremd, so findet er an der Nordseite der Veste in der Mitternachtsstunde ein erleuchtetes Fenster und eine dahin führende Strickleiter, auf der er jedoch ganz allein, der Entscheidung entgegen eile!

Nicht ganz nach Wunsch und eben so unervartet wie der Antrag war diese Antwort, doch nach kurzer Überlegung war von Wesselényi der Entschluss gefasst, des Wagstück zu bestehen. Nur einem einzigen seiner Gefährten vertraute er das Geheimniss, Anordnungen treffend für den Fall, dass ihm etwas Menschliches begegne.

»Der Ort, an dem ihr euch befindet, spricht selbst, in wessen Gewalt ihr seyd. Doch bietet euch meine mächtige Gebietherinn Freyheit, ja selbst ihre Hand mit dieser Burg und allen Besitzungen, wenn ihr die Sache eures Königs verlasset und des Siebenbürgers treuer Anhänger werdet. Weigert ihr euch aber«, fuhr er wild fort, »so erwartet euch binnen einer Stunde der Tod, und euer hauptloses Heer bey dem anbrechenden Morgenstrahle sicheres Verderben.«

Lóra. (Olvas). »Wesselényi Ferencz elragadtatván magas lelkedtől, személyedet látni akarta. Szép erkölcsöd az ismeretlen is meghódították és ezzel ő kezét, szívét örök szövetségbe ajánlja; legboldogabb halandóvá teszed, ha kérését méltányolni tudnád. Ő maga volt az, ki előtted állt és gyors, de igaz feleletre vár. (III. 1.)

Kádas. Azt izeni: ha igaz, mit leveledben vallottál, tehát még az éjjél előtt jelenj meg Murányban, ott ő személyesen fog felelni.

Wesselényi. Én?

Kádas. Igen, a várnak éjszaki részén, a szélső falon világot fogsz látni; ott az ablakon leeresztett kötél-lajtorján menj fel, de egyedül; ott fogod őt találni.

Wesselényi. Kérésem ritka, a válasz szinte váratlan. Legyen tehát! az idő rövid, ki sokat fontol, keveset cselekszik...

Wesselényi. (Kazaihoz). Barátom, ha mégis valami emberi történnék rajtam, vezesd te a sereget. (III. 8.)

Budaházy. Hallgasd, mit mondok: ez a hely nyilván mutatja, kinek hatalmában vagy; im magad jöttél kelepczébe, senkit sem vádolhatsz...

Szécsi Mária, az én asszonyom, szabadságát, szívét, kezét néked ajánlja, ha elhagyod Ferdinánd király részét, fegyveredet ellene fordítod és az erdélyi fejedelemmel tartasz. Ha nem cselekszed: tehát reád kínos halál, fővesztett seregedre szégyen és romlás vár. (III. 11.)

Mit Unmuth erwiederte der Gefangene: tief beleidigt fühle er sich durch eine ähnliche Zumuthung, nie würde er sein Leben durch schändliche Treulosigkeit erkaufen, heilig sey ihm stets sein Wort . . .

Kein Recht habe die Gebietherin über sein Leben, doch ehe möge sie es ihm entreissen, als er sich ihrem Willen füge.

Von Recht nicht, sprach jener, bloss von der Macht sey hier dei Rede und davon, den Vortheil, den sie gewährt, klug zu benützen. Gewählt müsse werden zwischen Übertritt und Tod, in einer Stunde kehre er wieder, sich des einen zu versichern, oder das andere zu vollziehen.

»Du hast die Probe ritterlich bestanden, so tönt es aus ihrem lieblichen Munde, du bist es werth, das ich dir der Güter höchstes, meine Freyheit zum Opfer bringe. Nur ein grossgesinnter Mann durfte es wagen, mir die gebiethende Hand zu reichen, darum musstest du den Muth grösser als in der Schlacht bewähren, sollt ich vor dir, dem Stärkern mich beugen. Hier meine Hand, und mit ihr die Veste, die von nun an dein und deines Königs Dienste gehört.«

Wesselényi. Nem kedvelem anynyira életemet, hogy ily alacsony szívtelenséggel azt meg tudnám venni. Nem, azt nem teszem, szent szavam, szent esküvésem.

Éltemhez nincs igazsága asszonyodnak; nem harcolni jöttem ezen helyre, orozva gyilkolni nemes lélekhez nem illik, házi barátság ily bánást nem enged. De inkább ontsa ki véretem, ha az által hasznot gondol magának, de alacsony vétet bennem ne keressen.

Budaházy. Nem az igazságról, a hatalomról vagy on itt szó — azt szabad használni mindenkor az okosnak . . .

Végezd el magadban: vagy halál vagy élet Szécsi Máriával örökre egyesülve . . .

Egy óra mulva eljövök hallani végső szándékodat. Tégy addig választást az élet és halál közt. (III. 11.)

Mária . . . Te ezt a nagy próbát vitézül kiálltad, te érdemes vagy arra, hogy létem legfőbb javát, szabadságomat neked feláldozzam. Ily nagylelkű férfiú nyújthatja csak parancsoló kezét Szécsi Máriának, hogy teljesen meggyőződve férfiúságáról, belső érdeméről, mint az erősebb előtt, magát megalázza. Vedd tehát kezemet, szívemet már első látásod elnyerte; vedd ezen várt, végy magamat minden birtokommal együtt, melyet most királyom javára szentelek. (IV. 1.)

DR. VISZOTA GYULA.

ADATTÁR.

OKLEVELEK GYÖNGYÖSI ISTVÁN ÉLETÉHEZ.

— Első közlemény. —

I. 1637.

Gróf Homonnai Drugeth János zempléni főispán és felső-magyarország főkapitánya, Gyöngyössi András udvari titkárának Varannóban házat és birtokot ír be zálogjoggal.

Nos Comes Joannes Drugeth de Homonna Judex Curiae Regiae, Perpetuus de Ungh ejusdemque ac Zempliniensis Comitatum Supremus Comes, necnon Sacrae Caesareae, Regiaeque Majestatis Partium Regni Hungariae Superiorum Generalis Consiliarius et Camerarius. Adgyuk emlékezetül mindeneknek ez levelünk rendében, hogy mi megtekintvén az mi jámbor szolgálóknak Gyöngyössy Andrásnak udvari sekretariusunknak mellettünk való jámborul, híven és tökéletesen szolgált szolgálattaiat, reá bízott dolghainkban hiveségét és dexteritassát, melyet ez ideig praestált, és ennek utánna is hasonló igyekezettel praestalandó, szabad uri jó akaratunkból és hozzá való indulatunkból megbecsültetvén ighaz becs szerint, Warano nevü várossunkban Zemplén vármegyében lévő eghéz hely épületét egy Háznak, az ki kezezőnségessen mostan Modron Thamás Hazanak nevezetik, melynek állól ugy mind Eyszakról Kőkény István szomszedgyai, pro fidelibus servitiis, meghnevezett jámbor szolgálóknak Gyöngyössy Andrásnak, maradékinak, successorinak és Legatariussinak is, mind az két ághon valóknak, minden hozzá tartozandó Pertinentiakkal egietemben, ugy mint szántó földével, Réteivel, legheltető heliekkal, kerteivel, Erdőivel, Szőlőivel, Halászó vizeivel, egy szóval mindennemü, akar mi nével nevezendő hasznával és obventioival, kivévén azon heilt, mindennemü szokott adózástul, paraszti munkátul s szolgálattul háromszáz magyar forintban adtuk és conferaltuk sabadságkal, illien okok és conditiok alat. Hogi sem mi sem peniglen az mi maradékink, successorink, mind az két ághon valok át nem veszük, sem veszik az meghirt inscribalt házat Gyöngyössy Andrásról és maradékítól, successorítól és legatariussítól mind az két ághon valóktól, seőt kezénél hadgiuk és sabadsághossan birnia enghediük, mind addigh nala migh mi avagy az mi maradékink, successorink mind az két ághon valók az meghnevezet summai pénzt plenarius

akori jó folió pénzül, le nem teszük. Hogy ha penighlen üdővel azon ház mellet való más házat, az kik edgiüt építettének volt ennek előtte is és giüvő voltannak applicalna, melliet most Mogiorossy István bir, Gyöngyössy András magha successori utriusque sexus universi és legatariusi maghokhoz valtanak, hassonló szabadsághal birhassak azt is, cum praerogativa Exemptionis, et cum omnibus pertinentiis, mint az melliet most adunk és conferralunk, és annak is árát, valamint azt maghokhoz valtanak az kiváltásnak idein simul et semel tartozzunk az Capitalis summával le tenni maghunk maradékink utriusque sexus universi és successorink. Az épületet penigh illien forma engettetik megh nekiek azon házakon egy kamarabótot kőből szabad leszen éppitenük az házból nyilót többit nem. Egieb fa épületek, az mellieket azon funduson építenének azzal az boítal edgiüt, az minth találatnak meghbecsültetvén értelmes emberekkel, azoknak is ighaz árát a Capitalis Summával edgiüt az kiváltásnak idein, mi és maradékink, successorink mind az két ághon valók tartozzunk le tenni nekik. Az kiváltásnak ideie előt egy holnappal tartozzunk megh kínáltatni az Summa pénznek fölvételével maghát, avagy successorit, melliet tartozzanak fölvenni minden ellenkezés nélkül. Arra is léptünk Uri io akaratumkból, hogy azon házakat és azoknak pertinentiaiat élteigh Gyöngyössy Andrásul ki nem valtiuk. Maghunkra haeresinkre és successorinkra válalván, mind az házak épületeért ighaz, böcs szerinth való contentatióját, az kiknek illik mind penighlen mindennemő impetitorok és Peresek ellen való evictiot. Melinek nagiober erősséghe adtunk az kezünk irásával megerősitet pechetes levelünket. Datum in Libera Regiaque Civitate Cassoviensi die sexta mensis Octobris Anno Domini Millesimo Sexcentesimo trigesimo septimo.

(A szepesi káptalan levéltárából.)

II. 1652.

Baranyay Gáspár a fia és leányai Borbála jászói Horváth Andrásné és Ilona Gyöngyössi Istvánné között az anyai birtokokra nézve osztályos szerződésre lép.

Nos Conventus Mon. b. Joannes de Jazou etc. Memor. etc. Quod Generosus Dnus Casparus Baranyay de Eadem, ab una: partibus autem ab altera, Nobiles Dnae: Barbara Andreae Horváth de Jászó, ac Helena Baranyay, Stephani Gyöngyössy Egregiorum Consortes, ex Nobili quondam Helena Ördögh Consorte eiusdem Dni Fatentis naturaliter procreatae, coram Nobis personaliter constituti, matura et bene digesta animi ipsorum deliberatione intra se se praehabita, sponte, libere, vivaque vocis ipsorum ministerio confessi sunt, et retulerunt coram Nobis in hunc modum. Quomodo idem Dnus Caspar Baranyay Fatens adhuc in juvena aetate constitutus, Nobilem quondam Helenam Ördögh, Egregii quondam Georgii Chuda Relictam, sibi in uxorem legitimam duxerat, ex qua Conthorali sua, Barbaram et Helenam Filiae eiusdem sunt promanatae, ac procreatae ac tandem post pia defunctae Consortis suae fata, probis et honestissimis Christianae pietatis moribus per eundem Patrem suum Charissimum institutae

et eductae, memoratisque Egregiis Andrea Horváth de Jászó, et Stephano Gyöngyössy, iuxta exigentiam Status Christiani, ab eodem Patre suo Charissimo honorifice quoque extitissent emaritatae; Volens itaque post emaritationem earundem Filiarum suarum, Paternum ac benignum animum suum erga dictas Filias, ac Filium, Melchiorem Baranyai, ex Nobili quondam Elisabetha Checzei Consorte sua progenitum, declarare, ne futuris temporibus inter easdem Filias, et Filium suum aliquae Controversiae, vel Lites, aut Litium fomites, quae ex utraque parte emergi, et exoriri posse viderentur, quin potius sopitis, et annihilatis quibusvis tandem controversiis, aliisque certis, bonis, iustis, rationabilioribusque de Causis communi bono Filii, Filiarum, et Generum suorum ductus, ad bonae pacis, et tranquillitatis devenisset unionem, atque in bonis, Juribus eorundem maternis infra declarandis, absque Constientiae suae laesione, talem fecisset, et celebrasset inter eosdem Fassionem, et mutuum, ac vicissitudinariam Collationem; prout fecit, et celebravit coram Nobis tali modo: Quod siquidem dictus Dnus Casparus Baranyai, cum praefata Helena Ördögh Consorte sua Charissima, diversis temporibus, Bona sua in Cottu Unghvariensi existentia, imo etiam post decessum eiusdem ex hac vita, subsidio et adminiculo eorundem Bonorum, dictas Filias concernentium, partim oppignorando, ac alia quavis praevia ratione permutando, industrie acquisiverat, ne futuris temporibus, Nobilis Dna Clara Úsz, pronunc Conthoralis eiusdem Dnae Fatentis, in aliquibus molestiis, vel debitis, una cum Filio superius specificato permaneant, tali modo praedictas Filias suas, voluit contentas facere; siquidem his caris, et iniuriis temporibus, praefatas Filias suas pecuniarum summa non potuit contentare, futuram etiam modalitatem praetacti Filii sui respiciens, et ut eadem praetacta Bona, bonis maternis, earundem dictarum Filiarum suarum, in iam dicto Comitatu Unghvariensi acquisita, idem dictus Filius eiusdem dicti Fatentis tutius possidere, imo et post obitum eiusdem dicti Fatentis, bona praefati Filii sui materno, in Cottu Abaujváriensi quomocunque tandem super ipsum devoluta, iam toties fatis Filiabus suis in contentationem earundem dedit, donavit, contulit, et per manus statim et de facto assignavit. E converso vero, eadem quoque Barbara, et Helena Baranyay, Filiae praedicti Dni Fatentis, considerato tali zelo charitatis Parentis sui charissimi, obligant se coram Nobis strictissime: nullo modo, facto, via, vel arte, eundem iam dictum Patrem suum, ac etiam Fratrem Melchiorem Baranyay, haeredesque et posteritatos eiusque utriusque sexus universos, in hac eadem Transactione impedituros; quin potius si aliqua praetensio Nobilis Dnae Susannae Csuda, Pauli Szepesi et Evae similiter Csuda, Francisci Horváth Egregiorum Consortibus in hoc eodem negotio esset eadem Dnae Barbara, et Helena Baranyay super se se assumunt, imo si ita res postulaverit, ex suis propriis Bonis eorundem, ratam portionem exolvere volunt. Hac insuper conditione adiecta: quod si successu temporis iam toties dictus Melchior Baranyay, Frater eorundem, in declaratis Bonis, hic in Cottu Abaujvariensi existentibus quoquomodo turbare voluerit; extunc liberum sit, eisdem Barbarae, et Helenae Baranyay, Bona illa propriis eorundem Bonis acquisita, in specificato Cottu Unghvariensi existentia, statim et de

facto manu apprehendere; idem quoque Frater eorundem, maternis suis Bonis, nimirum in isto Cottu Abaujvariensi existentibus, contentus esse debeat, et teneatur. Casu vero (quod tamen Dnus DEUS benigne protrahere dignetur) si eundem Melchiorum Baranyay sine haeredibus ex hac vita decedere contigerit, eademque iam toties nominatas Barbaram, et Helenam Baranyay, in iam specificatis Bonis, in Cottu Abaujvariensi existentibus aliquis exturbare niteretur, in tali casu liberam iurisdictionem habeant, Bona sua in factu Cottu Unghvariensi existentia pro se usurpandi, et apprehendi. Ulterius, siquidem idem dictus Fatens, Bona Chetnekiana, et Berentheiana, in Cottu Borsodiensi existentia, eisdem Filiis eiusdem Fatentis iure Materno concernentia, ad hoc usque tempus possidebat, et iam coram Nobis eisdem Filiabus suis ad manus resignavit, eosdem Patrem et Fratrem suos charissimos, praesentibus hisce Literis nostris, generaliter quietant, et perpetuis semper temporibus omnes praesentiones, si aliquae quomodocunque excogitari possint, sopitas esse volunt. Harum etc.

(Jászói Convent R. p. 71.)

III. 1663. január 14.

Csetneken Baranyai Borbála jászói Horváth Andrásné és Baranyai Ilona radvanczi Gyöngyösi Istvánné között kelt osztálylevél.

Anno Dni 1663. Die 14. Januarii in oppido Csetnek facta est Divisio Bonorum inter Nobiles Dnas Barbaram et Helenam Baranyai Generosorum Andreae Horváth de Jászó, ac Stephani Gyöngyössi de Rodvancz Conthoralium In Cottu Gömöriensi existentium per modum et ordinem infrascriptum. Equidem:

Primo. Nemzetes *Baranyai Borbála* Aszszonnak ezek jutottanak *Csetneken*: Marus Péter házastul; vagyon egy fia, két ökre, két tehene. Süveges Gáspár helyestül házastul vagyon, fizett adót fl. 6. Csapó Mátyás házastul helyestül, két fia egy tehene fizet fl. 4.

In Possione Geczely.

Geczelyben Hankovay György egész helyes, vagyon egy fia, két ökre, egy lova, két tehene, fizet annuatim árendát fl. 13.25.

Kis-Szlabosson Rusznák János egész helyes, vagyon hat ökre, 20 juha, egy lova, két tehene, két fia, fizet fl. 13.25.

Fekete-Lehotán Orosz Vaszko zsellér helylyel edgyütt, egy fia, két tehene, fizet 1.50.

Dobsina várossában Filiczki Tamás fél helyes, két ökre, két tehén, fizet fl. 9.

Mészáros Lőrincz helyestül, van két tehene fl. 3.

Secundo. *Baranyai Ilona* részéről *Csetneken* Marus Mátyás házával Mészáros Mester ember, Kovács János zsellér, egy tehene fizet adót fl. 4.

Lakatos János, mellynek az helye az kastély előtt való pusztá jutott, még nőtlen.

Fekete-Patakon Vidó Antal fél helyes, fia hat, 4 ökre egyik két tehene, fizet adót hat idest, fl. 6.63.

Item Hlaváts András fél helyes, két ökre, két tehene, 30 juha, item az eőcse Varga Bálint fizetnek fl. 6.63.

Berdárkán Koljás Jakab és Lendonib Bálint egy fiok, két lovak, két ökrök, 4 tehene, fizetnek 13 forint 25, idest fl. 13.25.

Nagy-Szlabosson Sesták András egész helyes, 3 fia, két tehene, két lova, fizet árendát fl. 13.25.

Rédován Koska János és Olexa zsellérek . . .

Dopsinán Jakab Péter helyestűl, vagyon két fia, két ökre, egy tehene, fizet fl. 5.50.

Ezeket kívül mind az kettőnknek, közös jobbágy, ugyan *Dopsán* jutott Sverko György, két ökre, két lova, egy tehene fl. 5.50.

Ennek mind szolgálattya, mind árendája közre megyen, az kastélybéli szép egy palota két bor egy pincze, ehez való malombéli rész és az hámrókból való proventus equaliter két részre oszollyon. Item *Tornavai*, *Somkúti* és *Csákányi* puszta praediumok fennmaradnak, közönséges haszon kedveért.

Ezeket az elosztott jószágokat In Anno 1663. Szent-Lőrincz napján mint két részről vetették zálogban ugyan Csetneken lakozó Pernyik Jakabnak és feleségének Koldús Dorka aszszonnak; három esztendőig kiváltása nem szabad; azután ha birni fogják, minthogy magtalanok, ha húsz esztendeig birni engedgyük, s nem lészen semmi maradéka, viszszaszálljon egy pénz nélkül kinek-kinek az jószágok minden kár nélkül.

Per me Stephanum Gyöngyösi s. k. p. h.

Item Baranyai Ilona s. k. p. h.

Coram me Andrea Homoki Iur. assor.

J. Cottus de Unghvar s. k.

(Gróf Andrásyak krasznahorkai közös levéltárából.)

IV. 1665. november 14.

A füleki nemesség és várórség által az italmérési joguk megvédelmezése ügyében Gyöngyösi Istvánnak adott Utasítás átírva a jászói Convent által 1666.

Nos Conventus mon. b. Joannis baptistae de Jazou. . . Memoriae commendamus . . . Quod egregius Stephanus Gyöngyössy nostram personaliter veniens in praesentiam, exhibuit nobis et praesentavit certas quasdam literas instructionales Egregiorum et Nobilium Dominorum Militum praesidiariorum tum equestris quam pedestris Ordinis Praesidii Filekiensis in simplici papyro per modum libelli confectas sub sigillis eorundem usualibus confectas et emanatas, petens nos debita cum instantia, quatenus nos easdem transcribi, protocollis, praesentibusque literis nostris inseri faceremus, atque paria sive exemplar earundem in transumpto literarum nostrarum authentice Eidem extradari facere vellemus, quarum quidem literarum tenor talis est. Instructio. Az Fileki nemességből és lovas és gyalog vitézlk rendből álló seregből választott követeinek nemes és vitézlk Gyöngyössy István, Kiss Mihály és Illyés Tamás Uraknak adattott. Primo. Méltóságos Palatinus Urunktól ő Nagyságától audientiat

kérvén, fejedelmi méltósága szerint való üdvözléssel köszöntsék ő Nagyságát követ Uraim. — Secundo. Megadván az Credentialis levelöket, alázatosan kövessék Palatinus Urunkat és mentsék követ uraim egyszerűsmind mind az nemességet, s mind az sereget ebben az korcsma dolgában, hogy megindultunk, azzal nem az ő Nagysága bosszuságára célozunk, melyet csak abból is igaznak ítélhet ő Nagysága fejedelmi bölcs elméje, Sok kárunkkal és alkalmatlanságunkkal mennyi esztendőig túrtük és szenvedtük mind nemességül mind seregül az ő Nagysága méltóságos tekinteteért, és bizonyára nem másért az esztendőnként való egy-egy kántorbéli szabad bor-korcsmánknak nem árulását, de már tovább nem szenvedhetjük, ezekért, mert:

1. Esztendő által főkapitány ő nagysága korcsmáján oly borokat árulnak nagy drága áron, mely az jó bornak nevét sem érdemli, hitelben pedig senkinek abban az rossz borban nem adnak, a mint Palatinus Urunk ő nagysága és jó emlékezetű fiának főkapitányságának idején.

2. Méltóságosan és kegyelmesen recognoscalhatja ő Nagysága azután is, hogy az egy kántorbéli borkorcsmát az nemesség és sereg fejében jó akaratunkig oda engedték eleink közül némelyek ő Nagyságának, hordostúl akó és köből számra is mindenkor szabad volt bort vennünk és adnunk mind benn az végházban s mind kívül esztendőn által; most pedig abban az ususban mind turbáltattunk, declaraljuk követ Uraim boldogházi Kis János nemes atyánkfia házára mint küldött Vicekapitány Ur és az lakó nemes embernek Pataki Mihálynak borát mint vágta ki. Azután boldogházi Kis Péter, Gombkötő János és Batik János nemes atyánkfiakra mi módon izent Vicekapitány Uram, hogy hordóval és akóval és köböllel bort adtak s mivel fenyegetőzött ő kegyelme (házához menvén említett Kis Péter atyánkfia) mind ő kegyelme ellen, s mind ellenünk.

3. A végház körül való falukról is, ha ki jó és olcsó bort akar itcze-számra behozni, mint nem bocsátják be, és az földes urakra és azon faluk lakosira is minemő haragja volt szegény Koháry István urnak a bor árultatásért és serfőzésért; mint itatta és vágatta ki Vécsey Sándorné asszonyom borát Bolgáromban, Miklós deák Uramat mint akarta Koháryné asszonyom kivetni Sidi portiójából, hogy az bort árultatott, mostani Vicekapitány Uram mint verette meg az Fülekpüspöki bírót, hogy Tassy Mihály atyánkfia borát fizetésért bevette és árulni engedte. És végház kapuján mint nem bocsátják be, ha falukról bort vagy sert akarnak behozatni szükségünkre, mind ezeket bővebben declarálják Követ Uraim, ha annyi ürességét látják Palatinus Urunknak és az szükség úgy fogja kívánni.

4. Ezekután alázatosan emlékeztessék arra Palatinus Urunkat Követ Uraim: tudja ő Nagysága és recognoscalhatja kegyelmesen, hogy a nemesség és sereg fejében csak egynehányan adták ő Nagyságának az szentmihály-napi borkorcsmát, és úgy is csak jó akaratjokig és arrul semmi oly contractus nem költ ő Nagysága és az nemesség és az sereg között, mely miatt meg nem másolhatnánk azt az végezést. Járul az is ide, sem az mi eleink, sem mi nem contraháltunk és nem

végeztünk sem szegény Koháry István Urammal, sem fiával mostani főkapitány Uram ő Nagyságával, azért az mi kegyelmes Urunktól, ő Felségétől és az országtól nyert és usu roborált szabad korcsmánkat nem is tartozunk ő Nagyságának avval való nagy kárunkkal és alkalmatlanságunkkal birni, az mint hogy nem is engedjük. Alázatosan kérjük azért Követ Uraim Palatinus Urunkat ő Nagyságát, úgy mint országunknak főbiráját, ilyen szép igazságunkat méltóztassék ő Nagysága kegyelmesen nemcsak promoveálni, de helyében is állatni, s megparancsolni Vicekapitány Uramnak, ne háborgasson bennünket, ha ezen kántorban való szabad borkorcsmánknak continuálásához defacto kezdünk. Mely alázatos instantiánkra, ha ő Nagysága kívánságunk szerint való jó választ ad, nagy alázatosan köszönjük meg követ Uraim; ha pedig keményi válaszuk lenne Kegyelmének, protestatiót instituáljanak ő Nagysága ugymint fő birája előtt Országunknak arról, hogy ezentúl is mint eddig esztendő által continuálni fogjuk az hordóval és akóval való bor-adást és vételt. És mivel csak jó akaratából az füleki nemességnek és seregnek adattatott volt ő Nagyságának főkapitányságában az borkorcsma, és minémő conditionokkal adatott, azok is az ő Nagysága ugymint főkapitány részéről violáltattak. Immár ezentúl continualni fogjuk ezen kántorbeli borkorcsmánkat esztendőnkint. Mely protestationkrúl úgy mint Summus Justitariusunktúl testimonialis levelet is kérjenek és sollicitáljanak Követ Uraim és ha patenter nem obtinealhatnák, ottan csak missiliter is Kapitány Uramra.

5. Nemzetes és vitézlvő Iványi Fekete László, Bátori László Mocsáry Ferencz és Némethy Pál Urainkat köszöntsék Követ Uraim, és megadván ő kegyelmeknek irott credentionalis leveleinket és instructionkat, és kérjük, ő kegyelmek is legyenek segítségével dolgunkban, úgy illetvén ez kegyelmeket is, mint minket, melyek ő kegyelmek jó assistentiáját más nemességül és seregül köszönhessük és szolgálhassuk meg. Datum in praesidio Fülekiensi die 14. mensis Novembris. Anno 1665. (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.). Unde nos justis et licitis petitionibus praesentis *Stephani Gyöngyösi* nobis ea ratione factis, favorabiliter inclinati praesentes literas non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, aut vitiatas, sed omni prorsus vitio et suspitione caventes de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali transcribi, et protocollo praesenti inseri facientes, par sive exemplar earum in transumpto earudem literarum nostrarum memorato domino Stephano Gyöngyösi sub sigillo istius Conventus nostri usitato et authentico extradandas esse duximus et concedendas, communi svadente justiticia. Datum feria quinta proxima post festum b. Francisci confessoris, Anno Domini Millesimo sexcentesimo sexagesimo sexto.

(Jászói Convent Itárában Protoc. antiq. R. p. 71.)

V. 1668. decz. 18.

Pozsony. Széchy Mária levele Bicsányi Istvánhoz baloghvári tisztartójához.

Isten megh aldyon!

Im Gyöngyössi István, a ki komornyik volt, be mégyen baloghi kapitánysághra, azért a mely házban ennekelőtte a kapitányok laktanak, azon házat tisztítasd ki, lakjon abban. Mivel pedig conferáltuk Babaluska nevű falucskát, azt is mindgyárt bocsásd per manus, és jóllehet most arról semmi írást nem adtunk, mindazonáltal Isten haza vivén, neked is tudtadra adgyuk, mi formában bocsttáuk kezéhez. Ezek után Isten veled. Datum Posonii 18. Xbris 1668.

Asszonyod

G. Anna Maria Széchi s. k.

Czim: Baloghi tisztartónknak Bicsányi Istvánnak adassék.

(Félíven összehajtva, pecsétje fekete, csak az aláírás sajátkezüleg, eredetije az orsz. ltárban.)

VI. 1669. jun. 8.

Gyöngyösi István nyugtája 120 frtról az ungmegyei szent-iványi pusztáért.

Én Rodvanczon lakozó Gyöngyösi István recognoscalom per praesentes, hogy én vettem fel Bornemisza Mihály Uramtól Asszonyunk ő nagysága Ungvári számtartójától az Rodvanczi Szent-Iványi puszta helyért száz huszforintot fl. 120, melyről ő kegyelmit quietalom. Datum in Arce Ung Anno 1669. die 8. juny.

Idemqui supra s. k.

(A jászói Conv. ltárában lévő eredetiről.)

VII. 1674.

Andrássy Miklós Gyöngyössi Istvánnak és feleségének Csetneken egy házat 15 évre ezer frtban beír, az egri káptalan hitelesített levele mellett.

Fassio Generosi Domini Nicolai Andrászi de Szent-Király cum assumptione onerum et quorumlibet gravaminum liberorum suorum tam ex nobili Domina Clara Zicsi priori, quam vero ex Domina Elisabetha Kerekes posteriori nempe consortibus suis susceptorum et progenitorum in se ipsum facta, super certa quadam domo sua (quae per Dominam olim Annam Monaki, genitricem praelibati Domini Fatentis, egregio quondam Caspari Mészáros alias Nagybányay collata extitisset et successive in eundem Dominum fatentem condescensa et devoluta fuisset) in oppido Csetnek Comitatus Gömöriensi ingremiato existente cum universis appertinentiis suis *Egregio Stephano Gyöngyössi et nobili Dominae Judithae Görgei*, consorti ejusdem, ipsorumque haeredibus et posteritatibus ac etiam legatariis utriusque sexus universis in et pro mille florenis hungaricalibus ad integros quin . . . decim annos inscripta, celebrata.

NAGY IVÁN.

(Egri káptalan hit. ltár Elenchus 1005. lap.)

RÉVAI MIKLÓS LEVELEI PAINTNER MIHÁLYHOZ.

— Tizenegyedik és befejező közlemény. —

I. FÜGGELÉK.

Mellékletek Révai Miklósnak Paintner Mihályhoz intézett leveleihez.

1.

A Monsieur Monsieur Nicolas de Réva Pretre des Ecoles Pieuses. á Raab. Monsieur, mon tres reverend Pere! Son Altesse Royale Madame l'Archiduchesse ayant reçu la demande que Vous Lui avez fait parvenir: vouloir bien Vous accorder la Permission, de faire paroître, sous Sa Dedicace, un Livre contenant une Collection de Poetes Hongrois, a daigné in enjoindre de Vous faire scavoir, mon tres reverend Pere, qu'Elle /y consentoit da autant plus volontiers, que Son Altesse Royale verroit avec plaisir le Souvenir de Sa Personne reveillé aupres d'une Nation, avec la quelle Elle avoit long tem vecu avec Satisfaction, et qu'Elle a toujours cheri, et considerée avec distinction. J'ai l'honneur de m'acquitter de ces ordres, et celui d'etre avec la plus grande consideration Monsieur, mon tres reverend Pere. Votre Très humble et tres obeissant Serviteur De Kempelen mp. Generale Major. Bruxelles en 18. Nov. 1786. P. S. La Cour fait une absence de 9 Semaines en France; cet incident a retardé ma présante reponse.

2.

Reverendissime Domine Praeposite! Domine, Patrone, Amice, observandissime!¹ Calendarium, credo, rite tibi tradiderit Dorler. De pecunia mihi transmissa etiam clarè tibi scripsi. Nescio, quid turbationum Peer Poonii de re mea excitaverit. Benedict mira mihi scripsit. Pecunia exigua adhuc collecta est. Ceterum nondum adest ultimus terminus. Interim utcunque res pecunia exciderit, nos tamen Faludiana imprimemus.

Futura septimana initium fiet. Res meas Viennensis Censura mira et benignitate, et celeritate approbavit. Obsecro te per Deum vivum, sis et mei sollicitus. Aliquam ibi Praefecturam etiamsi mediocrem procura. Isthic, ut iam tibi semel perscripsi permanere non possum, ob angustias domesticas Dominorum, qui animo sunt erga me quidem optimo, et cum dolore me dimittunt, sed retinere me non possunt fere ad extremam paupertatem deventuri quam proxime. Quod vel huc usque dutare potuerint, factum est Creditorum misericordia. Miserere afflictæ meae sortis, et succurre mihi tuo dulci opera: sic te amica fortuna perpetuo sospitet, et amet. Vole. Tuus Cultor Perpetuus R.

3.

Allgemeine Literatur-Zeitung. Am 22. Aug. 1789. Der Verfasser ist durch eine lateinisch geschriebene Aesthetik und andere Schriften bekannt, deren Titel er unter seinen hier vorgesetzten Bildnisse hat mit aufführen lassen. Aber wir hoffen, dass er seine Kunst besser zu lehren

¹ Ez még Révainak Paintnerhez írott első levelei közé tartozik; de Paintner kifejejtette a rendes sorból és a Révaitól sajátkezűleg írott mellékletekhez csapta.

als auszuüben wisse: und dass der Pannonische Parnass noch edlere Gewächse trage, als diese Silva. Sie besteht aus Epigrammen, oder vielmehr Gelegenheits-Einfällen, Gratulationen, moralische Sentenzen u. s. w. nur folgende Verse aus einem Epigramm auf einem, der Adam Eva hiess, S. 136. rechnen wir nicht zu den moralischen. Die Erfindung ist mehrentheils ebenso arm, als der Versbau hart. Nur wenn Jesuiter gelobt, oder sonst in jesuitische Angelegenheiten eingreifende Gegenstände besungen werden, sieht man, das *pectus facit disertos*, z. E. Palafoxeus Canonisation, S. 54, und an einen sterbenden Ignatiades. S. 28. *Dulcis amice! Patrem!* (doch wohl Ignatium Loyolam.)

Für eine gewisse Klasse von Lesern, auch überhaupt für die Landsleute des Verfassers mögen seine Verse mehr Localinteresse haben, als für uns deren vieles ganz rethselhaft ist, z. B. *de Scriptore nimium glorioso*, S. 66. Eine Note sagt bloss, dass sich dies auf die Recension eines Zoologischen Gedichtes vor seinem Gloriosus in dem Helmstädtischen Annale beziehe, wodurch also wohl der Gloriosus gedemüthigt war. Solcher persönlichen Angüglichkeiten finden sich viele. Die besten Stücke unter allen sind noch auf die grosse Begebenheiten der ältern ungarischen Geschichte, bei welchen auch die sonst mit überflüssigen Herzgebigkeit untergesetzten Noten wohl angebracht sind. Astronomie aber scheint das Lieblingsstudium des Verfassers zu sein. Er hat auch sein Buch dem P. Hell gewidmet, und das ausführlichste Gedicht Uramia ihm noch besonders zugeschrieben, dass ihm aber Adam und Abraham schon grosse Astronomen sind, nimmt aus weit mehr Wunder, als dass er den Verfasser des Horus grober Ignoranz in der Astronomie bezüchtigt. *Quem male formasti Librum, bene Silva vocatur: Frigus habet, tenebras, ligna; sed ordo deest. Judicium Jenensium de Silva Pannonia.*

4.

Illustrissimo Domino Joanni Nepomuceno Somogyi de Medgyes S. C. R. A. M. Consiliario Aulico et ad Excelsam Cancellariam Regium Hungarico-Aulicam Referendario, Domino mihi gratissimo. Viennae.¹ Illustrissime Domine Consiliarie Aulice, Domine mihi gratissime!

Veniam certe merebor a tenerrimo erga afflictos Illustritatis Vestrae animo, quod pro simili homine Eiusdem patrocinium implorare praesumam. Est is R. D. Nicolaus Révai, olim e Scholis Piis, nunc Clero Seculari adscriptus, et Cathedram Humanitatis Strigonii expetens. Putat ille, commendatione mea aliqua apud Illustritatem Vestram siquidem Illustrissimum Lányi noscendi honorem non habeam, sibi admodum commodatum iri: qua opinione sua ne fallatur, erit gratiae Illustritatis Vestrae, illiusque affectus, quo me semper complecti dignabatur, novum argumentum. Debeo ego homini hoc officium, ut ab Exiesuitis duobus atris nonnihilo coloribus descriptus, ab alio Exiesuita qualem qualem honoris redintegratio-

¹ Ezt a fogalmazványt Révai *sajátkezüleg* írta és ezzel óhajtottá magát Paintnertől Bécsben ajáltni! melléklet a 34. sz. levélhez. Látszik, hogy Révai is többször felhasználta Paintner pártfogását, melyet a maga részéről annyira felhány élete végén Paintnernek. Betege volt már nagyon.

nem accipiat, cum ipsemet Jesuitarum honoris, contra Piaristarum morem, studiosus semper fuerit: sic Faludii Opera Poetica, et alia, illi vitam debent: Makonis Dissertatio de Fulmine Hungarice per ipsum loquitur: sic Michaelis Horváth, Joannis Baptistae Molnár, aliorumque laudes paginam non unam in eius operibus faciunt. Scio cum ob Elegias suas Hungaricas teneriores crisim aliquam subiisse; sed Poeta fuit, ut Szanyensis Parochus. *Talenti certe* in literatura, cum primis amoemiore, tam patria, quam latina *magni est*. Fatis diversis adhuc iactatus, cum nusquam stationem, genio suo arridentem, consequi potuerit: quid mirum, si et quandoque ferventior indoles hominem ultra abripuit, ac sorti suae expediens fuerat. Cur Reverendissimi Domini, Gregorius Szerdahelyi Budae, et Alexander Balogh Jaurini, Virum non admodum commendent, nolim Illustritati Vestrae pluribus exponere: at pace praestantissimorum Viro- rum dixero, eos in homine prosternendo nimium progressos fuisse; cum ex asse causae genuinae mihi a fidedignis Viris Jaurini detectae sint, et ego Révaium iam a viginti anni intimius noscam. Si itaque Illustritas Vestra ipsi in moderno statu suo prodesse voluerit, ego quoque rem in acceptis referam, ac Revaius aeternum obstrictus erit. — — — — me gratiis porro demisse aequae, ac impense commendans, iugi veneratione persisto Illustritatis Vestrae Ratóth, die 6-ta Aprilis 1796. Servus humillimus Michael Paintner m. p.

5.

Győrött pedig Rajnis toll tsatára is szállott ki mellettem. Ihol a levele. De magáért is főképen Barátom! (Révay Miklós.¹) Sok szomorú esetek között, a melyek téged is, engem is üldöztek, ne neheztelj, hogy Hárpoklatessé lettem. Néked köszönöm, hogy mély keserűségében elszen- deredett lelkemet valamennyire felébresztetted, tudtomra adván ama' fog- lalatosságodat, a' melly majd beteg erszényedet meg' orvosolja. Oh! bár tsak szárnyát szeghetnők e' jó szerentsének, hogy el ne repülhessen! Ez ugyan már valahára örvendetes hír, főképen rám nézve, a' kinek szívért Révai egészen elfoglalta. Édes Ötsém! bizony jó polczra ültél. Sok igaz Magyarok, a' kikkel Hirmondó leveleidnek zsengéjét közlöttem, ditsérik szép igyekezetedet. Tsak egynéhányan, a kik közül nem utólsó Keltz Prépost ur, ellened morgolódnak, hogy Szerzetes Pap lévén magadat illy dologba avattad. De, kérlek, evvel ne gondoldj: Lám könyvetskéimről is olly itéletet tett az említett Prépost, hogy jobbak volnának, ha Ritmu- sokat foglalnának magokba. Bizony későn talált érkezni imez arany lán- czos keresztes Úr, mikor az igaz itéletnek erejét, 's az emberiségnek kincseit osztották. Azokáért őtet tsak most nem régen ellened, 's ellenem való oktalan és gromba beszédjéért ime Ritmussal megkorpáztam.

INTÉS.

Világ tsúfjainak példás maradványa!
Te Magyar Hazánknak iszonyu ártánya!
Híre van temérdek tetted' állásának.
Büdös botskor bőrrel fődözött tsontjának:

¹ Rajnis levele Révaihoz.

Ősz sertével tarkás otromba fejednek,
 Söprü gyanánt ki nőtt rút szemöldöködnek :
 Bórnótos takonnyal tsöpögő orrodnak,
 Két felől őrt álló rozsdás agyarodnak.
 Házakat reszkettet hangos ptrüszszentésed,
 Sok tsömört szül folyó nyálad, 's bőfögésed.
 Hires azért neved, oh Hazánk' tsodája !
 Elég ez te néked, Markalf' unokája ;
 Ne vágyódjál többre paraszt meszéssel,
 Sem engem boszantó merész rőfögéssel.
 Mert bár, arany peretz fűgjön az orrodról,
 Hegyes író tollal le ejtlek lábodról.
 Intlek, ne háborgass ! van kard hüvelyemben,
 Van, bár ne tapasztald, sok nyíl a' tegzemben.

6.

Superioris Studiorum Directoris, Chrysostomi Novák, Malitiosa Opinio, de Nicolao Révay, dum is pro Inspectoratu Quinqueecclesiensi supplicavit post Bachmanni obitum. Nicolaus Révay, antea pluribus annis in Jaurinensibus Scholis Graphidis Magister, nunc in Strigoniensi Gymnasio Primae Humanitatis Professor. Hic Nationalium Scholarum Institutior alia quidem etiam Servitia praestitit, sed peculiariter de earum Graphide optime meritus est. Hoc in genere excellens, eius opera tanto maiorem attentionem habent, quod insignis eius in arte hac peritia, raro apud alios Magistros foedere, cum praeclara Humaniorum disciplinarum cognitione sit copulata. His accedit iusta ad res gerendas animi vis, iis instructa praesidiis, quae explendo Inspectoris Muneri partes in omnes cumulate sufficient. At inter haec dissimulari nequit, esse quaedam in Viro : quae praemissis rationibus inclinatum mentis annutum turbent, et spectato Officii delicato situ a definito assensu vehementer cohibeant. Ex his primum est, quod Instans hic ad positivam meam notitiam, dum adhuc in prioris suae Professionis Ordine consisteret, extra eiusdem Ordinis domicilia hinc inde, et diutius, imo constanter sit diversatus : quin ullis in sensus incidentibus rationibus ad *exlex huius modi vitae genus* evocatus videretur. Hoc subinde insecuta est totalis ab Ordine defectio, et, ut vocari solet, secularisatio. An haec subreptionis, obreptionis, vel iustorum, quae in gravissimo negotio operari debebant, principiorum partus sit, disquirendum non sumo : illud sancte assevero, nusquam huiusmodi sortis hominem mihi cognitum fuisse ; qui, vel sequiorum principiorum, vel iis respondentium sensationum, aut utriusque coniunctione, cacoethe minime laborasset. Utuntur hoc hominum genere, quibus placet, ad promovendam quacunque in parte humanae mentis culturam. Publicae Providentiae, si unquam, hac certe, serpentis, invalescentisque corruptionis aetate, inviolabile munus est, publicae educationis procurationem ab omnium eorum, a quibus, ob solutam principiorum, sensationum, sive actionum licentiam, non vanus est metus, influxu cautissime praeservare ; nec iis, quae communiter usu venire certum est, contrarias, sine positivis certisque momentis, suppositiones sensu, vel facto, periculose adoptare. Secundo, non ea modo, quae anno 1795 Jaurini acciderunt, sed ea quoque, quae antea in illustribus quibusdam Domibus praecesserunt, magno sunt argumento

commotae in Viro passionis, unam valentiorē esse; quam quae requisitae moderationis principiis regi, intra debitos necessariae patientiae limites contineri, et posito ad minus post tempus aestuantis animi paroxismo, ad ea, quae placidae, recteque sunt rationis, sequenda revocari possit. Humor iste vix est accommodus officio, continua pene exercendae humanae patientiae obiecta copiose proferenti. Tertio Instabilitas domum, et passio ad continuas mutationum vicissitudines, ita in Viro praedominans est: ut fere naturalis eius genius esse videatur, in nulla re esse consistentem. Id docet tota quidem antea vitae series, sed recentissimum quoque praesto est argumentum. Postquam a Jaurinensi Statione, citra ullam praescripti Ordinis habitam attentionem, rapta repentino disiliisset, hinc inde inter urgentes difficultatum angustias misere colluctatus, aegerrime tandem pertigit ad Humanitatem Strigoniensem, loco ibi vix calefacto, sollicitat Inspectoratum, exitu huius non expectato, iam media, et patrocinia venatur ad Soproniensem Humanitatem via commutationis assequendam (*). Cum perpetuo hoc mutationum glomere quorsum ad Inspectoratum? (*) Et hoc mendacissime affingit homini, de hac commutationis via ne per somnium quidem cogitanti. Stephanus Kultsár, Secundae Humanitatis Professor, meditatus est commutationem cum Soproniensi Professore Tzinke. Hoc Nováko placuit in Révayum detorquere.

Hoc exemplar Humanissimae Opinionis fideli manu desumptum est, ad perennem memoriam, in Cancellaria Aulica.¹

II. FÜGGELEK.

Révai Miklós kiadatlan költeményei Paintner Mihályhoz intézett kéziratai közül.

1.

Serenissimo Principi Regio

LEOPOLDO

Archiduci, et Palatino.

O! lux Hungariae, decusque summum,
 Princeps Regie, Caesarumque Sanguis!
 Vt stas culmine dignitatis alto,
 Sic es sollicitis grauatus vsque
 Curis, Arbiter aequitatis almae,
 Et Custos populi tibi obsequentis.
 Siquid leuius occupationes
 Hae tam multiiugae sinunt remitti:
 Oro, praesidium tuum clienti
 In re difficili negare nolis:
 Tua qui fructus benignitate
 Jam te propitium sibi beatus
 Hunna sensit ouante gente tota.
 Hunc rex optimus, Optimusque Frater
 Tuus, Consilio suo Sacrato,
 Praeclare meritum, fauore summo
 Mandauit meliore collocandum

¹ Ez a véleményadás volt azoknak a szenvedélyes kifakadásoknak, gúnyneveknek az oka, melyeket Révay főnnebbi leveleiben Novák Krizosztomról annyiszor olvastunk.

Sede : vnde vtilior nouas refumat,
 Vires, splendidiusque molitur,
 Quae, mente in Patriam pia, fideli
 Voluit pectore, fidus vsque ciuis.
 Hunc Rex Optimus, Optimusque Frater
 Tuus, Magnifico suo Rescripto
 Sic dignatus, et antehac rogantem
 Verbis ipse suis potenter esse,
 Securum voluit lubens futuri.
 Da dicto veniam, Benigne Princeps !
 Sic nunc res mihi vertit, heu ! maligne :
 Vt occasio nata, perfruendi
 Hac Regis bonitate singulari,
 Ludatur misere mihi gementi :
 Et quod est grauius meo dolore,
 Luduntur sacrosancta verba Regis,
 Debent pondere dum suo carere.
 Carebunt, nisi prouides benigne,
 Et nil est reliquum tuo clienti,
 Quod vel temporibus roget futuris :
 Namque semper idem licebit illis,
 Quod primum licuit, quibus molesta
 Haec sunt proemia, liuidumque pectus.
 Et Aesthetica per graues Patronos,
 Scis, vt cesserit aemulo potenti,
 Anni tempore longius petita,
 Et multis studiis et implicatis :
 Quamuis egregie probarer aptus,
 Et multum meritis, diuque clarus,
 Virorum licet integerrimorum
 Certe iudicio satis frequenti.
 Hoc si grande probrum tuli reiectus,
 Innata tibi pro benignitate
 Te multum rogo feruideque, cura,
 Princeps Optime ! ne feram secundo.
 Virtuti pretium suum, decusque,
 Solamenque meo iube labori
 Reddi denique iam diu cupitum :
 Annis iam solidis decem, et molestis,
 Facto iugiter impigre labori :
 In quo nec proprio pepercit aeri,
 Quantumuis modico, refusus ardor :
 Paupertas modo nora Ciuitatis
 Ne natae vtiliter noceret arti.
 Vel commune bonum potenter abs te
 Protegi monet hunc tuum clientem :
 Vt sit, cur cupiat quis eminere
 Fide perpete, diligentiaque,
 Vel in munere quolibet minori,
 Quod aequae Patriae vtile est, vt amplum,
 Quia fundamina sunt minora magnis.
 Raro Bibliotheca me nitore
 Valde nunc trahit Vniuersitatis,
 Quae custode suo vacat secundo :
 Et sunt deliciae meae vetusta,
 Numorum quoque res amata mire,
 Huic iuncta officio voluptuosa
 Occupatio, non labor, vocanda :
 Et vires mihi suppetunt ferendo

Huic, si nomen et hoc valet, labori :
 Et est cognitio satis parata,
 Et parabitur amplior, recensque.
 Est, quod praeterea ingeram modeste,
 Princeps! Hungariae tuae voluptas :
 Te, quod defuit usque, grande tandem
 Solamen populo tuo daturum :
 Si des huc hominem, quod est decenter
 Cautum, et illecebris quidem Latinis
 Imbutum haud modice, et sat eleganter :
 Sed et qui Patrio valere possit
 Fortiter calamo, et magis canoro.
 Hic ad Danubium canet superbum,
 Toto dulciter audiente Regno,
 Diuis Austriacis redire plenum
 Summumque Hungariae decus beatae :
 Sermone et Patrio vigente late,
 Hoc pro munere splendido perennes
 Docebit populum referre grates.

2.

Excellentissimo Episcopo Jaurinensi.

JOSEPHO FENGLER.

At iam sospes ades, Sacrate Praesul!
 Et Sponsae proprior, sinu reclinis
 In dulci, dominus superbiente
 Sedes arce, tuamque celsus urbem
 Despectas placide, tuo decenter
 Gaudentem reditu, tuique amantem,
 Ut pastoris amans sui tenellas
 Est grex, dum lateri accubat fidei.
 Respirare tibi a via molesta
 Cum satis l'ruit, bonus clientem
 Conspectu sine me tuo beatum,
 Et persolvere gratias benigno
 Quam possum tibi maximas Patrono,
 Et rogare iterum tuos favores
 Et porro faciles mihi ac perennes.
 Dedisti eximiae benignitatis
 Et multum specimen frequensque, dudum
 Et nuper, propere statimque semper
 Et miro studio meam levandi
 Dignam commodiore sorte uitam.
 In me confiteor lubens et vltro
 Prorsus nil adeo esse singulare :
 Quo sim dignus amore tam benigno.
 Hoc uno tibi mite cor movetur,
 Quod probus videor tibi, et modestus :
 Ardensque officij, et fidelis usque,
 Quamvis et modici parumque clari :
 Musasque interea, meum levamen,
 Quod satis placida colo Minerva,
 Tuas delicias, tuamque lucem.
 Pro multis meritis tuis, et amplis,
 Illis praeteritis, recentibusque
 Multas debeo gratias, et amplas :
 Et debebo diu, mihi superstes

Usque dum fuerit pusilla vita :
 Et dum floridulis morabor arvis,
 Te gratus memores canam inter umbras.
 At donec maneo satis sinistro
 Hoc orbe, assiduus licet, meaeque
 Multum amans Patriae, sed usque durae
 Tamen ; pauperie restrictus arcta,
 Quod non respicior satis benigne,
 Valde adhuc egeo tuo favore.
 Et quid tristibus urgeam querelis
 Sortem non mihi bene blandientem ?
 Quin prudentior audio quiete
 Aeternam leuis et vaga umbra Mentem,
 Mei sollicitam satis superque
 Admirabilis est hic ordo rerum,
 Quem mundo posuit potens Creator :
 Hoc ipso, quod opum vigetis alma
 Copia, et miseros oportet esse.
 Hos namque intuiti, palam videtis
 Demum, conspicue esse vos beatos :
 Et dextra miserante dulciorem
 Hanc vestram efficitis beatitatem.
 Ergo, cum Pater hoc velit supremus,
 Clementissime Praesul, et Patrone !
 Par est sic inopem esse me libenter,
 Egentem ut volupe est tibi iuvare.

3.

ANÁKREONNAK

XXIV. Éneke.

Hogy egyszer meg halok
 Kezdvén az életet
 Úgy jöttem e' világra :
 Már el tölt napjaim
 Miként folytak, tudom ;
 De végem függ homályban.

Komor gondok tehát
 Tőlem távozzatok,
 Mert nints időm reátok :
 Míg meg lep a' halál,
 Mosolygok 's tántzolok
 A' szép Bakkus fiúval.

4.

A' CIII. Zsoltár.

*Benedic anima mea Domino : Domine
Deus meus magnificatus et vehementer.*

Tégedet dítsér, Uram, o nagy Isten !
 Téged' áld lelkem ; mivel a' tsodáig
 Fel magasztaltad magadat kezdednek
 Drága művében.

Téged' ékesség arany öltözettel
 Fog körül, 's nyomban követ a' ditsőség :
 A' világoosság ragyogó ruhául
 Önti ki fényét.

Mint kies sátort, az eget hegyünkbe
 Terjedő bólttal gyönyörűn emeled :
 Szépen eltöltvén levegő vizekkel
 Puszta határit.

Néked a' felhők sebesen hajúlnak,
 Mellyeken, mint gyors szekeren, le szállasz :
 'S a' hová kedved viszen, a' szeleknek
 Szárnyokon indúlsz.

A' futó szellők, valamit parantsolsz,
 Hirdető hanggal viszik azt repülve :
 A' sebes villám szavaidra hallgat
 Szolga tüzével.

A' kerek nagy föld, mivel úgy akartad,
 Áll erős talpon, soha meg nem indul :
 Bátor a' szörnyű özön el boritá
 Hajdan egészen.

Képtelen vólt még : de mihelyt szavadnak
 Harsogott minden tehető hatalma :
 Arra megrendült az özön, 's el oszlott
 Éktelen árja.

Már hegyek nőttek fel emelt tetőkkel :
 És alá szálltak ki szabott helyökre
 A' mezők, 's a' víz le szorúlt határba,
 Hogy ki ne tsapjon.

Most te völgyekben kutakat fakasztasz :
 'S áradásokból patakok tseregnek
 A' magas hegy közt, 's dagadó folyókká
 Válnak utóbbá.

Szomjazó barmod siet a' mezőről
 A' gyepes parthoz : oda jár hevében
 Puszta barlangból ki szökő vad állat,
 'S édesen enyhül

Víg lakást vervén leveles burokban
 Zengnek itt égben repeső madarkák :
 Erre még versent tseveg a sziklákról
 A' feles ének.

A' mezőt 's termő hegyeket felülről
 Öntözöd, harmat, vagy eső szemekkel :
 'S bő gyümölcstsziddel te kegyes kezedből
 Megtelik 'a föld.

A' kövér réten terem a' baromnak
 Széna : szolgáltatasz fűvet embereknek,
 'S kerti zöldséget : gabonát kenyérnek
 Földeden érlelsz.

'S a' kenyér, áldott adományod, ujít
 Lankadó testen : bor italtra a' szív
 Ébred, és vidúl az olaj kenetre
 A' komor artza.

Éltető nedvvel telik a' fa, 's indít
Bokroson hajtott levelekkel erdőt:
Fészket ott raknak verebid kereplő
Gólya fiakkal.

A' magas bértzek' ligetes homályát
Szarvasok vették menedék helyöknek:
Kő sziklák' horgadt üregökbe bátran
Rejtezük a' sül.

Változó holdnak bizonyos napokra,
Megtelő fényig, ki jelölted útját:
'S rend szerint a' nap mikor alkonyodjék,
Érti te tőled.

A' setétség is te szavadra támadt,
Azzal enyhítő nyugalomra éj lett:
'S ekkor a' rejtett vadak erdeikből
Dúlva ki kelnek.

Ekkor a' pusztán meg elhűlt oroszlány
Kölkek ordítanak, 's ragadásra készek:
Mint nagyatyjoktól, edelt, egy Isten!
Tőled óhajtnak.

Támad a szép nap ragyogó tüzével,
Összve gyűl a' vad, 's üregébe fordul:
A' nyugott ember ki megyen dologra,
'S fáradoz estig.

A' te munkáid nagyok és felette
Ékesek: mindent, Uram, o nagy Isten!
Böltsen alkottál, javaiddal a' föld
Gazdagon el telt.

Ott ama' tenger, nagy öbölre tágult
Mély vizek, melly sok csoda állatokkal
Bírnak: a' mellyek soha ember által
Számba nem esnek.

Széllyel úsztokban az öreg halakkal
El kevert apró falatok tenyésznek:
'S köztök a' kintsel rakodott hajókat
Úszni tsodálják.

Itt ez a' sárkány, iszonyú teremtmény:
Mind ezek, várván egyedül te tőled,
Tsak hatalmadtól edelt ohajtnak
Rendes időben.

Hogyha adsz nékik, veszik azt örömmel,
És ha megnyitván kezedet le nézesz,
Mindenek telnek javaiddal ég' föld'
'S tenger' öblében.

'S hogy ha artzáddal, haragodra kelvén,
Tőlök el fordulsz: komorodva tsüggnek,
'S lelkök el fogyván szomorú porokba
Vissza omolnak.

Hajlasz, és lelket te lehelsz beléjük
Ujra: már minden terem a' világon:
Éledő földnek ki virúlni indúlt
Színe meg újúl.

Szent ditsőséged soha meg ne szűnjék,
O Kegyes Felség! vigadozz kezednek
Terjedő és fen maradó művében,
'S tartsd meg örökké.

O! bizony nagy vagy, nagy erőd hatalma:
Ime, meg rendül, ha reá tekintesz,
A' kerek nagy föld: ha kezeddél éred,
Gőzölög a' hegy.

Néked éneklek, valameddig élek,
Kedvesen hallgasd szavamat, ha dítser:
Hagyd, gyönyörködjék egyedül te benned
Szíves imádód.

Fogyjon el minden gonosz e' világon,
Adjad, egy bűnös se legyen közöttünk:
Gerjedő lelkem kegyes emberekkel
Tégedet áldjon.

5.

TAKÁTS JÓZSEFRE SZERENTSÉSEN SZÜLETETT KÖLTŐRE.

Drága Természet! mikor e' világra
Gyenge kebledből ki borúlt Takátsom:
Ótet, úgy tartom, magad is mosolygón
Nézted előtted.

A' Kegyek, látván örömd' telését
Boldogul meg lett Fiadon, siettek:
'S váltva fel kapván kiki gyenge tsókkal
Nyomta magához.

Igy szorúlt mindjárt bele a' sok édes,
A' sok érdeklő, nemes, és szökellő:
A' mivel bír most jeles énekének
* Tiszta folyása.

O te! Kit versem' szeretése vonzott,
Már ezért szépet ne rebej felőlem:
A' mi vólt bennem, szomorú szerentsém
Már is el ölte.

A' mit itt várna, leled azt Takátsban,
Itt telik kényed, bizony, oly tsodádra:
Károdát bennem hogy igen tsekélynek
Tartod ezentül.

Tsak te már jobban mosolyogj reája,
Szép Hazám! szebben gögyögess Fiadnak:
Nem terem minden kikelettel ilyen
Ritka virágod.

6.

GÖRÖG DEMETERNEK,

Igen Kedves Barátomnak neve' napjára.

Üldöző tzélül veve a' szerentse :
Mindenütt nyomdos, valahol lehetne
Sorsom' ügyében örömet remélnem,
Mostoha hozzám.

Nem tehet még is fene mérge annyit :
Hogy Barátimban, noha nem sokakban,
Ám de hívekben, ne vigadjak én is,
'S vélek elégszem.

Hogy szeretsz, abban vigadok, Demétském !
Jámbor életedben vigadok nevedben :
Mellyet a szép hír követ, és ditsőség,
Tetszet az érdem.

Fényesen támadt napod engem' ébreszt,
Éneket mondok neved ünnepére :
Mind öröm nékem, de kivált ma, a' mi
Tégedet illet.

A' nagy Istenség, Ura e' világnak,
A' kitől éled kitsiny és nagy állat,
Számos esztendő't örömödre nyújtson
Tellyes erővel.

Életed nagy kints, bizony, a' Hazában,
A' kinek szolgálász igazán 's erősen :
Nem külön hasznot, de igen tsoportost,
Hajtasz ölébe.

Kollonits vérnek nevelésed által
Támadó fényét Hazá' oszlopául
Várja már tőled, fog is egyszer érte
Áldani népünk.

Nagy panasz, mellyel kesereg gyakorta
A' Magyar, hogy hűl igen a' Nagyokban
A' Hazát buzgó szeretet, 's el alszik
A' Magyar erkölts.

Nem lehet másként, mikor a' ki Úrfi
Tsak bitang vérdő nevelőre hallgat,
'S gőgös utálást veszen a' Hazához
Gyenge erébe.

'S még ne boszszonkodj ! ha, ki ellenére
Jár egy Országnak, veszedelmed' árrát
Éktelen bérrel szedi torkig úszó
Asztala mellett.

Boldogabb Úrfid, kit okos Szüléi,
Gondosan tartván idegen tsodától,
Néked, a' köz jót szerető Magyarnak
Adtanak által.

E' dolog mellett teik érkezésed
Többre is, lelked nem elégszik egygyel:
Íme fel készülsz felesebb javára
Drága Hazádnak.

Írtak Újságot, de magán haszonra,
Mások is: néked nemesebben érzett
Szíved, a' hasznot te nagyobb haszonnal
Viszsza repíted.

A' folyók rejtett ereken ki forrván
Tenger' öbléből, mikor elterülnek
Szélesen, bővebb hab özönnel öntnek
Viszsza fejükbe.

Úgy teszesz: gyűjtött aranyod ki terjed:
Ösztönül azzal fel emelsz sok Írót,
Sok nevendéket, te kezéd gyümöltse
A' Magyar Atlás.

Látja ezt sok Nagy, de betsül is érte,
Kit te még inkább le tsatolsz magadhoz
Jámbor erköltsel, szeretetre méltó
Tsendes eszeddel.

Nő ditsőséged, ha nem is sopánkodsz
Érte, mint ott sok buta elme bódúl,
Kit kevély lélek ragadoz magasra,
Hogy le taszítsa.

Nő ditsőséged, 's mivel oly szeliden
Hajt erő nélkül gyökeret magának,
Vastagon terjed, meg is áll örökké,
Mint jeles Oszlop.

7.

HENDECASYLLABI.

Anonymo Amico Auctoris Carminis *Ünnepi Vers* traditi sunt, nomine Budensis Procuratoris suppresso, eo fine, ut Autori communicentur. Quia tamen autographum ita detritum est, ut in plurium antea manibus versari debuerit, una cum refutatione Anonymi plures legunto, Autori transmittunt, ne suppressi esse videantur Budamque remitti possint.

Antistrophe.

Quoi sunt *második harmadán* decem bis
Et tres: Anticyrae ♀ gradum resumsit. ♂
Sic doctissima Sphinx sibi videtur.
Verum 'st non facit vna ver hirundo: 24
Sed cernunt quoque mille noctuae nil, ♂
Regnes Phoebe licet. Nec eruditis
Actis congrua Lipsiensibus sunt, ⊙
Quae dein futilis hinc et inde futit:
Verum fontibus ex criteriorum
Horum, vel parium, licebit, hausta
Ceruas; ut vetulae solent crocire: →
Tehén úton czamangó, ♀
Vasat egyél, lánczot szarj. ♀

COMMENTARIA.

Ne putes, in tui gratiam, Lector amice, notari loca quaequam, sed illius hendecasyllabographicae Sphingis, quae nec arithmetice accurate nouit.

♁ Helleborus, herbae species ibi nascitur, non laurus.

♃ Bis fuit helleboro, non lauru tempora cinctus.

♃ Quaemadmodum vna hirundo non facit ver; sic vnum carmen Poetam, vna oratio Rhetorem non efficit. Erasmus hic. Adagium parum dicit, plus significat.

♂ Hic tam est obscurus, quam *göcs*.

⊙ Hic commentari nefas.

⇒ In manuscriptis inueniuntur et hi versus mutationis ergo.

Vt blaterant anus loquaces, Ut dirum batrachi palude strident, Baubantur rabidi vt canes Dianae Ad fulgorem.

Placet *rabidi*; nam hellebori praecipuus usus est in educendis noxiis humoribus principis animae facultatis sedem infestantibus, et melancholicis furiosis, et comitiali morbo laborantibus dari solet.

♀ Vide Baróthi Szabó Daud', *Ki nyertes* pag. 74, et Révai Miklós *Énekei* pag. 328, sine ultima in Menda emenda. Quoniam Duumvirorum carmina omnium manibus teruntur, pagellam indicasse sufficit.

♀ *Könyi, Mindenkor nevető Demokritus*. Puto te duabus editionibus Demokriti saturum esse. In Tertia pacti sunt duo hajdones, ab alterutro vetulam oporopolam dicacitate vinci non posse. Post multa dicteria, ultro citroque iacta, hajdo vetulam versu tertio decimo compescuit.

8.

Metastrophe Ad Antistrophen Marsyae Nefastuli Obscuriloqui.

Pellem Corpore Marsyas renatam
 Saucio ferre miser nequit furore:
 Infelix iterum lyram resumit,
 Natus sidere pessimo ad canendum,
 Adsuetus tenebris suis nefastis.
 Sed hunc tu, Pater elegantiarum,
 Et lucis Deus, o potens Apollo!
 Si curae tibi sunt nouem Sorores,
 Castarum chorus elegantiarum.
 Hunc tu, ne tua polluat deinceps
 Profanus sacra, stipiti, ut meretur,
 Cognato religa, et silere docto
 Pellem detrahe grauius secundam.
 Helleborum quae terra ferat, quosque utilis herba
 Depellat morbos, te bene nosse probas:
 Ut bene nota tibi prosint, cur negligis usum?
 Turbatus mentem cum satis ipse furas.

9.

*Reverendissimo Domino
 Michaeli Antonio Paintner,
 Praeposito Rátothensi,
 Joannes Nicolaus Révai
 amico reualescens hospitio,
 grati, ac memoris animi ergo.*

1800.

Unicus es, Michael! numerosos inter amicos,
 Foedere coniunxit quos mihi longa dies;
 Unicus, ac solus; qui perstas usque fidelis,
 Alterni constans semper amoris amor.

Taedia fert secum, capitisque obliuia cari,
 Serum tempus, edax hac quoque parte malum :
 At nostris vitium nil temporis officit annis,
 Quintum iam lustrum qui prope conficiunt ;
 Usque recens noster calet ignis, perpete flamma,
 Et rumpunt nostram taedia nulla fidem.
 Discidunt animos alio loca dissita coelo,
 Nexaque longiquus corda resoluit amor :
 Interualla tamen non sunt ita noxia nobis ;
 Haerent disiunctis vincula nostra locis.
 Fulgida cum veteres mutent subsellia mores,
 Sublatisque oculis ima placere negent :
 Non haec debilium infecit tua pectora labes ;
 Maior, at usque lubens, inferiora vides.
 Non mihi, quo fulges, rapuit te splendor honoris,
 Infula te socium non vetat esse meum.
 Atque haec tam tenero veniunt mihi signa calore,
 Torpeat ut fixo lumine vulgus iners :
 Alto, nil meritum, quem fert sors caeca volatu,
 Atque supercilium tollere stulta iubet :
 Nescio, quod dispar etiam genus, indice veste,
 Turgentem cogat quaerere fastus atrox.
 Tu meliora tenes : animi nam recta tuentis,
 Et non pallioli, te trahit aequus amor.
 Iudice tam sancto, vis te mihi iunxit athena,
 Jam prope blanditiis inuidiosa suis.
 Nam quoties, seu composito, seu forte relectus,
 Sistit congressos ille, vel iste, locus :
 Nos, circumfusae spectacula pulcra coronae,
 Ceu fratres vna de genitrici sati ;
 Alter in alterius complexum fundimur ultro,
 Accipimusque audis oscula pressa labris.
 Tum vero abripimur fando, et longissima nostris
 Aegre sufficiunt tempora colloquiis :
 Nec faciles, urgente licet, diuellimur, hora ;
 Praecipiti, querimur, labitur hora gradu.
 Largius indulgent animis tua frondea rura,
 Hospitium aeternis nobile deliciis.
 Totus amicitiae sinus hic mihi panditur, et me
 Exceptum dulci totus amore fouet.
 Mille ioci, ac teneri me circumstare risus
 Certant, in serum garrula turba diem.
 Hic mihi diffugiunt mordaces pectora curae,
 Mollibus in stratis ducitur alma quies.
 Cum dapibus fruor innocuis, sapor inditus ipsa
 Diuum me recreat suauius ambrosia.
 Castos limpidulo quos haurio fonte liquores,
 Nectar, vel nitidi sunt Heliconis aquae.
 Hoc, reor, est, mihi quod Musae quoque fronte serena
 Hic magis arripient, suppeditantque lyram.
 Ista mihi, digito lyra sollicitata recenti,
 Hic saepe increpuit viuidiore sono.
 Et quae, discedens etiam, felicius unquam
 Ad paruum cecini carmina sera focum :
 Hic inflammatus dedit illa beator ignis
 Id calor hic haustus continuauit opus.
 Jam mihi, qua possim et cupidam dape pascere mentem,
 Coelestem retegit bibliotheca penum :

Ut satis est ruri, bene lectis plena libellis,
 Et tota, ut Domino, sic reserata mihi.
 Saepius hic latui, pluteisque reconditus ipsis,
 Pressi detectas Euclio gnauus opes.
 Haec me nunc iterum, veterem complexa sodalem,
 Multos iam soles hospita tecta fouent;
 Expertum magnae sudantia balnea Budae,
 Et validam, Medici! quam properastis, opem:
 Ut mihi, siqua datur vitae mora, munere vestro,
 Tardaret celerem mors reuocata necem.
 Eheu! vita sedens, studio demersa perenni,
 Laxatis membris, quae mihi damna tulit?
 Aurea vena, malum primum, vitiata tumore,
 Jam dudum, ignito saeua dolore, furit.
 Huic comes accessit vagus humor, membra pererrans
 Et caput, et capitis sidera moesta mei.
 Sanguinei turgent oculi, penetrante sagitta,
 Occiput et miserum, pallidulaeque genae.
 Brachia quin etiam findit fluor iste malignus.
 Atque ministerio reddit inepta suo.
 O Superi! prohibete malum: namque ipsa subiuit
 Interiora mei corporis atra lues.
 Hoc vitio pulmo mihi vix respirat anhelus,
 Heu! pituitosae tristia signa phthisis.
 Ut nocet omne mihi frigus, tussisque recurrit
 Ut subito, lateri tussis acerba meo!
 Spes tamen affulget melior, reualescere sensim
 Occipio, et sensim languida membra vigent.
 Sed quod proficio, gelido de funere raptus,
 Debeo fomentis, Hospes amate! tuis.
 Est prior omnis amor dulcis mihi, dulcior iste
 Sed reliquis, fugiens quo mihi vita redit.
 Hic facit, ut tibi nunc properans haec carmina condam
 Signa animi grati qualiacunque mei.
 Tam meliora canam, recalente valentius vestro
 Pierio, postquam fortius inualui.
 Utraque sera leget, nisi me praesagia fallunt,
 Posteritas, meriti praeco futura tui.

10.

Illustrissimo Domino
JOSEPHO MÁRTONFI,
Transilvaniae Episcopo Inaugurato,
Amico, et Patrono,
adplaudit
Jannes Nicolaus Révai.

Tu mihi, blanda chelyis! curarum dulce leuamen,
 Et summum quondam tu mihi delictum:
 Labitur, heu! prope iam lustrum, quod inutilis haeres,
 Forsan et indigno iam vitiata situ.
 Degenerat certe, ac tribulos fert, tristeque gramen,
 Tam longum nullo vomere cultus ager:
 Lenta rubigo diu pendentia militis arma
 Laedit, ad hostilem non valitura necem.
 Turbidus et rerum cursus, munusque molestum,
 Et morbi tristes haec peperere mala:
 Ut mihi, multa sonans olim, iam muta iaceres,
 Horrendum densis obsita pulueribus.

Sed tibi detergi hunc luctum, chordsque recentes
 Laetius intendi, vult sacer iste dies :
 Inspiratque nouum, valeam quem ferre calorem ;
 Ut tremula, aeger adhuc, voce, lyraque canam.
 Exigit hoc amor in socium, comitemque iocorum,
 Quos in Parnasso lusimus Hungarico ;
 Ad molles numeros, illi dum iunior aetas,
 Et dum publica res, ocia plura dabant.
 Hoc mens grata iubet, quam poscit iure perennem
 Dulcis solator fluctibus ille meis :
 Curis cum iam distentus grauioribus, ipse
 Ludere vix posset, sed mihi praeses erat.
 Publicus hoc plausus petit, ac sollemnia sacra,
 Concelebranda piis et mihi carminibus :
 Quando et virtuti video sua praemia reddi,
 Et patrio nasci commoda tanta solo.
 Ergo, nouus Praesul, sacras Mártonfius aras,
 Celsior, et cultu splendidiore tenet.
 Consilii plenum rutila caput ille tiara
 Cingitur, et prendit pontificale pedum :
 Annulus in digito, fidei sacer obres ; et alma
 Pectore crux, hominum clara salute, micat.
 Jamque pius gestit populus, sanctusque Sacerdos,
 Et gaudet Sponso Sponsa beata suo :
 Spemque capit rerum ingentem, segura futuri,
 In Transiluanis sola locata iugis.
 Et quid non, explorata deprode, bonorum
 Confidat votis Patria laeta suis ?
 Illius in gremio, pulcro spectata theatro.
 Multa minor gessit, perpete digna nota :
 His maiora geret maior, nec ludimur illa,
 In natale solum qua pietate calet.
 Acrior haec erit, aethereo quod sanctius igni
 Juncta, duplex didicit conciliare bonum.
 Nam memor est, quae praecipiat, lux gentibus olim,
 Paulus, diuino grandior eloquio :
 Infido quam sit peior, qui, corde gelante,
 Cura destituit viuidiore suos.
 Hic igitur, sacro Domini non segnis in Agro,
 Praestabit, quod et hac parte laboris erit.
 Plantabit laetis viridantia germina sulcis,
 Doctus sincerum credere semen humo :
 Euellet tribulos et iniquas frugibus herbas,
 Et sata promptus aquis nutriet irriguis.
 Lustrabit Pastor quoque lumine prata fideli,
 Pascua ne noceant non satis apta gregi :
 Tentantes aditum tenebrosa per ostia fures,
 Acerbitque, ouibus certa pericla, lupos.
 Jam, patriis columen rebus, quam fortiter idem
 Depellet caris tristia damna focis.
 In commune bonum, floremque, ut feruet amore,
 Utilibus iunget pervigil omne decus.
 Haec ego dum memoro, quae me vox turbat ouantem ?
 Ausculto, et comitor lene sonante lyra.
 Autumo, mater ea est ; aliquid distinctius orat :
 Gentis desidiam, saepe reiecta, timet.
 Quae mihi praestiteris, bene Transilvania noui,
 Firmata excubiis, dulcis alumne ! tuis :

Cum tu consuleres Studiis, illustre Senatus
 Membrum, incorrupti non sine laude viri.
 Nuper ego mater, nunc iam prope nata, cliensque,
 Te grandem Patriae Fatribus adnumero.
 Macte animo, vere Pater esto, potentibus ausis
 Fac vigeant, quae tu commoda sparsa cupis.
 Pulcrum est, quod fouet incoctum tibi pectus honesto,
 Mensque agitat magnis prouida consiliis.
 Gaudia praeripio, tibi sit modo longius aeuum,
 Non erit auguriis spes mea lusa suis.
 At, mihi quae de te felicia spondeo dona,
 Nec minus et populo grata futura meo:
 Non tibi postremus sit in his labor, urgeo supplex,
 Sermonis patrii, flosque, vigorque recens:
 Nam scio, sollicitum quis cor tibi concitet ardor
 Hoc quoque adornandi, quod mihi posco, decus
 Consistat pede iam firmo, me saepe dolente
 Sumta, sed instabili cura remissa noto.
 Blandius haec fari, cumprimis ultima, meque,
 Nescio quid nictans, stringere visa fuit.
 Si fortasse meo rediuius funere surgam,
 Ut spes est, medica restituendus ope:
 Quam mihi concedent tranquillam fata senectam,
 Sub Patrocinio, Praesul amate! tuo:
 Hoc, puto, me monuit, gremio complexa fauente,
 Vude reuiuiscens protinus incalui:
 Haec ego, secedens ab iniquo turbine vulgi,
 Impendam innocuis tempora literulis:
 Coeptumque angebo patrii sermonis honorem,
 Teque cygnus viua vel moriente canam.
 Quae modo pango, tuis extrema Bacuntia sacris
 Plaudit, meque suo murmure laeta iuuet.
 Sic iuuet et vires reparantem, et laude sit ista
 Rátothense mihi dulcius hospitium!

Közli: DR. RÉCSEY VIKTOR.

DÖBRENTAI IRODALMI MUNKÁSSÁGÁHOZ.

Döbrentei Gábor hagyatékából több érdekes és fontos irathoz jutva, azokból néhányat alább közzé teszek.

Talán a legérdekesebb az a kérvény, melyet Döbrentei Kisfaludy Károlylyal együtt nyujtott be a nádorhoz és a helytartó tanácshoz, az iránt, hogy egy *Árpádia* című folyóirat kiadását engedélyezzék a folyamodóknak. Jóllehet a helytartó tanács megadta az engedélyt, de az *Árpádia* sohasem látott napvilágot s nem lett egyéb egy füstbe ment tervnél. Mi volt az oka — hogy nem jelent meg, megtudjuk Döbrentei nek egy Berzsényihez irt 1828 martius 12-én, Budán kelt leveléből, — melynek, ha hitelt lehet adni — nagyon kicsinyes oka volt. Magam is tapasztaltam, a mit Toldy Ferencz az általa rendezett Berzsényi munkái végén említ, — mily lelkiismeretlenül közölte a Berzsényire vonatkozó levelezést Döbrentei s hogy nem csak kihagyott a levelekből,

de azok egyes részét meghamisítva adta ki. Hogy ez az Árpádiára vonatkozó adat, melyet alább idézek, helyes-e vagy nem, — ha nem is valótlan, de legalább is kétséges hitelű, mert bár köztudomású Kisfaludy nagy önteltsége, de talán azért még sem áldozta fel az irodalom érdekét e hibájának.

A levél ugyanis ezt mondja:

» . . . Kisfaludy Károlynak nincs lovagias fensége . . . Az ő szerencsétlensége, hogy nagyra gyűlt heveiben féltékenyebb más iránt, mint illenék . . .

»Héti lapot akaránk együtt kiadni *Árpádia* czimmel, divatkép is lett volna benne. Hozzám jött az engedelem a m. kir. Helytartótanács-tól 1826. május 12-dikéről, mert én irtam a folyamodást, az én nevem állt legelől ABCze sor, akár évsor szerint. Majd nem tudta meggyőzni, hogy a czimlapon is K legyen D után, — s okosabb volt felsőbbi Nagy Bencze barátom tanácsát, hivatalra nézve követnem¹«

Ha valóban Kisfaludy kicsinyes hiúsága volt az *Árpádia* elmaradásának főoka, — Döbrentaire nézve mégis jó következménnyel birt ez, mert, mint levele utolsó megjegyzéséből kitetszik, csak e terve megsemmisülése után gondolt hivatalba lépésre s így történt, hogy 1824 nov. 5-én a tartományi másod-albiztosi állásra neveztetett ki.

Annak különben, — hogy a kérelmezők közt Döbrentei álljon első sorban — a levélben jelzett két okon kívül egy harmadik alapos oka is lehetett, melyről Kisfaludy ugy látszik megfélemlített később. Döbrentei akkor már hosszabb ideje lakott Budán, összeköttetései által a magasb intéző körökkel is érintkezésbe jutott, míg Kisfaludy csak néhány éve volt a fővárosban s csak rövid pár esztendeje birt azzal a tekintélylyel, hogy ily folyóirat engedélyezése iránti kérvényen, mint vezető, szerepeljen. Azután meg Kisfaludy épen egy esztendő előtt kapta meg a helytartósági engedélyt az *Aurora* kiadására.

Az *Árpádia* ügyében beadott kérvény szövege a következő:

*Felséges Császári Királyi Örökös Fő Herczeg, Magyar
Ország Nádor Ispánja,*

és

Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács.

Minek utánna Császári Királyi Felségünk kegyes uralkodása Hazánkban minden olyan Intézetet atyalképp elősegít, mely az ész' mivélésére s az erkölcsök nemesítésére szolgál, a' magyar nyelv előmozdítását pedig különös Felséges Udvari Rendelése által több ízben kegyesen

¹ Berzsenyi Dániel összes művei. Közre bocsátá Döbrentey Gábor III. kötet 115. lap.

parancsolni méltóztatott, alázatos bizodalommal merünk mi alább irtak, Felséges Császári Királyi örökös Fő Herczegségedhez és a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácshoz azon kérésünkkel folyamodni, hogy nekünk egy magyar Folyó-írsnak kiadására s póstával is minden héten leendő elküldésére szabadságot engedni méltóztassék.

Hazánkban egy politikai ujság és egy tudományos Folyóírás lévén, még ezek mellett egy ollyannak vagyunk hijával, mely semmi politikai dolgokba sem elegyednék, semmi szorosabb systemájú tudományos munkát se venne fel, hanem mulattatva tanító tárgyakat közlene az olvasást kedvelőkkel 's nem, csak egyedül hazabeliekre ügyelne, hanem ezek mellett a' többféle külföldi Nemzeteknek tudományos és mesterségbeli elemeleteiket is a' Magyarokkal folyvást megismertetné.

A mi folyó-írásunk, melynek *Árpádia* nevet akarnánk adni, az ezen jegy :/ alatt ide mellékelt pontokat választaná tárgyainak.

Kitetszik azon czikkelyekből, melyek közé mi semmi politikai híreket és vallásokat illetőket csatlani sohasem akarunk, hogy folyó-írásunk által ollyan nemű olvasású munkákat szándékoznánk kibocsátani, melyeket értelmes stulussoknál fogva a' Magyar Szép Nem is hajlandó legyen megszerezni és által(jában)jában kedvetek lelhessek benne azok is, kiknek vagy falunlakások vagy egyéb szorgos hivatalaik mellett hosszabb és nagyobb munkák olvasására idejek nincsen. Célünk azonban az, hogy kellemetes előismeretek terjesztése által a szoros systemabeli könyvek olvasásához is vonzódat gerjesszünk.

Az ehhez való szükséges szabadságnak kettőnk számára leendő megnyerését Felséges Császári Királyi Örökös Fő Herczegségedtől 's a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácstól azon okból is merjük reményleni, mivel a két Magyar Hazában sok ollyan lakosok vagynak, kikhez a tudományos és mesterségbeli előismeretek csak egyedül magyar nyelven juthatnak el, a Felséges Császári Királyi Kegyelmes Rendelek pedig magok sürgetik az ollyan intézeteket, melyek minden nemű sorsú alattvalókat hasznos miveltségre 's erkölcsök nevesítésére vezérlenek.

Ezen szabadságért való alázatos könyörgésünk mellett mély főhajtással és tisztelettel vagyunk

Felséges Császári Királyi örökös Fő Herczegségednek

és

a' Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak
Pesten, Aprilis 26. 1822.

alázatos szolgálji:

Döbrentei Gábor m. k. és Kisfaludy Károly s. k.
Ns. Hunyad Várm. Tábla Biró.

(Kivül :)

Felséges Császár Királyi örökös Fő Herczeg Józsefhez
Magyar Ország Nádor Ispányához

és

a' Nagy Méltóságú Magyar Helytartó Tanácshoz
bénuytott alázatos kérelmek a' benn irtaknak
Árpádia név alatt megjelenendő Magyar folyó-írás iránt.

(:)-alatti melléklet!)

13305. sz.

Objecta Ephemeridum Árpádia nuncupandarum.

- I. *Historia* generatim sumta una cum subsidiariis scientiis, harum omnium praecipua momenta, cumprimis vero *Biographia* illustrium Individuorum utriusque sexus omnium aetatum et gentium quae scilicet utramque rempublicam praeclare gestis et conspicuis meritis condecorarunt.
- II. *Phisica* tamquam scientia naturae absolute sumta cum disciplinis eidem affinis potissimum vero *Oeconomia*, *Technologia*, inventa utilia progressui harum suffragantia.
- III. *Succincta* epitome peregrinationum per doctos viros terra et mari susceptarum.
- IV. *Progressus* culturae Nationum exterarum in sphaera artium et scientiarum omnis generis, salutaria earundem Instituta, harum omnium causae, adminicula, resultata.
- V. *Aesthetica* generatim omnes artes pulcri utpote *Eloquentia* sublimior, pictura, sculptura statuaria cum omnibus his coordinatis subordinatis vel auxiliaribus disciplinis exterorum omnis aevi et Nationis in his progressus, classica monumenta, instituta et subsidia vehiculo earum deservientia, horum statores: in specie vero elucubrationes perfectioni Theatri utpote potentissimi urbanitatis morum, linguae vehiculi secundantes.
- VI. *Encyclopaedia* philologiae linguarum cum suis ramis.
- VII. Synopticus extractus exterorum operum, aevi potissimum recentioris et talium quae utut classicitate excellant, ob exaggeratum nihilominus pretium paucis comparabilia solisque duntaxat eruditae nota sunt, porro similium ubicumque editorum critica recensio.
- VIII. *Miscellanea*, quae ambitu suo comprehendunt narrationes promiscui et varii argumenti stylo soluto vel ligato tam originales quam aliunde translatae, quae scilicet miscendo utile dulci lectorem oblectando docent.

(A tanács végzése)

13305. sz.

Recurrentium petito ea ratione deferri, ut semet stricte ad literam exhibito Plano accomodent, ab omnibus eventibus Europae aliarumque extrarum Provinciarum Politicis ne secus Speciem Ephemeridum induant, retenta solum ab extus nomenclatione *Scriptorum Periodicorum* sollicitae abstinere atque censurae Gremialis Librorum Revisoratus Officii, et accipiendae ab Eodem Invitationi constanter obnoxii sint futuri.

Ex Consilio Regio Lttli Hgco
Budae die 24. May 1822 celebrato

Petrus Szalay, m. p.

*

Berzsenyi munkáinak kiadásáról is találkozik levelezést István főherceg és Döbrentey között.

Döbrentei az előfizetési felhívást megküldötte István főhercegnek, mely felhíváshoz a következő levelet csatolta.

Császári Főhercegséged S magyar Királyi Hercegséged.

Szíves örömetest magyarul, miként velem e szerencsét többszer érezteté; olvasni kezdette még itt laktában költéseinket, Berzsenyit is tehát e végett tisztelettel nyujtom.

I. Ferdinánd magyar király fiai Miksa és Ferdinánd még mint magyar királyi hercegek tudának magyarul, nekik ajánlotta 1541-ben Erdősi János az új testamentum magyar fordítását, minek második kiadása 1574-ben meg Miksa Király fiainak Rudolf magyar királynak és Erneszt főhercegnek ajánlatot. S ezeknél több magyar munkát fogadott el és helyeselt a császári és királyi ház. Majd Miksa császár egyszersmind magyar király léte, leveleket irt(e) e nemzet nyelvén; Rudolf császárhoz és királyhoz Erneszt főherceghez több hivatalos levelet magyarul folyt.

Mert életük ideje a XVI. százév, épen úgy vitt minden országos és megyei tanácskozást magyarul, miként az elebbi százévek a latinul még kevesebbé tudók; mi abból is látszik, mert az I. Ferdinándnak szabad választása utáni koronázáskori hódolat esküt Székesfejervárott 1527-ben az Ország nagyok és Rendek nemzeti nyelvükön mondák el, s az ennek így megszokása még Árpádék korából szállott le.

A törvénynek országgyűlésen s általában okiratnak latinul keltése mellett is, a XVII^d százévbe átmenetel s abban lefolyt kor még sürűbben tünteti elé a magyar nyelvnek hivatalos divatát, 1606-ban a zsitvatoroki béke Mátyás főherceg befolyásával, ki mint későbbben magyar király e néven II-dik Ión, eredetileg magyarul köttetett, s úgy is majd gyarmati és szónyi megerősítése 1625., 1627-ben. Prága mellől Magyarország Rendei 1608-ban magyar levélben írák meg gyűlésükből az I. Rudolf császár-király és Mátyás főherceg közötti elintézt Slavonia rendeinek, mellyet akkor Zágráb, Varasd, Kőrös vármegye tett. Nádorok, országbirák, főispánok azon irtak a vármegyékhez, ezek és kir. városok egymáshoz, hadirend azon vitte dolgait, a posoni szepesi kamara intézkedéseit.

Nem régen elhúzott adatok világítják mind ezt, kivált a magyar akadémia költségeivel megjelent Régi magyar nyelvemlékek I. és II. kötetiben s mind bővebben fogják a következők folyamában. 1690 és 1709 között szűnt meg e szellem.

A tájatt, midőn költérünk Berzsenyi kezdé megkésértéseit, gyúla fel a régihez a magyar nemzetiség, a királyihoz mindig hiv 1790-ben. S végre 1836 óta magyarul szól az országgyűlési törvény. És cs. király-Főhercegséged édes atyja, e mostani évben kezdé nádori leveleit is magyarul az ország törvényhatóságaihoz.

Az országnak már most úgy nemzeti jövendője van. Lesz ország nyomoként összebb forró, gyarapulás által erősülő, s ezzel királyát és bölcs kormányát dicsőitendő.

Ily alakító időben élni s arra dolgozni, keblet emelőbb, mint a késznek javait már csak szemlélgetni.

Hogy a folyvást rendszerezettebb magyar világot csász. királyi Főherczegségnek édes atyja még sokáig lássa! hogy maga cs. királyi Herczegséged későig is örömmel mondhassa szülőtte földéről: »tudom az időt, midőn az, ujjabb miveltségének indult; megérdemlé e nemzet, hogy nyelvét kebelében megtanúltam.

Budán, junius 8. 1842.

Döbrentei Gábor, m. k.

István főherczeg megrendelte Berzsényi munkáit, s úgy látszik a fenti levél után Döbrentei szóbelileg értekezett a főherczeggel s ekkor valami verses mű kiadását tervezte, melyet az akkori nádor, József főherczegnek ajánlott volna.

Erre nézve és a fenti levélre István főherczegtől a következő válasz érkezett:

Kedves Döbrentei ur! Beszéltem Édes Atyámmal legujabbi munkájának felajánlása tárgyában 's tapasztaltam, hogy a' felajánlás elmaradását érdeklő kívánsága éppen nem Ön személyét, hanem egyedül tsak magát a' munkát illeti, azt tartván Édes Atyám, hogy azon munka mint egyedül költeményekből álló, a' felajánlásra nem egészen alkalmas és ez pótolólag a' második kötetben már nem is igen kivihető. Egyébaránt éppen nem ellenzené a' felajánlást tudományos szorgalmának más gyümölcse nézve, ha majd akkor is engem e' gyönyörűség részesévé tenni kíván.

Midőn Önt ezennel megkeresném, hogy Ber'sényi Munkáira Előfizetők sorába engemet is felvenni s azokat Schaumburg Bécsi könyvkereskedő által hozzám juttatni szives legyen, — (midőn) midőn továbbá a' holnap szándékolta udvarlástól, egészségi változásom miatt, s mivel ime írott válaszomat adom, felmenteném, egyébaránt állandó jó egészséget szívemből kívánván maradok kedves Döbrentei Urnak

Jó akarója

István, s. k.

Budán, Boldogasszony-hava 4-én 1843.

Czim: *István Főherczegtől*. Nemes és Vitézlő *Döbrentei* (sic) Gábor ur, Budai Kerületi Tartományi Fő-Biztosnak. *Helyben*.

István főherczeget az országgyűlés 1847 november 12-én nádorral választván, Döbrentei odával ünnepelte. E figyelmet s ez odát ily leirattal köszönte meg a nagy emlékü nádor:

Nemes és Vitézlő Ur!

Hazafiui lelkesedés érzelmeit tisztán tükröző azon dalos költészetet, melyet címzett Uraságod nádorral választatásom alkalmával közrebochtátni, s nékem becses sorai mellett több példányban bemutatni szives-

kedett, igen kedvesen fogadván, el nem mulaszthatom ezt ime őszinte köszönettel viszonzni, ki egyébiránt minden jót kívánván maradok

Cimzett Uraságodnak

Poson, Karácson, hó 5. 1847.

Jóakarója

István, nádor.

Ns. és Vzlő Döbrentei Gábor kir. Tanácsos s ker. orsz. Főbiztos Úrnak.
Czim: *Magyarország Nádorától*. Nemes és Vitézlő Döbrentey Gábor kir. Tanácsos, és budai kerületi országos Főbiztos Úrnak *Budán*. hból.

(Döbrentei jegyzete: Érkezett decemb. 9. 1847. a nádori Irodából Budán.)

Berzsenyi költeményeinek megküldésére József nádor hitvese Mária Dorothea főhercegnő a következő levelet írta Döbrenteinek:

»Kedves Döbrentei ur! Berzsenyi Dánielnek Ön által közrebocsátott összes műveit szívesen fogadom el, egyszersmind pedig hazafiai buzgalma felől különös tetszésemet nyilvánítom, teljes hajlandósággal maradván jóakarója Önnek Mária Dorothea.«

Budán Május 16. 1843.

Érdekes az a német nyelven írt levél, melyet ugyancsak a nádorné írt báró Forray Andrásné Brunsvik Julia grófnőhöz Döbrentey »Kis Gyula Könyve« című gyermek olvasmányairól. A levél szövege a következő:

»Liebe Gräfin! Ich muss Ihnen mitteilen, dass dieser Tage vom Alexandre Leopold eine kleine ungarische Geschichte aus dem hübschen Kinderbuche des Herrn von Döbrentei erzählt wurde, und dass ich bei dieser Gelegenheit von neuem zu bemerken die Freude hatte, wie angenehm es sein würde, wenn recht Viele das Beispiel des Herrn von Döbrentei befolgen wollten, und für die Jugend anpassende Bücher schreiben möchten! Sie wissen dass ich schon mehrmalen mit Ihnen über diesen Gegenstand sprach. Ich bitte Sie, Ihm noch einmahl für dieses Buch recht sehr zu danken. — (stb. stb.) Könnten sie mir wohl das Werk mit den Bildern der ungarischen Könige bald verschaffen.

Ofen, am 18/4 1831.

Marie.«

Döbrentei iratai között maradt még egy német költemény Mária Dorothea főhercegnő sajátkezű írásában. A költeményt tartalmazó eredeti czimkés borítékra Döbrentei a következő jegyzést tette:

»Mári-Dorothea cs. kir. Főhercegné József Nádor-főherceg hitvesének kezeírása. Voltam a' főhercegnénél 1841. Februárius 1-jén délelőtt predicatio után, 's az nap este küldé meg számomra Mária királynénak ezen énekét.

D. G.«

A költemény régi németességgel, czime a levélben ez:

»Lied der Königin Maria in Ungarn.

Das Jahr ist nicht bekannt.«

Magát a költeményt nem tartom szükségesnek, hogy közöljem. Vallásos költemény, ez semmiféle vonatkozással sem Magyarországra, sem az ő személyére. A gondosan leírt szöveg végén ez áll:

»Aus dem Gesangbuch von Kronstadt. 1759.«

Most még csak egy levelet teszek közzé, mely Döbrenteinek egy tervezett, de soha napvilágot nem látott munkájáról tesz említést. E munka kiadásában megakadályozta a közlendő levél kelte után való ötödik hónapban bekövetkezett halála.

Nagyságos Királyi Tanácsos Ur!

Folyók (sic!) 9-éről kelt soraiban nyilvánított becses bizalmát Nagyságodnak egész készséggel méltányolván, abbéli felkérése folytán, miszerint ösöm Nádasdi Tamás Nádor 72, magyar leveleinek kinyomatására megkivántató száz tiz pengő for. és 30 krt. áldoznék: Van szerencsém ezennel Nagyságodnak mindenek előtt őszinte köszönetemet családom iránt tanúsított nagybecsü tudományos figyelme és szolgálataért lekötöm: egyszersmind a kivánt költséget jelen soraimnak meghozója által nagyságodnak kezeihez azon kérésem kíséretében juttatni; miszerint néhány példányt magam és családom számára küldeni méltóztatnék.

Különös tisztelettel maradván Nagyságodnak

Kalocsán mindsz. hó 15-én 1850.

lekötelezett szolgálója

Gróf Nádasdy Ferencz. m. p.

kalocsai érsek

E levelek 32 év multán egyéb levelekkel bővítve tényleg megjelentek, de a terjedelmes bevezetés Döbrentei fent jelzett tervéről nem tud semmit vagy legalább nem tesz említést.

REXA DEZSŐ.

PETŐFI LEVELE BACSÓ JÁNOSHOZ.

(Hasonmással.)

Pest, július 16. 1848.

Barátom Jancsi!

Nem szeretem a levélírást, nem is igen érek rá a levélírásra, azonfölül épen ma adtam postára egy hozzád szóló leveletem; mindezek daczára sem hagyhatom felelet nélkül most kapott leveledet. Mi annak első részét illeti, sok hamis állítás között sok igazat mondasz. Igaz, hogy olyan a nép, a millyennek te rajzolod, de csalatkozol abban, ha hiszed, hogy én valami idealis testületnek képzelem, nem, barátom, én egy szikrával sem képzelem különbnek, mint a millyennek lenni te állítod, de életem főtörekvése az, hogy olyan ne maradjon, a millyen jelenleg. Sokan a nép nemesítését, művelését sysiphusi munkának tartják; én nem; s épen azért van erőm csüggedetlenül küzdeni az ő érdekében, s ha én nem

élném meg a boldogabb szebb időt, megéri más, s enyészszék el bár az óriási munkában az én fáradozásim nyomdoka, ne említsék bár az én nevemet a népregeneratorok nevei között, azért én boldogan halok meg azon öntudattal, hogy lelkemből is cseppent egy harmat azon szentelt vízbe, melly az emberiséget ujonnan meg fogja keresztelni. — Leveled második részét a párbajt illetőleg, attól én nem kevésbé undorodom vagy is nem tartom kisebb bolondságnak, esztelenségnek, mint te. Tudom én, hogy becsületesem senki el nem veszi, el nem veheti, és ha valaki elvinné, azt ugyan párbajjal vissza nem szerezhetném; de itt nem is becsületesem jött kérdésbe, hanem bátorságom, s annak tanuját, fényes tanuját kellett adnom, nehogy feljogosítsak, felbátorítsak minden pimaszt, minden sehonnait, hogy velem paczkázzék, hogy insultáljon, hogy piszkoljon. Nagy Károly azt mondja azon szemét cikkében, hogy »ha bajom van vele, álljak ki nyílt sisakkal, ő nem fog hátrálni előttem semmiben!« Nem a meg-hiusult követtség, nem Nagy Károly cikkének csárdai gorombaságai, hanem ezen szavai, ezen hetvenkedése tetette velem, a mit tettem. Ez nyilvános kihívás a párbajra, s ha én hátrálok vagy is ki nem lépek, minden ember leköphetett volna, és leköpött volna s diadalmaskodott volna bizonyosan Nagy Károly, pedig ezt soha sem fogja velem tenni nem csak olyan ember, kinek a vezetéke neve Nagy, hanem még olyan sem, a kinek a *nagy* epithetona! — Soha magam iránt mellőzhetőbb kötelességem nem volt, mint ezen nyilatkozata után őt provocálnom, s ezt megtettem Jókai és Pálfi által. Ők elmentek hozzá, s kihíták, de ő semmi szín alatt el nem fogadta a párbajt, s miután secundansaim elhagyták őt, rohant Perczelhez, s föl adott bennünket. Perczel kinevette őt . . . épen azután találkoztam vele, hogy Nagy Károly eltávozott tőle s kaczagva beszélte el a megtörtént jelenést. Ekkor irtam azon néhány sornyi kis nyilatkozatot, melly a Pesti Hirlapban s egyéb lapokban megjelent, mellyben előadom, hogy Nagy Károly gyáván hátrált. Más nap azon hír terjedt, hogy már kész elfogadni a párbajt, s én — tulságos lovagiasságból — azonnal küldtem secundansaimat az övéhez Szeleshez, ki a kihívott nevében kijelenté, hogy ez kész vívni karddal, mibe secundansaim nem egyeztek bele, ajánlván a párbaj szabályaival megegyezőleg a pisztolyt, mint erősebb fegyvert. Én nem akartam pusztá parádét, pusztá kardpengetést vagy legfőlebb néhány karczolás, én koczkára akartam tenni életemet azon remény fejében, hogy lelövöm azt a silány fattyút, ki vakmerő volt olly veszettkutya módon nekem rohanni . . . de, a ki néhány nap előtt azon hetvenkedő phrassissal ijesztett a közönség előtt, nyomorúságosan visszahökken a pisztoly előtt. És ennyiből áll az egész affaire. Én eleget

Pécs, július 16. 1848.

Károlyi úr úrnak!

Nem szeretem a levélírást, nem is igazán értek
rá a levélíráshoz, aranyföldi épen ma
adtam postára egy horvát szöveget
velelemet; menderet lácsára few hazg,
katona felelet nélkül most ragott te.
velelet. Mi amint első néskét illeti;
sok hamis állítás körölte sok igazat
mondást. Igar, hogy olyan a nép, a
millyennet te ragkold, de valakire
sok abban, ha hiszed, hogy in valami
ideális tekintetnek hírszelet, nem, be
vátom, in egy skizofrával nem hírsze-
letet kioldandó, mint a millyennet
lemer te állítod, de eletem jótörök,
vése az, hogy olyan ne meleszjon, a
millyen jellemez. Holan a nép nem
vitést. Imvéldesit sziphust munda
mar tartják, in nem; s épen ariót
van épen csiggedestemül leírduj
az a indereben, s ha in nem épen
meg a boldogabb szebb időt, megem más,
s emészetik el hat az jóiast muult
has az in járadrasum nyomado, ne
emlitsik hat az in meveset a nép.
regeneratort neves körötte, arévt in
boldogan halot meg aron indudattal,
hogy lelkemöt is csiggedestemül
aron freutelt virbe, molly Dr ember.
reget nyonna meg fogja. Keresseleten.
Leveled márodik néskét a járbajt
illetőleg, attól in nem kevésbé undó
radom vagy is nem tartom hísebb bo.
londágnak, esetelemegnek, mint te.
Tudod in, hogy becsületemet ferdé
el nem vesztél, el nem veheti, is ha
valaki elvenné, az ugyan járlonggal
viffa nem kereskietnem; de itt nem
is becsületem jött leírduj, hanem
bátoroságon, s arórat kamuját, fényes
kamuját, kellett mehog feljogvittak,
fellátovitsa minden gúnyost, minden
schonnait, hogy telem parokirréti, hog
insultájon, hogy piszokjon. Nagj
Károlyi art molija aron szemét, díské
ben, hogy "ha bajok van vele, álljaj ki

nyilatkoval, "nem fog kitérni elöttém
fenniben!" Nem. Melchiuszról követse,
nem Nagy Károly eziről eszélai go.
rombolyai, hanem ezen szavai, ezen
keveredései tetette velém, "mit ket,
tem. Ez nyilatkozás kihívás a párba,
s ha in kitérni, vagy is ki nem lép,
minden ember kitérhetett volna" is
tekintett volna s diadalmasrodott vol-
na bizonyosan Nagy Károly, pedig ezt
is ha sem fogja vellem tenni. Nem lehet
olgyan emelked, hanem a vereték neves
Nagy, hanem meg olgyan fenn, a kitér
a Nagy epithetusa! E loka magam iránt,
mellőzhetlenebb kitér eszélai nem volt,
mint ezen nyilatkozatok után öt pro-
vocaluon, s ezt megtettém József
is Pálfi által. Őt elmentet hozzá, s
kihívák, de ő fennin fin alatt el nem
fogatta a párba, s miután seccen,
danasain elhagyják öt, rohanat Perrel,
her, s föladvott beemintet. Perrel ki-
mentette öt.... ezen aritán találkottam
vele, hogy Nagy Károly elhívott tőle,
s karagva beszélte el a megtörtént
jelenést. Errol isteni aron néhány
szóval ki nyilatkozatot, mely a
Pálfi kitérővel s egyél laposban meg-
jelenit, melyben eladom, hogy Nagy
Károly gyáván kitért. Ehisnap az
his Drijed, hogy mit kitér elfogadni
a párba, s in - tulságos lovagias
sajból - aronul kitért seccen
danasainat az övéhez. Skelephes, ki
a kihívott nevében kijelenté, hogy
ez kitér vini karddal, mibe seccen,
danasain nem egyeték bele. ajánlván
a párba rabál aival meggyerőleg
a pisztolyt, miut erősebb fegyver.
Ez nem barantam pushta gabádít,
pushta fardzenget is, vagy keifőlebb
néhány kardvölást, in kitér
aradom tenni eltemet aron nem
menny fejében, hogy delövön. azt a
jelenit fagyait, ki varmeri volt olgy
veszélthet, minden neves rohanat
de, a ki néhány nap előtt aron hetven
Redi phrasissal ijertett a követse

elött, nyomoriságosan visszatértem
a pisztoly elötte. Ei enygitöl ill ar
ezess affaire. En eleges tettem magam
bránt: Prótelessegenemet, ö pedig szép
mellékniveit a Gyávával kapoditotta.
Gyogy föl nem jöportaan, annak körön.
hetti, mint aihu irarom teayereasi is
komorholva pisztoly jofajával... a mit
másvol kesanel vele, ahhoz femer kö.
sine, in fentis fe nem esillgitot. fe
nem ingerles ellene. — A ki enygit
mond es igyöl, mint in monstrem,
ar igazat kessil, a ki kevesebbet vag
köbbis mond, annak ne higy, mast hoz
rudik. — Vigye a mi a kördsejst illeti,
annak mefnyerise vigett fotha is fe.
hol egy lipit, fea tesse köbbi es e.
ketben... he sziles a haraban egyetlen
egy kevitetnek sem less annyi. Kessilet,
örise vag kulajdonrepen belatasa
hoz engem magvalasaron, vag ifen.
kedvelhomasig ugyse nem indaduli
magy Magyarorsaly, hogy kipriveszjen.
Ifjen velle!

ifjente baritod

Petőfi Sándor

Georgina
Prin. Schmuller

8

Barco, Lincolnton

Nov 17 1871

Subscribieren
[Signature]

tettem magam iránti kötelességemnek, ő pedig szép mellékneveit a *gyávával* szaporította. Hogy föl nem pofoztam, annak köszönheti, mert nem akarom tenyeremet bemocskolni piszkos pofájával . . . a mit mások tesznek velem, ahhoz semmi közöm, én senkit se nem csillapítok, se nem ingerlek ellene. — A ki ennyit mond ez ügyről, mint én mondtam, az igazat beszél, a ki kevesebbet vagy többet mond, annak ne higgy, mert hazudik. — Végre a mi a követséget illeti, annak megnyerése végett soha és sehol egy lépést sem teszek többé ez életben . . . ha széles e hazában egyetlen egy kerületnek, sem lesz annyi becsületérzése vagy tulajdonképen belátása, hogy engem megválasszon, úgy isten szentháromság ugye nem érdemli meg Magyarországot, hogy képviseljem!

Isten veled!

Őszinte barátod

Petőfi Sándor.

(8-adrét papír összehajtva.)

Kívül: Bacsó Jánosnak barátilag.

Laczháza.

Fülöpszálláson.

Kún-Szentmiklós.

Posta bélyegen: Pesth 17/7.

Veres viaszba nyomott töredezett pecséten: P S betűk felső vonásai látszanak.

Bacsó János, a kihez Petőfi ezt a levelét írta, Halason született 1818. február 8-án. 1848. május 1-től kezdve fülöpszállási ref. s. lelkész volt s még abban az évben ságvári lelkészszé választatott meg. Lehet, hogy csak Fülöpszálláson, a követválasztási mozgalmak idején ismerkedett meg Petőfivel, de nem lehetetlen, hogy már elébb is ismerték egymást, mert 1843-ban Szalk-Szent-Mártonban, 1846-ban Laczházán káplánkodott, mely helyeken Petőfi nem egy költeményét írta. Eszes, tanult ember volt, a kinek egypár egyházi beszédén kívül az *Életképek* 1848. évi decz. 24. és 31. számában két költeménye is jelent meg, *Bímat elzengeni* és *Kiadó* címmel. 1871. decz. 27-én hirtelen halállal halt meg Kaposvárt, hova megyei közgyűlésre ment. — E levél közölhetését Sáfár János úrnak, Bacsó János egyik vejének köszönhetjük. Tartalma érdekesen egészíti ki a Bankós Károlyhoz 8 nappal elébb írt levélben foglaltakat. Megnevezi ellenfele segédjét is, a ki bizonyosan Szeles László, szabadszállási úri ember volt. Perczel Mórral történt találkozását amabban nem említi. A miket a népről s annak műveléséről, a párbajról és képviselővé választathatásáról mond, lelkületének, idealismusának, őszinteségének s önzettségének tulajdon természetes nyilatkozatai.

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Arany János tanársága Nagy-Kőrösön. Irta Benkó Imre. Szilágyi Sándor előszavával. Nagy-Kőrös, 1897.

Szerény szerzőnek igénytelen könyve Arany Jánosról és Nagy-Kőrösről, a legszerényebb emberről s a múltban legalább igénytelen városról. Aranyról írva, mint azon intézetnek, a melynek Arany egykor büszkesége volt, mai egyik tanára — kötelességet vélt teljesíteni: Nagy-Kőrösről beszélve, hódol ama helyes elvnek: *urbem quam nactus es, orna!* Arany életirójának munkáját óhajtja megkönyíteni. a ma még összegyűjthető emlékek összeállításával, — a miért köszönetet érdemel: a hivatalos adatok felkutatása s pontos közlése, a szétszórt jegyzetek, halványuló emlékezesek összefoglalása s hozzájuk illő nyelven elmondása, elismerésre tarthat számot. Nem az újságáruló süvölvények sivalkodó hangján szól, nem is azokén, a kik egy-egy nevezetesebb ember halálakor, török-szakad harmadnapig irnak Arany Pityeri Erzsókjaként összehordva mindent »istentől-csepűig«, — s legtöbbször úgy járnak, mint Vajda Jánosnak, a ravatalon fektekor »élő legnagyobb költőnek« dicsőítésével, kinek legnagyobbja nagyehetőségében s Arany versei nem szenvedhetésében culminált. Feltehető, hogy a megholt nagyok szívesen elengednék az ilyen könyök-börtelenítő magasztalást s háromnapi helyett egy napi figyelemmel is beérnék, ha az oly alakban tudna nyilvánulni, a melyben Arany nyilatkozott a saját lapjában Lisznyairól, ennek halálakor.

Különben Benkó könyve Aranynak nem haláláról, hanem csak 9 évi martiromságáról — akarám mondani — tanárságáról beszél. Elmondja s hivatalos adatokkal, levelekkel, kivonatokkal bizonyítja, hogy lett, mikor lett kőrösi tanárrá, hogy élt, tanított, örült-búsult, hol lakott, mikor-hova látogatott el, vagy kik keresték fel őt. A tanártársakhoz való viszony, a mindennapi élet apró eseményei, betegség, múltó baj, vágyakozás-csüggedezés pillanatai mind meg vannak örökítve, mint számtalan gombostű bele szurkálva ebbe a csinos varrópárnába, annak a confectornak a számára, a ki közel vagy távol jövőben Arany életrajza megírására vállalkozni fog.

A hivatalos adatok mellett, a mik közt az Arany által szövegezett iskolai törvények is olvashatók természetesen a legérdekesebbek azok, a miket a könyvhöz előszót is író Szilágyi Sándor juttatott a szerző kezéhez. Tréfás vers, Aranynak tanítványai számára írt irodalomtörténetének egyes szakaszai stb. Az »Alkalmatosságra íródott versek« — szerint is

Szilágyi S. volt Arany 9 évi tanárkodásából 7 évnek »minden lében kanala«; ő vette át Arany távozása után az irodalomtörténet tanítását is, a vers ellenére is »ő húzta be az ajtót, ő volt a ki hátra maradt.« Arról a két évről (1851/2, 1852/3) a mikor Szilágyi még nem volt Nagy-Kőrösön, a visszaemlékezők is gyérebben nyilatkoznak.

Van a hivatalos adatokban is valami, a mi a valóságtól különbözik. Arany 1851/2-ben nem tanította a VII. osztályban a latint (21. 1), csak a magyart. Latint, görögöt Ács tanította a VII. osztálynak. Arany legelső óráját a VII. osztályban tartotta meg egy délelőtt. Nagy szélű puha fehér kalappal, akkor divatos, sárgának mondott, de inkább meghatározhatatlan szíjű őszi-téli nem hosszú kabátban s zöldes színű nadrágban jött, — nyakravaló nélkül, spanyol szakállal. Az osztály nagy figyelemmel várta és hallgatta, távozása után is mély csend volt pár perczig, azután pedig általános öröm nyilvánult. A nyakravaló-viselés kiment a divatból s talán csak a beteges Ványi Mihály és Galambi úr nem tette le. Arany az első két évben rendszeren a padosor előtt állva magyarázott s kérdezett. Ebben az osztályban történt, vagy ebben is megtörtént az, a mi — azt hiszem tévesen van a 144. lapon előadva. Hegedűs Vincze és Jakab Jóska nem 1853/4-ben, hanem 1851/2-ben voltak a VIII. osztály növendékei. Együtt laktak Papp Imreéknél. Már 1852/3-ban sem volt egyik sem Nagy-Kőrösön. 1851/2-ben két Szabó János volt a VII. osztályban; az egyik úgy tudom máig élő nagykőrösi, a másik tolnai fiú. A tolnai Sz. I. követte el azt, hogy Petőfinek ezt a négy soros dalát:

Nem tesz fel a lány magában egyebet
Csak hogy téged, csalfa legény, elfeled;
Addig feled, addig feled, csak feled,
Míg a szíve bánatában megreped.

vallomása szerint valami naptárból írta ki s adta be saját munkája gyanánt. Ettől fogva a tolnai Szabó neve Petőfi Szabó lett s talán ez okozta, hogy az iskolát elhagyta s a N.-Kőrösön állomásozott Radetzky-huszárok közé beállott, Rácz Elek VIII. osztálybeli tanulóval együtt. Ez utóbbi 8 vagy 10 évi szolgálat után elbocsáttatván, hazaérkezésekor himlőbe esett s pár hét múlva meghalt. P. Szabóról nem tudom, hogy hova lett. Különben P. Szabó is, Hegedűs Vincze is vörösbe vegyülő szőke fiú volt s talán ez is idézhette elő a tévedést, a mi még abból is gyanítható, hogy Magyar Sándor szintén a VII. osztály tagja volt P. Szabóval, nem a VIII. osztály Hegedűssel s Jakabbal.

Ágait egyszer Arany felszólította, s Révayról kérdezte. A kézirat Révayról szóló §-a így kezdődött: Révay a nagy nyelvész, született stb. Ágai így kezdte: Nyelvai a nagy révész született stb. Arany mosolygott s kétfelé tekintett, az osztály pukkadózott, mintha »fojtogatták volna pattinggal.«

1852/3-ban Magyar Sándor és Hoffer Endre »Hajnal« című lapot szerkesztett. Ágai is irt bele. A »Hajnal« még 1853/4-ben is pítymallott. 1854/5-ben Péter Dénes szerkesztett »Szünórak« című lapot, melynek teljes folyamát ma is őrzi. A »Gyom« ezeknek lehetett folytatása.

A »Szünórak« 2. számában a szerkesztő pályázatot nyitott egy balladára, pályadíjjul Jókai Mór arczképét ajánlotta. A beérkezett öt

pályamb. megbirálására Aranyt kérte fel a szerkesztő. Arany bírálata az ő eredeti, Péter D. birtokában ma is meglevő kézirata szerint a következő:

A hozzám bírálat végett beadott balladák közül az *1. számú* Hoffertól, csinos verselés ugyan, de nincs benne balladai cselekvény, mert hogy Mátyás király egy dictiót tart, seregét a török ellen vezeti, s győz (hol? mikor?) aztán megint egy dictiót tart: az illy általánosságot cselekvénynek mondani nem lehet. A *2. számúnak* Bántól, verselése sem üti meg a mértéket, cselekvénye pedig, Schiller *Haramiáiból* véve, egy drámára is elég bonyolult, balladára sok. A »sirok felett *valami elterül*« s aztán »*vig dalra lelkesül*« (Schillerben legalább alusznak a haramiák nem *lármáznak*) mikor az élve eltemetett ősz atyának valaki *ételt hoz*. A haramiák kihallgatják az ősz atya sorsát, a haramvezér megtudja, hogy az ő atyja az öreg, testvére a rossz fiu, ki így kinozza, kedvese a hölgy kit a rossz testvér szerelmével gyötör. *Ez első fordulat*. Elhozatván a rossz testvért s a hölgyet, a leány a haramiában kedvesére ismer, s már boldogul élhetnének együtt. *Második fordulat*. De a haramiák megöléssel fenyegetik a vezért, ha őket elhagyja. *Harmadik fordulat*. A leány, haramiáné lenni, vagy az elválást túlélni nem akarván, kéri kedvesét, hogy őt ölje meg, mit ez sans gène meg is tesz. *Negyedik fordulat*. Az öreg is most a haramvezérben fiára ismer és haldoklik. *Ötödik fordulat*. A haramvezér ennyi csapás után a törvény kezébe akarja magát adni. *Végkifejlés*. Ime ez olly bonyolult cselekvény, mi a ballada szűk körét felülmúlja. Még sem lehet belőle a *rossz testvér megbüntetését kivenni*, kit a vezér fenyeget egy párszor, de hogy megölné, arról szó sincs. Az utolsó beszédet is a haldokló apának gondolná az ember, a végső két sorig, hol a törvény kezébe adásról van szó.

A *3. számúnak* cselekvénye egyszerűbb ugyan, de nem világosabb. A tragicum sulya abban látszik helyezve lenni, hogy az atya, kinek leányát el akarják szöktetni, *Hansabéget megöli*. De miért kell ezen úgy elszörnyedni? azt a balladából ki nem vehetjük. Nem méltó volt-e az apa boszúja, kinek leánya megbecstelenítettik, ha nem Handsabéget, hanem magát a Nagyvezírt ölte volna is meg? — A verselés különben csinos, szabályos.

A *4. számmal* jegyzetnek csinos, szabatos, épen balladához illő verselése mellett, cselekvénye egyszerű, s a történethez ragaszkodó. Béla király a Muhí vérnapon nagy veszélyből menekszik. Két Forgács fedezi futásában. A király lova kidől, az egyik Forgács a magát kölcsönzi neki, s gyalog maradván elvesz. A király lova másodszer is kidől, a másik Forgács látta már testvérén, mi sors vár reá, ha lovától megfosztja magát, de azért perczig sem kétkedik lovát átengedni. Ebben nyilvánul *hősi lélekereje*. Mintha isten és sors ezért jutalmazni akarná, daczára a mongolok nyilzáporának, megmenekül, s övé a dicsőség, hogy királyát is megmentette. Végre

az *5. számu*, legcsinosb verselésűnek, melyben egy pár szép költői momentum van, cselekvénye az, hogy Álmos fellázad Kálmán ellen, háborút indít, mely az ő meggyőzetésével végződik, ekkor barát ruhában a

király táborába megy, s bűnét bánva, megkérleli. E cselekvény nagyon mindennapi dolog. A gyenge hódol az erősebbnek. A bukott fél megköveti a nyertest. Mi van ebben? Tán nagylelkűség Álmostól? Nem, gyávaság. Vagy Kálmán nagylelkűsége a megbocsátásban? Ez historiatlag, szép dolog: de balladában nem ragad meg bennünket, megbocsátni annak, ki már úgy is ártalmatlanná van téve. Rendes folyása a dolgoknak. Ha Kálmán a daczó Álmost csata közben fogatja el, vagy épen vele víván, kegyelmez életének: így talán nagylelkűsége szembetűnőbb volna, mert küzdelemben kerülne megbocsátni annak, ki vasát épen mellének szögezte; de midőn *unokatestvér, bűnét bánva* térdel elébe: a megbocsátás némileg *erkölcsi köteletség* gyanánt tűnik fel, mert ellenkezőt tennie, az esdőt, ki bizalommal járult hozzája, elfogatnia, lefejeztetnie *brutalítás* volna.

Míndezeket összevéve, a 4-ik számút találok olyannak, melynek cselekvénye, a balladait teginkább megközelíti: az első Forgács önfeláldozása, s a másodiknak készsége követni a dicső példát, melyek által a cél, a király megmentése szerencsésen eléretik, szívmelően hat. A kivétel is költői, a nyelv, verselés csinos, kerül minden fölöslegest, s épen annyit mond, mint balladában szükség; szóval a balladának mind lényegét, mind formáját leginkább eltalálta. Legközelebb jár hozzá az 5. számú, de ennek cselekvénye nem elégít ki; verselése csinosabb de szélesebb is mint a 4-iké, ezért nem annyira balladai; még szélesb a 3-diké, egyes hibákkal a kifejezésben, s elhibázott cselekvénnyel; a 2-ik és 1-ső egy színvonalra tehető, amaz túlbonyolódott, drámából vett, s tisztán ki nem vitt cselekvényével, s nem elég szabályos verselésével; ez jó, eléggé balladai verseléssel, de határozott cselekvény nélkül.

N.-Kőrös, január 24. 1855.

Arany.

A pályadíjat nyert ballada Bolyó József műve volt. (Bolyó duna-vecsei fi volt.)

Még egy töredékkal szolgálhatunk, mely Arany kezével egy 4-rét levél mindkét oldalára van írva. Volt-e folytatása, vagy nem haladt tovább ez az összeállítás? nem tudjuk. Méltó párja lett volna Arany amaz értekezésének, mely először az 1856. évi N.-Kőrösi Értesítőben, azután az Új M. Muzeumban s utoljára prózai dolgozatai élén jelent meg. Annyit mondhatunk róla, hogy legkésőbb szintén 1855/6ban készült.

A rímezett vers-alakokról.

1. §. Rímezett versalakjaink, mind a verslábak számát s minőségét illetőleg, mind a hosszabb s rövidebb, több, vagy kevesebb sorok egybekapcsolását vévén tekintetbe, a végtelenségig különbözők. Mindazáltal nem lesz fölösleges, a megszokottabb, legkellemesebb formákat itten egybeszedve előadni. — A rimes alakok részint idegenek, azaz más néptől kölcsönöztek, részint a magyar nép dalokban s ezek dallamaiban feltalálhatók. Lássunk mindegyikről.

2. §. *Idegennek* látszik mindazon versalak, a mi népdalainkban,

és énekeinkben meghonosítva nincsen, hanem csupán iróink vették fel, követvén bennök a külföldi formákat. Mint lábak, az idegenek közé számíthatók, a melyek egyenetlen *tactusra* lejtének, mint a *jambus*, *chordeus*, vagy *trochaeus* stb. Mint *sorok*, a melyekre magyar dallamot szerzeni nem lehetne, mint *versszakaszok* (strophák) mind, a melyekben ölelkező, vagy kereszt rim van, mert az illyeneket dallamaink természeté nem tűri.

3. §. Az illy alakú vers rendszerint jambusokban szökik, vagy *trochaesban* leng, néha *dactylusok*, *felütéssel*, mely felütés már magában is idegen. Ám használjuk, miután már bevettük őket, magasabb (nem népies) költészetben: de kívánatos, hogy népi formáink ott is hova elébb meghonosuljanak, mert csak akkor lesz költészetünk igazán nemzeti.

Egy sorra *két lábnál*, — legalább is *négy* szótagnál — kevesebbet venni olly gyermekes játék volna, mi kívül esik a költészet határán.

Mi kék
Az ég
Mi zöld
A föld:

*Petőfí*nél van ugyan, de ő sem képes vele egész dalban megküzdeni, — Kezdjük tehát az olly sorokkal, melyekben *négy* szótag van. — Lehet ezekben a rim páros, kereszt, vagy ölelkező. Példák:

1.	3.	2.
A nap lement	Mint rom felett	Mint rom felett
Eljött a csend.	A holdsugár:	A hold sugár:
Szellő üzött	Merengve jár	A képzelet
Felhők között	A képzelet.	Merengve jár.
Merengve jár		
A holdsugár. <i>Petőfi</i> .		

Ugyanez vegyülhet különböző sorokkal; mint:

4.	5.	
4. Szent Kleofás!	4. Én nem perlek,	Mi lelt megint
5. Milyen karaván!	4. És nem merlek	Szívem, te nyugtalan
4. Mi volna más	7. Igaz birám vádolni	Ezer bajom
5. Mint oláh czigány. <i>Petőfi</i> .	4. Ha elkezdted	Van veled untalan
	4. Itéleted	Könnyű neked,
	7. Én rajtam gyakorolni.	Könnyű kötődni benn:
	<i>Templomi ének.</i>	Künn a világ
		Korántsem ugy megyen.
		<i>Tompa.</i>

Jegyezzük meg, hogy a 2. és 4. számuban, elég ha csupán a második s negyedik sor rímez, a 3. számuban, ha csak az első és negyedik. Mindenik forma nehéz, alkalmatlan, ha a rímekből el nem hagyunk. Legkedvesebb az 5. szám alatti bár magyarban még ritkán használtott.

4. §. Öt tagu sorokban, tisztán, költeményt nem igen irnak, rendszeren vegyítik:

1.	5.	2.	4.
5. Hévvél szerettem	4. S im szenvedek	4. Hogy Manczával.	5. Jártam egyszer igé
5. Keblemben dűlnak	4. Hő érzetek.	8. Mért pörölsz rám nagy csatával?	4. Mért <i>vagy</i> olly irigy?
	<i>Bajza.</i>		<i>Csokonai.</i>

5. Életem mái
5. Komor órái
6. Hány ezer bú s átok
5. Jöve reátok! —

Csokonai.

Legszokottabb a »Hévvvel szerettem« formája, melyben az 1. és 3. sor nem rímez,

5. § Kedvesebb vegyületek származnak a 6 tagú sorral. Magában kevésbé használják, elegyítve sokszor, mint *Csokonainál*; minden sorban rím:

6. Földiekkel játszó	Kis méhek, kerteken
5. Égi tünemény	Mezőkön berkeken
6. Istenségnek látszó	Mit futtok sok veszélylyel
5. Csalfa vak remény.	A friss forrásokra
	Az új virágokra
	Repkedvén szerte szélllyel

Csokonai.

Váltogatva rímes és rímetlen sorok:

- 6—8.
Fejlő virágait
Nap keltekor s nap alkonyán
Hű gonddal öntözé
Csergő patakból a leány.
Tompa.

- 6—6
6. Multadban nincs öröm
6. Jövődben nincs remény
6. Hanyatló szép hazám
6. Miattad vérzem én.
stb. . . .

Bajza.

- 6—5
6. Mindent elkövettem
5. A mit lehetett
6. Jó remény fejében
5. Hogy majd megszeret.
6. Féktelen szilaj volt
5. Lelkem mint a tűz
6. Mellyet a szél meggyujt
5. S háztetőkön űz. *Petőfi.*

- 6—10
Isten házába gyűl
A hívó nép, új évnek ünnepen;
Holott forró imát
A buzgó néppel hiven mondok én

Tompa.

- 6—4
6. Kereszt uton állok
4. Merre tartasak
6. Ez kelet felé visz
4. Az nyugatnak.

Petőfi.

6. §. Hét tagú sorokat mind vegyítés nélkül, mind különböző vegyületben írnak.

7. Ha meghalok, se bánom
7. Ugy sincs engem ki szánjon:
7. Koporsómra boruljon
7. Végig végig sirasson.

Népdal.

7. Verselők, felőletek
7. Hirdetik, hogy bennetek
6. Lakna istenség
7. A kinek lehellete
7. Bennetek lángot vete
6. S lelketekben ég.

Csokonai.

7. Magyar hölgynek születlél
6. Áldd érte sorsodat,
7. Magyar hölgynek születni
6. Nagy és szép gondolat.

Garay.

7. Oh Lilla Lilla! halld meg
6. Keüő hatalmatad:
7. Mely'k isten adta, valld meg
6. Illy bájos ajkadat.

Csokonai.

AD VOCEM.

Scythia. Bocsásd meg Dugonics szelleme, hogy »értelmetlennek« mondja szócsinálásodat a magyarkodó orthologia! Hiszen értelmet, te magad is elég furcsát tulajdonítottál *szillya* szavadnak s nem épen csak te vagy az oka, hogy a lettet létlenné nem tehetted. Nem rajtad múlt, hanem Virágon. Azt meg csakugyan sohasem állítottad, hogy *zk* vagy *ik-ikz* annyi mint *ty* vagy *tly*. Matematikus is voltál ugyan, de másneműaequatiokon törted a fejedet, mint az utánad következett experimentális phonetica. Bízvást megbocsáthatsz az ortholog *tanár*-nak, hiszen te még csak nem-ortholog *oktató* voltál, bárha királyi is. Lásd, mint lehet az embernek egy pár szóval agyon czáfolni önmagát s gondolkozzál róla, hogy mert volna-e Virág életet lehellni a te *szillyaiaidba*, ha pennád után ezt olvashatta volna: »a Pannóniai énekben Scythia nevét három helyen is *Szythia*-nak olvasta egy klasszikus tanú. Nem is olvashatta máskép, mert hisz a kéziratban ez van: *Zythya, Zithya.*« (*Nyőr 514. l.*)? A klasszikus tanú eddig abban hibázott, hogy nem *Szillyát* olvasott; mátol fogva nem is olvashatta máskép, mint *Szythia*-nak! — Ugyanaz *Szyttiában*-nak olvassa az Érdy C. 286. levelén látható *Zyttyaban*-; *szyttiainak* az 592. levelen látható *zyttyait* és *szyttiainak* a 495. levelen látható *scyttlyai*-t. Miért? azért, mert a XVI. XVII. században semmi nyomát sem találja a *szillya* szónak, de igen is, az Érdy C. iratása után hatvan évvel (1586-ból) is ezt olvassa Félegyházi Tamás Új Testamentom fordítása előljáró beszédében: Közel immár hatszáz esztendeje vagyon, mi időtől fogva a Magyar Nemzet az ő régi *sziltai* bálvány Dámáséc Istenét elhagyván, sz. István király idejében Pápa tudománya alá adta volt magát és Máriát tartotta Magyarország oltalmának stb. — És mert a XVIII. században sem találja a *szillya* olvasást elébb, csak Dugonicsnál. Ha van, kér egy példát, hogy helyesebb tudomásra tehesen szert, mert ha ez a polemia ilyesmi nélkül akarna még tovább is folydogálni: csak arról volna kénytelen még erősebben is meggyőződni, hogy orthologiánknak akkor is kell beszélni, mikor semmi mondani valója sincs.

Mit neki Dugonics!
Néki oly dugó nincs,
A mit re-spektáljon.

Eloge. A Nyelvőr novemberi füzetében olvasható Szarvas Gábor emlékezete Simonyi Zsigmondtól. Az Akadémiában október 25-én olvastatott fel. Szó van benne a Nyelvőr megalapításáról és arról, hogy a régi

kódexek kiadására Szarvas, Budenz és Volf szövetkezett, de ezt a vállalatot, még mielőtt megindult, az Akademia vette át saját kiadásába, s így keletkezett belőle a Nyelveléktár.

Mindkét vállalat megindítását a nyelvtudományi bizottság egy tagja javasolta 1871-ben a bizottság egyik ülésén. Az 1871. nov. 27-én tartott igazgatósági ülés jkönyve 80. pontja így hangzik: Csengery Antal másodelnök úr magán tudomásból fölemlítvén a nyelvtudományi bizottságban folyó tervezéseket egy *Magyar Nyelvőr* című folyóirat létesítésére: hogy e közlönyre már most előkészületek tétethessenek s új évre megjelenhessék, kéri az igazgatóságot, méltóztatnék kijelenteni, hogy annak 1000 frtra menő költségeit az 1872-ki költségvetésbe fel fogja venni. — Határozat: az igazgató tanács ily folyóirat szükséges voltáról meggyőződve, utasítja költségvetési bizottságát, hogy arra 1000 frtot az 1872-ki költségvetésbe vegyen fel, egyszersmind erről az Akademiát, illetőleg a nyelvbizottságot, értesíttetni határozza.

Szarvas Gábor a nyelvtudományi bizottság tagjává 1872. január 29-én választatott meg.

A Nyelveléktár kiadását szintén 1871-ben indítványozó nyelvtudományi bizottsági tagnak nem volt tudomása Szarvas, Budenz és Volf szövetkezéséről s az Akademia nem az ő vállalatukat vette át saját kiadásába s így a Nyelveléktár nem abból keletkezett.

Csirikló. Ez a szittya szó nem »ebben az esztendőben« ugyan, hanem ebben a században a Hortobágyon termett. Lemenőben volt már a nap s a fáradt diák egyenest a cserénynek tartott, a hol maga a vén csikós tett-vett, hogy innen-onnan vacsora legyik. Lett is jóféle tisztás kása. A megmarasztott diákkal együtt ültek mellé. Míg főtt, a minek főni kellett, addig is a collegiumi diák életről vallatta vendégét a gazda, mikor meg kész volt a mi volt, már a diák nyelv etymológiájáról czirikálta a vén csikós a diákot. Hát e hogy van, — hát azt hogy hívják diáknak? Mindenre felelt a diák, pedig a vén csikós meg akarta akasztani. Hát ezt la hogy hívják, a mit eszünk? kérdi a gazda. Talán nem is ettek ilyet a rómaiak, — feleli a diák. Már hogy ne ettek volna, mikor ettek. — Hát akkor talán *orizanak* hítták? — Nem úgy biz azt. — Hát talán *piffa*-nak? — mondja a diák. — De bizon nem úgy — mondja a gazda. Mi volt hát a neve? kérdi a diák. — Csirikló — feleli a csikós. Sohasem hallottam — mondja a diák. — Hogy hallotta volna az úr, hiszen most csináltam.

Az első csiriklónak sava-borsa meg volt adva, bizonyos, hogy fővetlen sem vették le a tűzről, hanem azóta sok sületlen csiriklót tálnak fel egyik másik magyar író s több efféle anekdota-tárgy torára. Jámbor Pál halálakor is jutott belőle a P. Naplóba. Jámbor beszélt volna, hogy Lamartine mikor keleti útjára Magyarországon, a Duna-Tisza közön utazott volna keresztül, találkozott egy bizonyos folyóiratnak most is élő szerkesztőjével s nem értették meg egymást, pedig mindketten francziául beszéltek. Ennek a csiriklónak csak annyi híjja van, hogy Lamartine hajón utazott keletre s 1835-ben már útleírása is megjelent, azt

a bizonyos szerkesztőt pedig, a ki még Lamartine könyve megjelenésekor sem volt a világon, Jámbor Pál 1848-ban mint gyermeket látta először s hogy az a szerkesztő, gyermekkorá óta ismeri ezt az anekdotát, s hallotta mesélni Z. professorról, K. n.-kőrösi öreg úrról, meg egy túl a dunai domidoctus emberről. Azért még nem lehetetlen, hogy magyar irodalomtörténeti adat lesz belőle — kivált ha a francziák is segíteni találtak volna az ő ismeretes tájékozottságukkal. Ehhez azonban nem sok a reménység, mert a

Revue des Revues francia folyóiratban Kont Ignác, a ki az ezerévi kiállításra olyan derék könyvet adott a francziák kezébe, azóta is folytatja hálás köszönetet érdemlő munkáját. Egy pár nagyobb, magyar irodalomtörténeti cikke után, már a magyar folyóiratok ismertetését is megkezdte. Az egész világ tudományos folyóiratai sorában, a magyar folyóiratok közül is három van megemlítve a november 1-ei füzetben, a hol Ferenczi Zoltánnak Petőfiről írt 3 kötetes alapos művét is ismerteti. A Budapesti Szemle, az Akadémiai Értesítő és az Irodalomtörténeti Közlemények. Az elsőből Szilasi, Szádeczky, Forster, Stein, Angyal s Marczali cikkeit méltatja néhány sorban. A másodikból Volf, Kunos, Márki, Hegedűs értekezéseiről szól. A harmadikból Tóth Rezsőnek Fazekas Mihályról írt dolgozatát dicséri különösebben. Azok közül a régiek közül, a kik tudtak is, kötelességüknek is tartották, hogy tudományos állapotainkat a külfölddel ismertessék, Pulszky volt az utolsó. Nagyon szükséges, hogy a régiek helyébe újak lépjenek, a kik a millenniumi szivárványos égálgát mind feljebb-feljebb derítsék, fejünk alját igazgassák, mert a felhők járása, annyifelől fujdogáló okos és oktalan szellő között, minden perczben borúra változtathatja a derűt . . . Már megint az az

Akadémia. A Wlassics miniszter szótári bizottság alakítására s ilyennek állandó működésére adott 2000 frtja alkalmából ismét megszólalának Vojtinaék. Hullott a jó tanács mint a záporoső, ha nem volt is benne köszönet, értelem meg még annál is kevesebb, mint a besztercei tót toronyőr »Szálaj virasztáj!« kiállításában, a ki maga tudja legkevésbé, hogy a mit tele szájjal minduntalan bele kiált az éjszakába, hajnalba, az, az ősmagyar tábori virrasztók szép örkiáltása volna, ha volna: »Hajnal vagyon, szép piros hajnal! virrasztó szólalj meg!«

Ne féljünk tisztelt Vojtinák! Szótári úton is meg lesz mentve Magyarország. Simonyi diákjai már czédulázzák a legeslegujabb magyar szókinccset, semmi sem fog belőle elveszni, a mi még eddig el nem vezett. Sőt még ez is reprodukálható lesz az experimentalis phonetika villamos erejével, csak a kis hirdetés meg a nagy hirdetés dünamo-gépei ne szünjenek meg árasztani az egymás dicsőítés fénysugarait, ha mindjárt nemzedékről nemzedékre nem is, — legalább szerkesztőségről szerkesztőségre!

REPERTORIUM.

- Abonyi Árpád.* Jön a hajnal. *Ism. Doktor Apácai. Polit. Heti Szemle* 31. sz.
Aliquis. A magyar népszínmű jövője. *Polit. Heti Szemle* 32., 33. sz.
Aubermann Miklós. Vallásos regényirodalmunk. *Kath. hitvéd. folyóir.* 241—251. l.
Balló István. Altorjai Báró Apor Péter. (1676—1752.) Csiksomlyói főgym. 1896/7. értes. 3—112. l. Önállóan is megjelent. *Ism. Kelemen Lajos. Erd. Múz.* 530—532. l.
Balog István költeményei. *Ism. Regőci Győző. Nyelvőr* 456—461. l.
Bán K. Aladár. Pázmándi Horváth Endre Árpád-ja. *Temesvári főgym.* 1896/7. értes. 1—54. l.
Baráth Ferencz. Ott volt-e »Bánk bán« a kolozsvári pályázaton? *Philol. Közl.* 849. l.
Bársony István. Vig világ. *Ism. Sz. I. P. Napló* 282. sz. — *Roboz Andor. Magy. Kritika* 1. sz. — *Lázár Béla. Nemzet* 307. sz. — *Gárdonyi Géza. Magy. Hírl.* 311. sz. — *Magy. Szemle* 46. sz. — *Hét* 43. sz.
Bársony István. Ecce homo. *Ism. Roboz Andor. Magy. Kritika.* 1. sz.
Bartha József. Szépirodalmi lapjaink erkölcsi iránya. *Kath. Szemle* 629—661. l.
Bartók Lajos. Petőfiről. *Alföld* 175. sz.
Becker Hugó. Az ember tragédiája. Czáfolat *Dudek János dr. különvéleményére.* *Magy. Szemle* 43. sz.
Békefi Antal. Az asszony ítél. *Ism. Lázár Béla. Nemzet* 249. sz.
Benickyné Bajza L. Közvélemény. *Ism. Doktor Apácai. Polit. Heti Szemle* 27. sz.
Bibliografiai társaság (magyar—). *Könyvszemle* 316—318. l.
Buza Barna. Versek. *Ism. I—I. Polit. Hetiszemle* 39. sz.
Császár Elemér. Hivatlanok a Parnasszuson. *Polit. Heti Szemle* 26. sz.
Császár Elemér. Idealizmus az irodalomban. *Polit. Heti Szemle* 32. sz.
Cyprián elbeszélései. *Ism. Dr. Bán Aladár. Délmagyar. Közl.* 263. sz.
Dalotti Ödön. A magyar népdal. *Pozsonyi áll. főreálisk.* 1896/7. értes. 15—28. l.
Dévai. A tiz parancsolat ágazatai. *Ism. D. L. Századok* 631., 634. l.
Dézi Sándor. Ifjuság. *Költemények.* *Ism. Vasár. Ujs.* 33. sz.
Doktor Apácai. A történeti regény. *Polit. Hetiszemle* 37. sz.
Doktor Apácai. Az irodalom fejlődése. *Polit. Heti Szemle* 28. sz.
Doktor Apácai. Analízis. *Polit. Hetiszemle* 38. sz.
Dubányi Imre. Jour témák és más történetek. *Ism. Békés* 41. sz.
Dudek János. Az Ember Tragédiája. *Kath. Szemle* 531—544. l.
Egy főbenjáró pör (Adalék *Brassai Sámuel* genealogiájához). *Kolozsvár* 144. sz.
Endrődi Sándor. Kuruc nóták. 2. kiad. *Ism. Somogyi Gyula. Magy. Kritika* 3. sz.

- Erdélyi Pál.* A British Museum és könyvtára. Könyvszemle 225—246. 1.
- Esztegar László dr.* A brüsszeli második nemzetközi bibliografiai konferencia. Könyvszemle 266—275. 1.
- Ferenczi Zoltán.* Petőfi életrajza. Ism. Váczy János. Századok 731—736. 1.
- Pindura Imre.* A kazári pap. Bud. Hírl. 296. sz. (Szabó Istvánról.)
- Fodor Gyula dr.* Beszélgetés a színházról. Szatmári kath. főgymn. 1896/7. értes. 1—20. 1.
- Gárdonyi Géza.* Két menyasszony. Ism. Dr. Császár Elemér. Polit. Heti szemle 42. sz.
- Géczy István.* Az ördög mátkája. Népszínmű 3 felv. Először adták a Népszínházban nov. 4-én. — Ism. á. b. Magy. Ujs. 306. sz. — Heltai Jenő. Magy. Hírl. 307. sz. — Szomoróy Emil. Nemzet 306. sz. — T. Sz. Egyetértés 306. sz. — sz. i. P. Napló 307. sz.
- Gyalokay Lajos, id.* Segesvár és Petőfi. — Emlékiratából. Vasár. Ujs. 33. sz.
- Gyalokay Lajos, id.* Petőfi utolsó órái. Ellenzék 173—175. sz.
- Gyarmathy Zsigáné.* Zúdorék. Ism. P. L. Magy. Kritika 2. sz.
- Harmath Lujza.* A székely népköltészetéről. Marosvásárh. füz. III. f. 126—135. 1.
- Heinrich Gusztáv.* Régi Magyar Könyvtár. Ism. a—i. Polit. Hetiszemle 40. sz. — Balassa József. Magy. Kritika 4. sz.
- Herman Ottó.* Kisvárosiak. Ism. P. L. Magy. Kritika 2. sz. — L. M. Magy. Szemle 42. sz.
- Heyden Seebald Beszélgetései. 1531. Kiadta Dézsi Lajos dr. Ism. Cs. Polit. Hetiszemle 41. sz. — Századok 764. 1. — Dr. Melich János. Könyvszemle 303—306. 1.
- Hock János.* A Garai szobor. Magyarország. 267. sz.
- Hortí Béla.* Napraforgók. Ism. 1—1. Polit. Hetiszemle 39. sz.
- i.* Az újabb magyar líra. Polit. Heti Szemle 35. sz.
- Imre S.* Irodalmi tanulmányok. Ism. Zlinszky Aladár. Magy. Kritika 2. sz. — n. Bud. Szemle 92. köt. 322—325. 1.
- Jánky László.* A »Két szomszéd vár.« (Széptani értekezés) Ujvidéki főgym. 1896/7. értes. 3—25. 1.
- Janovics Jenő.* E. Kovács Gyula. Ellenzék 155. sz.
- Jászai Rezső.* A francia forradalom első másfél esztendejéről szóló egykorú hírlapirodalmunk kritikai méltatása. Szegedi főgym. 1896/7. értes. 3—57. 1.
- Jókai* Petőfi sírjáról. Magy. Hírl. 239. sz.
- Jókai Mór.* Petőfi emléke. Kolozsvár. 172. sz.
- Jókai Mór.* Petőfiről. U. o. 196. sz.
- Jókai Mórítz.* Petőfi als Trinker. Pressburg. Ztg. 298. sz.
- Kabos Ede.* Vándorok. Ism. L. M. Magy. Szemle 42. sz.
- Kandra Kabos.* Magyar mythologia. Ism. Katona Lajos. Magy. Kritika 2. sz. — Lázár Béla. Nemzet 293. sz. — Fischer-Colbrie Ágost. Magy. Sion 790—799. 1.
- Kanyaró Ferencz.* Aranyos-Rákosi Székely Sándor. Kereszt. Magvető 257—262. 1.
- Katona Lajos dr.* Ipolyi »Magyar Mythológiá«-ja. Bdp. II. ker. kath. főgym. 1896/7. értes. 7—21. 1.
- Koncz József.* 1) Bolyai a tanár. Marosvásárh. füz. III. füz. 101—110. 1. — 2) Bolyai művei. U. o. 111—118. 1.
- Kosztka Mihály.* Hrabovszky Lajos. (1875—1897). Aradi Közl. 211. sz.
- Kovalik János.* Nyelvújításunk kezdete. Verseczi főreál. 1896/7. értes. 3—19. 1.
- Köváry László.* Brassai száz éves pályafutása. Erdélyi Múz. 350—361. 1., 444—456. 505—518. 1.
- Kövér Ilma.* Két világ közt. Ism. Dr. Császár Elemér. Polit. Heti Szemle 36. sz.
- Kováry Gyula.* Irodalomtörténeti elméletek. Magy. Szemle 43. sz.
- Krúzselyi Erzsike.* Versek. M.-Sziget. Ism. r. Máramaros 36. sz. — Regőczy (Exner) Győző. Székesfeh. és vid. 117. sz.

- Kuszkó István.* Apróságok a Brassai Sámuel életéből. Ellenzék 142. sz.
L+B. Petőfi mint színész. Kecskeméten. Kecskem. Lapok 42. sz.
Lampérth Géza. Első könyvem. Ism. Doktor Apácai. Polit. Heti Szemle
 33. sz. — F. E. Budapest. 177. sz.
Mikszáth K. Prakovszky, a siket kovács. Ism. B. E. Magy. Kritika.
 2. sz. — Lázár Béla. U. o. 4. sz.
Milkó Izidor. Mosoly. Ism. Lázár Béla. Nemzet 249. sz.
Molnár Ferencz. Magdolna. Ism. Bud. Napló 311. sz.
Molnár Gyula összes művei. 10 köt. Ism. Magy. Hírl. 302. sz.
Nagy Mór. Esti fény. Ism. Vasár. Ujs. 44. sz.
Náményi Lajos. A nagyváradi jezsuita-dramák. Philol. Közl. 795—800. l.
Palágyi Menyhért. Madách ifjúsága. P. Napló 266. sz.
Palmer Kálmán. Petőfi paradicsom. P. Napló 285. sz.
Pataky József 48-as tüzér-hadnagy Petőfi haláláról. Közli Kóródy Zoltán.
 Vasár. Ujs. 32. sz.
Pázmány Petri Opera. (Tractatus in lib. Aristotelis de Coelo). Ism. An-
 háupel György. Magy. Sion 780—783. l.
Pekár Gyula. A szoborszép asszony. Ism. Roboz Andor. Magy. Kritika.
 2. sz. — L. M. Magy. Szemle 42. sz. — Doktor Apácai Polit. Heti Szemle
 43. sz. — Egyetértés 302. sz. — Bud. Napló 311. sz.
Perényi József. Szemerei Szemere Miklós életrajza. S. A. ujhelyi főgym.
 1896/7. értes. 3—82. l.
Petelei István. Felhők. Ism. Császár Elemér. Magy. Kritika 4. sz.
 Petőfi emlékek. Szolnok-Doboka 32. sz.
Pintér Kálmán. Újabb elbeszélő irodalmunk. Ism. Lázár Béla. Magy.
 Kritika 1. sz.
Prém József. Adorján báró. Színmű 5 felv. Először adták a nemz. szín-
 házban okt. 22-én Ism. Huszár Vilmos. Nemzet 294. sz. — S. z. P. Napló
 295. sz. — Bródy S. Magy. Hírl. 294. sz. — T. Sz. Egyetértés 294. sz. —
 Alkotmány 254. sz. — Kóbor Tamás. Magy. Ujs. 294. sz. — K. E. Magyar-
 orsz. 294. sz. — Silberstein A. P. Lloyd 254. sz. — Alfa. Bud. Hírl. 295. sz.
Pulszky Ferencz. Nemzet 250 esti sz. 251. sz. — P. Napló 252. sz. —
 M. Ujs. 251. sz. — Egyetértés 251. sz. — Vasár. Ujs. 37. sz. Alföld. 207. sz.
Pulszky Ferencz és a 40-es évek hírlapirodalma. Nemzet 251. sz.
Ráth György. A Korvina önálló könyvkötési stílusa. Könyvszemle 250—
 265. l.
Róna Béla. Petőfi és Tóth Gáspár. Magy. Géniusz. 33. sz.
Ruik László. Bajza József »Kritikai Lapok«-ja. Kisszebeni gym. 1896/7.
 értes. 3—12. l.
Salvini Gustavo. Bánk bán. P. Napló 280. sz.
Sárfy Aladár. Jókai írói jellemzéséhez. 1) Jókai és az iskola. 2) Jókai
 mint regényíró. Lőcsei főreálisk. 1896/7. értes. 3—18. l.
Soos Antal. Hogyan esett el Petőfi? Brassói Lapok 89. sz. és Délvidék 32. sz.
Sörös Pongrácz. Verancsics és a reformáció. Kath. Szemle 545—562. l.
Szabó István hellenista emléke. Alkotmány 255. sz.
Szántó Kálmán. Alkonyat. Ism. Császár Elemér. Polit. Heti Szemle 30.
 sz. — Roboz Andor. Magy. Kritika 4. sz.
Szász Gerő. Ünnepi beszéd a segesvár-fehéregyházi csatatéren felállított
 Petőfi-szobor leleplezési ünnepélyén. Kolozsvár 172. sz.
Széchy Károly. Még egyszer a Zrinyi Miklós életrajza. (Válaszul dr. Bartha
 József cikkére.) Kath. Szemle 753—760. l. Dr. Bartha J. felelete. U. o. 761—
 764. l.
Szegedy Rezső. Kölcsey esztétikai dolgozatai. Philol. Közl. 728—745.,
 807—821. l.
Szeless József. Hangulatok. Pozsony, 1897. Ism. Vasár. Ujs. 37. sz.
Szigethy Lajos dr. A XVI. század Petőfije. P. Napló. 277. sz. (Balassa
 Bálint.)
Sz. Szigelhy Vilmos. Nebántsvirág. N.-Becskekerc. 1897. Ism. Vasár. Ujs.
 43. sz.]

Szomaházy István. Hófuvás. Vigj. egy felv. Első előadás a nemz. színházban szept. 17-én. *Ism. Kóbor Tamás.* *Magy. Ujs.* 259. sz. — a. z. *Magy. Hírl.* 259. sz. — *Huszár Vilmos Nemzet* 259. sz. — *Hoffmann Sándor.* *Magy. Szemle* 39. sz.

Szomaházy István. Biarritz és tsa. *Ism. Lázár Béla.* *Nemzet* 249. sz.

Szomorú Dezső. A bucsú színmű 3 képben. Először adták a nemz. színházban okt. 29. *Ism. Huszár Vilmos.* *Nemzet* 301. sz. — *Alfa. Bud. Hírl.* 302. sz. — *K-t.* *Magy. Ujs.* 301. sz. — *Bródy Sándor.* *Magy. Hírl.* 301. sz.

Szűcs István. Zrinyi és Faludi idilljeinek viszonya Vergiliuséihoz M. szigeti Kegy. r. algym. 1896/7. értes. 3—28. l.

Tábori Róbert. A negyvenéves férfiú. *Ism. Magy. Hírl.* 309. sz. — *Budap. Napló* 311. sz.

Tahy János. Ujabb adatok Petőfi diákkorából. *P. Napló* 219. sz.

Tarczai György. Szellemi élet Bocskay és Bethlen udvarában. Egyetértés 292. sz.

Tarczai György. Emlékezés Tinódyra és a lantosok rendjére. Egyetértés 298. sz.

Thury Zoltán. Bolondok. *Ism. Lázár Béla.* *Nemzet* 249. sz.

Ürmössy Lajos. A magyar hírlapirodalom kezdete Erdélyben. *Erdélyi Múz.* 379—386., 457—470. l.

V. Egy nagy magyar maecenás (Gróf Festetich György). *Nemzet* 284. sz.

Vajda Emil. Brassai Sámuel. *Ellenzék* 137. sz.

Városi Gyula. Derűs képek. *Ism. T. Pelikán Kr. Kath. Hitvéd.* folyóir. 331. l.

Vass Tamás. Bolyai utolsó napja. *Marosvásárh. füz.* III. f. 119—125. l.

Versényi György. Ujfalvy Krisztina. *Erd. Múz.* 485—490. l.

Vértesi Arnold. A királyi tanácsosék. *Ism. r.-a. Magy. Kritika.* 1. sz.

Wolff Béla. Az első magyar dramaturg. (Emlékezés Kölcsey Ferenczről.) Székesfehérvári főreál. 1896/7. értes. 3—14. l.

Zempléni Árpád. Uj versek. *Ism. F. E. Budapest* 177. sz.

Zsilinszky Mihály. A széptan előcsarnoka. *Ism. R. B. Polit. Heti Szemle* 34. sz.

Összeállította : HELLEBRANT ÁRPÁD.

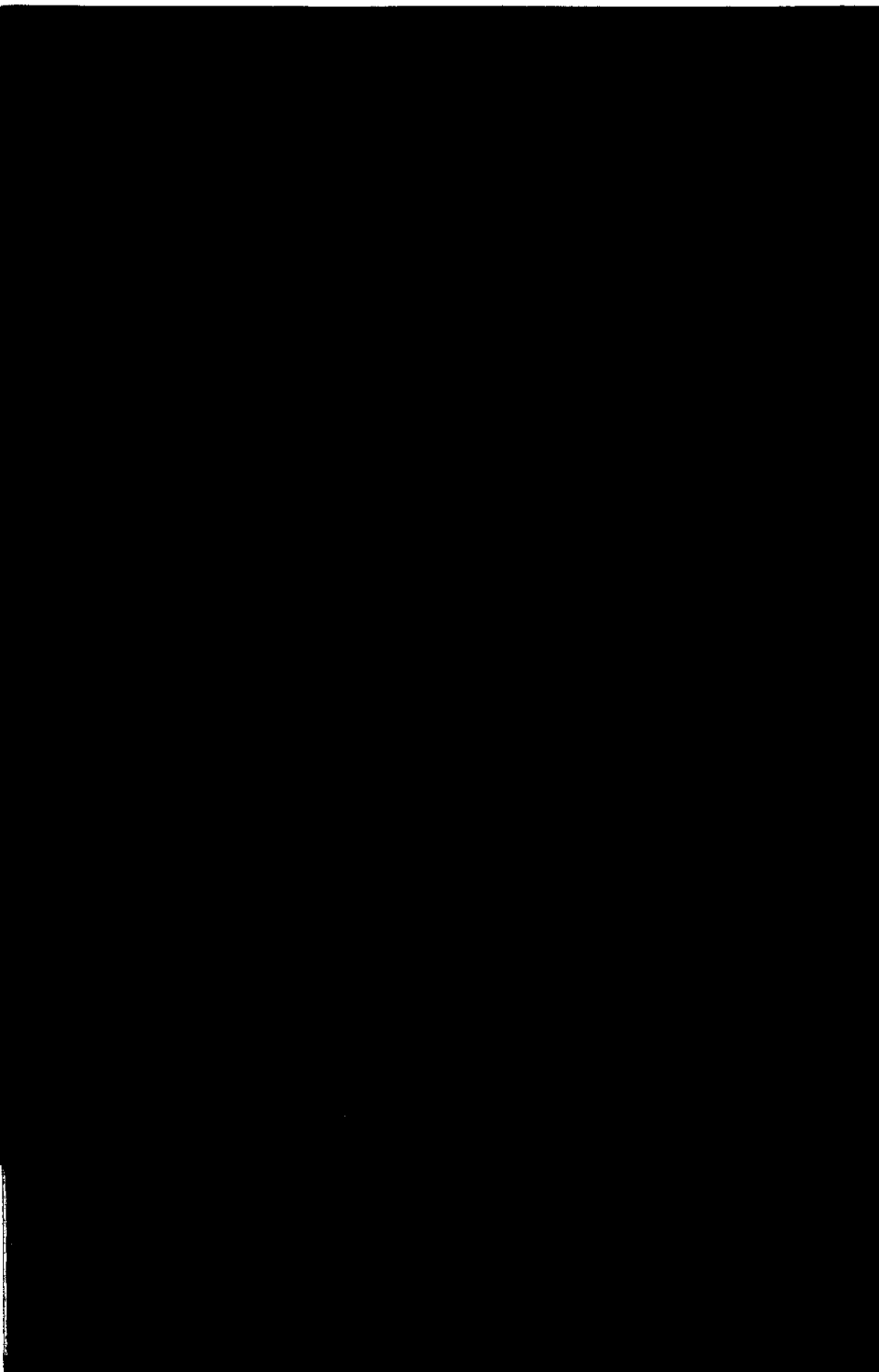
Írtaelt Ministerium!

Alulirottat a júníus 15^{én} tartott szabadállási kerületi
beli országgülési követválasztást nem ismerjük
el törvényesítés, mintán námtalan törvényte
ten lépés követtetett el a végrehajtás előtt is
alatt. Kérvetésen: a fülöpállási, kímreusméri
si is szabadállási szok minden kijavításhoz
beosztalunk nágalmas terjesztették el ~~közönség~~

Írásra követt, hogy Pétofi Lászlóval, a nagy köm,
olyan ember, aóval, kinek nem csak megbu-
taltatásuk hanem elfogatásuk sőt agyonvétel-
sét is jó néven fogja venni. ~~Mindegyik~~ min-
sterium is az egész nemzet. E vádakat Pétofi
László meg a többi országban a szabadállási
kímreusméri nép felött, de mind a két helyen
eltöltött a föltörölésről a helybeli tanács
által. Mind a Pétofi László a választás helyen,
is megvan a szabadállási városharangal megje-
lent, az ellene felbőszített nép szó rohanat
az uraktól betanult beosztalunk vádakkal. ~~Írás~~
se is agyonvételre fenyegette. Pétofi a helybe-
li főbíróval a követválasztási bizottság
elkötött felhatalomozta, hogy ő a minden körtés
beosztalunk felelős, mind az országot, ~~ők~~ nem felel-
nek az életük. Így helyrebb Pétofi kinyu-
tan volt elfogadni az elbocsátás ajánlatát. Nagy
a város, nem feltétlenül követt, is a községek meg
hagyatott, hogy ne az országban hanem melléket
távolít utatvadás vigye ~~ők~~ fenntartás, nehogy
az országban menne, nemzetük is lesz
házi ~~ő~~ hivatali találatok, s ~~ők~~ a tör-
vényekről fölvilágosítás. Mind a mi a választás
közeli helyen, szabadállási iránt, Pétofi, már
arról elvették onnan, s mind a város négen
arról fenyegette az oda való, hogy agyonvétel
nek bebiztosít, ha bevezették, mire mi, minden
a városi elrendelés végzett vizsgálódásunk
s nem voltunk ~~is~~ a választás. A vá-
lasztás előtt napokban mind a városunk tanács
csa arról írtak, hogy ~~ők~~ ott hajjal hivatala-
ikat, ha Pétofi ~~is~~ szabadállási, s a választás e-
lőtt este a főbíró parancsára nem a keresmény
hazuk a pillanatok között be, így jöttünk
szuk hi, hogy hámos lakunk nem hajjal hivatala-
be, olyan ~~ők~~ oda, a választás
X választók, kik mindnyájan jól voltak felkészülve

László
Lászlóval a nagy köm
Írásra követt, hogy Pétofi Lászlóval, a nagy köm,
olyan ember, aóval, kinek nem csak megbu-
taltatásuk hanem elfogatásuk sőt agyonvétel-
sét is jó néven fogja venni. ~~Mindegyik~~ min-
sterium is az egész nemzet. E vádakat Pétofi
László meg a többi országban a szabadállási
kímreusméri nép felött, de mind a két helyen
eltöltött a föltörölésről a helybeli tanács
által. Mind a Pétofi László a választás helyen,
is megvan a szabadállási városharangal megje-
lent, az ellene felbőszített nép szó rohanat
az uraktól betanult beosztalunk vádakkal. ~~Írás~~
se is agyonvételre fenyegette. Pétofi a helybe-
li főbíróval a követválasztási bizottság
elkötött felhatalomozta, hogy ő a minden körtés
beosztalunk felelős, mind az országot, ~~ők~~ nem felel-
nek az életük. Így helyrebb Pétofi kinyu-
tan volt elfogadni az elbocsátás ajánlatát. Nagy
a város, nem feltétlenül követt, is a községek meg
hagyatott, hogy ne az országban hanem melléket
távolít utatvadás vigye ~~ők~~ fenntartás, nehogy
az országban menne, nemzetük is lesz
házi ~~ő~~ hivatali találatok, s ~~ők~~ a tör-
vényekről fölvilágosítás. Mind a mi a választás
közeli helyen, szabadállási iránt, Pétofi, már
arról elvették onnan, s mind a város négen
arról fenyegette az oda való, hogy agyonvétel
nek bebiztosít, ha bevezették, mire mi, minden
a városi elrendelés végzett vizsgálódásunk
s nem voltunk ~~is~~ a választás. A vá-
lasztás előtt napokban mind a városunk tanács
csa arról írtak, hogy ~~ők~~ ott hajjal hivatala-
ikat, ha Pétofi ~~is~~ szabadállási, s a választás e-
lőtt este a főbíró parancsára nem a keresmény
hazuk a pillanatok között be, így jöttünk
szuk hi, hogy hámos lakunk nem hajjal hivatala-
be, olyan ~~ők~~ oda, a választás
X választók, kik mindnyájan jól voltak felkészülve

Finnell Ministerium, elleis tapotatott meg
legrebb jogunk, a követválasztás joga; ha
a faji kérelmünk nem orvosolható, mi az
alkotmány mostoha gyermekeinek fogunk te-
kinteni Imaginárius, s miint ilyenek kitépünk
a nemzetvétségét, melynek eddig legbürgbb
tagjai voltak De Sirenek a Finnell Ministe-
rium igazság-persekébe, bírunk az igaz-
ság ifjúsággal, hogy elrabolt jogunk vissza-
folyt szerzetesei, hogy a törvénytelen követ-
választás megsemmisítetik, s az új kö-
vetválasztás megtörténik is nem szabad-
szálláson, hol miiket nem is beleszere-
ni polgárokat, ellenséges indulattal is föl-
fogva ezeket fogadták, hanem hantuk
létben. Ez a mi igazságos kívánatunk
kérelmünk a Finnell Ministeriumból
Küld-hentünk és Lushara követvá-
lasztó polgárai:

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

AZ

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

NYOLCZADIK ÉVFOLYAMÁRA.

E negyedévenként megjelenő folyóirat előfizetési ára egész évre 5 frt, egyes füzet ára 1 frt 50 kr. A pénzutasványok, reclamatiók a Magy. Tud. Akadémia kiadóhivatalához (M. Tud. Akadémia palotája) küldendők.

„ATHENAEUM“

Szerkeszti: PAUER IMRE.

A Magy. Tud. Akadémia II. osztálya a fentebbi czimen **philosophiai és államtudományi** folyóiratot indított. Ára 5 frt. Egyes füzeté 1 frt 50 kr.

A pénzutasványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának (Magy. tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények Pauer Imre osztálytitkárnak czimzendők.

Megjelent!:

Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből.

Szilády Áron tanulmányával Szegedi Gergelyről s énekeskönyvéről.

4-rét. 224 és XVI lap.

Ára 2 frt 50 kr.

Gróf Széchenyi István hirlapi czikkei.

I. kötet: 1828–1843-ig.

Összeállította: ZICHY ANTAL.

N. 8°-rét LXIV és 564 lap.

Ára 5 forint.

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET.

Irta: CHERBULIEZ VIKTOR.

Fordította: GEÖCZE SAROLTA.

N. 8°-rét. 243 lap.

Ára füzve 1.50, egész vászonkötésben 1.90.

Megrendelések intézendők a

Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához

Budapesten.